

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ НАРОДНИХ
ЗНАНЬ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Виконала:

В'юн Д.А.

студентка 61-1-МДО групи,
факультету дошкільної освіти

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, старший
викладач

Заїка Олена Яківна

Глухів - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ НАРОДНИХ ЗНАНЬ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку.....	8
1.2. Традиційні народні знання як культурний феномен і засіб виховання дітей дошкільного віку.....	20
1.3. Педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку.....	45
Висновки до першого розділу.....	57
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО- ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ НАРОДНИХ ЗНАНЬ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	61
2.1. Діагностика рівнів сформованості ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку.....	61
2.2. Впровадження педагогічних умов застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку.....	79
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	92
Висновки до другого розділу.....	94
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103
ДОДАТКИ.....	112

ВСТУП

Зміна державного стандарту України, перетворення її у самостійну державу, перехід до громадянського суспільства зумовили докорінне реформування й модернізацію системи освіти, зміну основних парадигм в освіті на всіх її ланках, що, у свою чергу, вимагає внесення відповідних змін у зміст освіти. У цьому зв'язку особливої уваги набуває дошкільна освіта як вихідна, початкова ланка загальної освіти в Україні.

Провідні принципи української системи дошкільної освіти задекларовано в низці загальнодержавних нормативних документів, а саме: в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI ст.), Законі «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Базовому компоненті дошкільної освіти. Створення умов для удосконалення її неповторної унікальності, розвитку здібностей та обдарувань сприятиме всіляким успіхам дитини в майбутньому, що, в свою чергу, позитивно позначатиметься на благополуччі держави.

З гуманістичних позицій дошкільне дитинство розглядається як: самоцінний етап життя людини; етап підготовки до наступного періоду життя – шкільного дитинства; період, протягом якого формуються не тільки передумови, а й провідні риси особистості, що визначатимуть її спрямованість, поведінку і діяльність протягом усього життя [2].

Головна мета дошкільної освіти в Україні – створити сприятливі умови для особистісного становлення дітей, забезпечити їх збалансований розвиток, узгодженість у житті основних тенденцій до самореалізації, саморозвитку та самозбереження, формування життєвої компетентності, розвитку ціннісного ставлення до світу природи, культури, людей, самих себе.

Важливе місце в системі засобів розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку посідає гра. Вплив гри на виховний процес дітей було розкрито в роботах педагогів-класиків (Я. Коменський, С. Русова,

В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), психологів (Ю. Аркін, П. Блонський, Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, та ін.), сучасних педагогів (Р. Жуковська, Т. Маркова, Д. Менджерицька, та ін.).

Сучасні українські науковці (Л. Артемова, Г. Григоренко, К. Щербакова) досліджують формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків у творчих іграх. За їхніми твердженнями, гра містить більші можливості для формування особистості дошкільників, ніж будь-яка інша діяльність, оскільки мотиви її мають велику спонукальну силу і дітям зрозуміле співвідношення мотиву і мети гри.

На думку науковців, у грі проявляються індивідуальні особливості та взаємини дітей, гра не повинна бути самоціллю. Це, перш за все, організований вихователем спосіб взаємодії дітей. Через гру вихователь може поступово впливати на характер дітей, корегувати їхню поведінку, відзначати ті чи інші закономірності.

У грі розвиваються не тільки психічні процеси, як от мислення, мова, пам'ять, увага, а й такі важливі якості особистості, як наполегливість, зосередженість, уміння дотримуватися певних правил. Засобами гри виховуються такі почуття, як здатність до співчуття, вміння прийти на допомогу, дружба. Завдяки грі навколишній світ, усвідомлений дитиною, значно розширюється.

Ефективним засобом виховання особистості дитини у грі є традиційні народні знання - важлива складова традиційно-побутової культури, раціональні відомості з астрономії, медицини, математики, ветеринарії, метеорології, метрології, ботаніки, зоології, набуті протягом багатовікової трудової діяльності народу.

Проблему виховання позитивного ставлення до традицій українського народу у дітей, педагогічний потенціал українських народних традицій у виховному процесі, окреслено в працях О. Воропая, Б. Грінченка, О. Любара, В. Скуратівського, М.Стельмаховича та ін.

Проблема залучення до народознавчих звичаїв та обрядів дошкільному віці відтворена у працях Я-А. Коменського, С. Русової, О. Усової, К. Ушинського та сучасних учених Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, Н. Виноградової, Н. Гавриш, Р. Жуковської, Л. Калуської, Н. Лисенко, Т. Поніманської.

Оскільки гра є природним способом розвитку дитини, має дуже велике розвивальне і виховне значення, дає початок корисним навичкам, позитивно впливаючи на саморозвиток дошкільника, а традиційні знання мають широкі можливості використання надзвичайно багатогранного досвіду українського народу, у тому числі і як засіб виховання дітей дошкільного віку, а також з огляду на недостатню розробленість теоретичних і прикладних аспектів порушеної нами проблеми, ми обрали тему наукового дослідження **«Педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: процес ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку із застосуванням традиційних народних знань буде проходити ефективніше за таких умов:

- 1) збагачення знань дітей про традиційні народні знання;
- 2) організація спеціально організованого предметно-ігрового середовища;
- 3) співпраці ЗДО з родинами вихованців.

Відповідно до поставленої мети були визначені наступні **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати психолого-педагогічну, методичну та народознавчу літературу з проблеми застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку.

2. Розробити критерії, показники та з'ясувати рівні сформованості ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку

3. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впровадження педагогічних умов використання традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити практичні рекомендації для вихователів і батьків щодо застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку.

У процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань були використані методи дослідження: **теоретичні методи** – теоретико-методологічний аналіз проблеми, систематизація наукової літератури з проблеми дослідження, порівняння та узагальнення даних; **емпіричні методи** – спостереження, індивідуальні та групові бесіди, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи), математична обробка результатів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що: визначено й обґрунтовано педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку; розроблено критерії, показники та рівні ігрових умінь старших дошкільників; розроблено та впроваджено педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в практику дошкільних навчальних закладів педагогічних умов застосування традиційних народних знань у процесі ігрової діяльності, розроблено рекомендації для батьків і педагогів щодо застосування традиційних народних знань у процесі ігрової діяльності дошкільників. Матеріали дослідження можуть бути використані вихователями ЗДО, у процесі

підготовки вихователів ЗДО у ЗВО I-IV рівнів акредитації, у практичній роботі вихователів ЗДО у процесі ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Структура роботи. робота складається: зі вступу, двох розділів, рекомендацій для батьків, вихователів; висновків, списку використаної літератури (128 найменувань), 7 додатків, 8 таблиць, 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ НАРОДНИХ ЗНАНЬ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку

У наш час особливо гостро постає питання ігрової діяльності дітей дошкільного віку, тому що основний акцент зроблено на навчальні заняття і менше уваги приділяється грі. Цю проблему можливо вирішити лише тоді, коли гра буде переважати в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Варто зазначити, що гра є одним з найцікавіших видів людської діяльності, провідною діяльністю дитини дошкільного віку, засобом її всебічного розвитку, важливим методом виховання. Дитяча гра – це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина відображає враження від їх пізнання. Водночас гра є могутнім виховним засобом, у ній, за словами К. Ушинського реалізується потреба людської природи [7].

Феномен гри є об'єктом вивчення філософії, соціології, психології та педагогіки. Гра є об'єктом філософо-культурологічних досліджень таких учених: Аристотель, Дж. Локк, Платон, Ж.-Ж. Руссо, Г. Спенсер, Ф. Шиллер; соціальну значущість гри в різних педагогічних аспектах розглядали І. Іванов, Л. Коваль, А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Терський; методичні розробки творчої ігрової діяльності як комплексного засобу, що може спонукати до самоаналізу, самооцінки й саморозвитку, здійснили О. Газман, І. Іванов, В. Караковський, Л. Коваль, Л. Куликова, Г. Селевко, В. Шмаков та ін.

Аналіз публікацій за останні роки свідчить, що дана проблема є досить актуальною. Дослідники Ф. Шиллер, Д. Клоцц, Ф. Фребель, С. Холл,

Д. Ельконін, Є. Аркін, К. Ушинський, Л. Виготський, А. Усова відзначають, що самостійні форми гри набувають у педагогіці найважливішого значення для розвитку дитини. Саме в процесі таких ігор, які називаються «життєвою лабораторією» (С. Шацький), найбільш повно розкривається особистість дитини, тому гра є засобом всебічного розвитку (розумового, естетичного, морального, фізичного, соціального) [6].

Сучасні українські науковці (Л. Артемова, Г. Григоренко, К. Щербакова) досліджують формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків у творчих іграх. За їхніми твердженнями, гра містить більші можливості для формування особистості дошкільників, ніж будь-яка інша діяльність, оскільки мотиви її мають велику спонукальну силу і дітям зрозуміле співвідношення мотиву і мети гри.

Основні завдання до ігрової діяльності знайшли своє відображення у Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства» та Базовому компоненті дошкільної освіти.

Розвиток ігрової діяльності передбачає поетапну передачу дітям ігрових умінь та навичок партнерської взаємодії [11]. В іграх не лише проявляються та розвиваються новоутворення дошкільного дитинства, а й відбувається засвоєння форм спілкування з однолітками. Становлення, формування та організація ігрової діяльності дитини на кожному віковому етапі має свої закономірності.

У розрізі нашого дослідження варто зауважити, що проблема організації ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку була предметом дослідження Л. Артемової, А. Богущ, П. Баєва, Г. Ващенко, Б. Грінченка, О. Духновича, О. Карпової, А. Макаренка, С. Русової, І. Стешенка, В. Сухомлинського, О. Савченко та інших науковців; розробкою теорії дитячих ігор, з'ясуванням ролі, структури і значення гри для виховання і навчання дітей займалися психологи: Л. Виготський,

Д. Ельконін, О. Леонт'єв, Ж. Піаже; педагоги: П. Баєв, О. Карпова А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, О. Савченко та ін.

Л. Виготський зазначав, що гра зумовлює зміну потреб і свідомості. На його думку, гра повинна усвідомлюватися як уявна, ілюзорна реалізація нереалізованих бажань, зміст якої пов'язаний зі світом дорослих. Із початком вступу до школи гра не зникає, а пронизує процес навчання, оскільки провідною діяльністю стає вчіння, але потреба у грі зберігається. «У шкільному віці, – говорив вчений, – гра не вмирає, а проникає у ставлення до дійсності. Вона має своє внутрішнє продовження у шкільному навчанні та праці» [3].

Д. Ельконін підкреслював, що в грі реалізуються потреби дитини «діяти як дорослий» [3]. Тільки в ігровій діяльності повною мірою виявляється здатність дітей моделювати людські взаємовідносини, відбувається соціалізація особи в програванні соціальних ролей.

Слушно зауважував К. Ушинський [9], гра – це могутній виховний засіб, вироблений самим людством, тому в ньому відобразилася справжня потреба людської природи. Але він не пов'язував потребу гри з якимось конкретним історичним періодом життя суспільства. Аналізи змісту ігор для дітей різних народів і епох дають змогу зробити висновок, що гра виникла після праці й на її основі.

А. Макаренко вважав дитячі ігри такими ж важливими для розвитку дитини, як для дорослого справжню працю. Однак, зазначав він, тільки та гра є педагогічно цінною, у якій дитина активно діє, мислить, будує, комбінує, моделює людські взаємини. За цих умов вона може виконувати у грі різні ролі: бути лідером, виконавцем, творцем, знаходити умови для виявлення своїх здібностей та життєвої активності [15]. Використання ігор у навчанні робить недоречною авторитарну позицію вихователя у спілкуванні з дітьми. Адже, щоб зацікавити дітей майбутньою діяльністю, внести в навчання ситуації несподіванки, вільного вибору, яскраві позитивні емоції, педагог повинен сам стати учасником гри.

В. Сухомлинський підкреслював зв'язок гри з уявою, казкою, фантазією. У висловлюваннях ученого про специфіку дитячого сприйняття світу терміни «гра», «фантазія», «казка» можна інтерпретувати як синоніми: «...забуває наша педагогіка, що учень добру половину всіх років навчання в школі залишається насамперед дитиною. Втискуючи в голову дітям готові істини, узагальнення, умовиводи, учитель часом не дає дітям можливості навіть наблизитися до джерел думки та живого слова, зв'язує крила мрії, фантазії, творчості. З живого, діяльного єства дитина нерідко перетворюється начебто в устрій ... Духовне життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості. Без цього вона – засушена квітка» [22].

Ми поділяємо думку О. Усової [11], яка досліджує гру як форму організації життя дітей. Вона встановила наявність реальних (існують між людьми, які виховуються в одному колективі) та ігрових (регламентуються умовами гри) стосунків. Зазначила, що для входження в ігровий колектив діти встановлюють зв'язки з учасниками гри, підпорядковують свої дії ролям, контролюють і виконують правила гри тощо.

Незважаючи на це організація ігрової діяльності в закладах дошкільної освіти потребує істотного вдосконалення: не створюється належне ігрове середовище, недостатньо уваги приділяється формуванню в дітей уявлень про навколишній світ, їхнім самодіяльним іграм; підпорядкування гри завданням навчання завдає дітям подвійної шкоди: призводить до вилучення самодіяльних ігор з життя закладу дошкільної освіти, знижує пізнавальну мотивацію, що є основою формування навчальної діяльності.

Слід зазначити, що майже зовсім випала з поля зору вихователів важливість формування ігрових умінь у дітей. Іноді час, відведений на ігрову діяльність, використовується для навчальних занять, гурткової роботи, підготовки до свят, ранків тощо. Для того, щоб усунути означені недоліки, необхідно подбати про доцільну організацію ігрової діяльності в закладах

дошкільної освіти. При цьому варто пам'ятати, що гра як специфічна діяльність не однорідна, кожний її вид виконує свою функцію в розвитку дитини.

Класифікація ігор була об'єктом вивчення Ю. Бабанського, Д. Лордкипанідзе, В. Оконя, Є. Перовського. Основоположниками класифікацій ігор вважають К. Гроса та А. Гомм. Так, К. Грос поділяє ігрові явища на чотири групи: бойові, любовні, наслідувальні, соціальні. Групування ігор за такими видами побудовано на різнорідних критеріях, насамперед, на ідеї соціальної діяльності. Англійська дослідниця ігор А. Гомм поділяє всі ігри на дві групи: ігри драматичні та ігри, що побудовані на «спритності та вдачі». Поділяємо думку відомого психолога А. Леонтьєва, який стверджував: «... щоб підійти до аналізу конкретної ігрової діяльності дитини, потрібно встати на шлях не формального переліку тих ігор, у які вона грає, а проникнути в їхню дійсну психологію, у зміст гри для дитини. Тільки тоді розвиток гри виступить для нас у своєму широму внутрішньому змісті» [21]. Класифікація ігор допомагає усвідомити структуру та функції гри, чітко орієнтуватися в ігровому просторі та добирати доцільний ігровий матеріал.

У різних класифікаціях ігор дослідниками можна виокремити спільне, що вчені умовно виділяють три класи ігор: ігри з ініціативи дитини (творчі); ігри з ініціативи дорослого з готовими правилами (дидактичні, рухливі); народні ігри (створені народом). Аналіз проблеми організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку не можливий без короткого огляду кожного з класів ігор.

Творчі ігри становлять найбільш насичену типову групу ігор дітей дошкільного віку. Творчими їх називають тому, що діти самі визначають мету, зміст і правила гри, відображаючи здебільшого навколишнє життя, діяльність людини та відносини між людьми.

Значна частина творчих ігор – це сюжетно-рольові ігри «в когось» або «в щось». Діти зображають людей, тварин, роботу лікаря, будівельника тощо.

Усвідомлюючи, що гра – не справжнє життя, діти тим часом по-справжньому переживають свої ролі, відверто виявляють своє ставлення до життя, свої думки та почуття, сприймають гру як важливу справу. Насичена яскравими емоційними переживаннями, сюжетно-рольова гра залишає в свідомості дитини глибокий слід, який позначається на її ставленні до людей, їхньої праці, взагалі до життя. До сюжетно-рольових ігор належать також ігри з елементами праці та художньо-творчої діяльності.

Різновид творчої ігрової діяльності – театралізована діяльність. Вона пов'язана зі сприйманням творів театрального мистецтва та відтворенням в ігровій формі набутих уявлень, вражень, почуттів. Ключові поняття театралізованої діяльності: сюжет, сценарій, гра за сюжетом літературного твору, театралізація, казка-переказ.

Л. Артемова поділяє театралізовані ігри залежно від їх виду та специфічного сюжетно-рольового змісту на дві основні групи: режисерські ігри та ігри-драматизації. У режисерській грі дитина як режисер і водночас «голос за кадром» організовує театральну-ігрове поле, акторами і виконавцями в якому є ляльки. В іншому випадку акторами, сценаристами, режисерами виступають самі діти, які під час гри домовляються про те, хто яку роль виконуватиме, що робитиме.

Ігри-драматизації створюються за готовим сюжетом з літературного твору або театральної вистави. План гри та послідовність дій визначають заздалегідь. Така гра важча для дітей, ніж наслідування того, що вони бачать у житті, оскільки треба добре зрозуміти й відчувати образи героїв, їхню поведінку, пам'ятати текст твору (послідовність розгортання дій, реплік персонажів). У цьому й полягає особливе значення ігор-драматизацій – вони допомагають дітям глибше зрозуміти ідею твору, відчувати його художню цілісність, сприяють розвитку виразності мови і рухів.

Ще один вид – конструкторські ігри (у літературі їх інколи помилково називають конструктивними). Ці творчі ігри спрямовують увагу дитини на різні види будівництва, сприяють набуттю конструкторських навичок

організації та зближенню дітей, залученню їх до трудової діяльності. У конструкторських іграх яскраво проявляється інтерес дітей до властивостей предмета і бажання навчитися з ним працювати. Матеріалом для цих ігор можуть бути конструктори різних видів та розмірів, природний матеріал (пісок, глина, шишки тощо), з якого діти створюють різні речі за власним задумом або за завданням вихователя. Важливо, щоб педагог допомагав вихованцям здійснити перехід від безцільного нагромадження матеріалу до створення продуманої будівлі.

При всій різноманітності творчих ігор вони мають спільні риси: діти самі або за допомогою дорослого (особливо в іграх-драматизаціях) обирають тему гри, розвивають її сюжет, розподіляють між собою ролі, добирають потрібні іграшки. Усе це має відбуватися в умовах тактовного керівництва дорослого, спрямованого на активізацію ініціативи дітей, розвиток їхньої творчої фантазії.

Ігри з правилами. Ці ігри дають можливість систематично вправляти дітей у виробленні певних навичок, вони дуже важливі для фізичного та розумового розвитку, виховання характеру й волі. Без таких ігор у дитячому садку важко було б проводити навчально-виховну роботу. Ігри з правилами діти засвоюють від дорослих, один від одного. Багато з них передається від покоління до покоління, однак вихователі, обираючи гру, обов'язково мають враховувати вимоги сучасності.

За змістом та способами ведення ігри з правилами поділяють на дві групи: дидактичні та рухливі. Дидактичні ігри сприяють, головним чином, розвиткові розумових здібностей дитини, оскільки містять розумове завдання, саме в розв'язанні якого й полягає сенс гри. Вони також сприяють розвитку органів чуття дитини, уваги, пам'яті, логічного мислення. Зауважимо: хоча дидактична гра – ефективний метод закріплення знань, вона аж ніяк не повинна перетворюватися на навчальне заняття. Гра захоплюватиме дитину лише в тому разі, якщо даватиме радість і задоволення.

Неодмінною умовою дидактичної гри є правила, без яких діяльність набуває стихійного характеру. У добре продуманій грі саме правила, а не вихователі, керують поведінкою дітей. Правила допомагають усім учасникам гри перебувати та діяти в однакових умовах (діти отримують певну кількість ігрового матеріалу, визначають черговість дій гравців, окреслюють коло діяльності кожного учасника).

Рухливі ігри важливі для фізичного виховання дошкільнят, оскільки сприяють їхньому гармонійному розвитку, задовольняють потребу малюків у русі, сприяють збагаченню їхнього рухового досвіду. За методикою Е. Вільчковського з дітьми дошкільного віку проводять два різновиди рухливих ігор – сюжетні ігри та ігрові вправи (несюжетні ігри).

В основу сюжетних рухливих ігор покладено досвід дитини, її уявлення про навколишній світ (дії людей, тварин, птахів), які вона відтворює рухами, характерними для того чи іншого образу. Рухи, які виконують діти під час гри, тісно пов'язані із сюжетом. Більшість сюжетних ігор колективні, в них дитина навчається узгоджувати свої дії з діями інших гравців, не вередувати, діяти організовано, як того вимагають правила.

Ігрові вправи характеризуються конкретністю рухових завдань відповідно до вікових особливостей та фізичної підготовки дітей. Якщо в сюжетних рухливих іграх основна увага гравців спрямована на створення образів, досягнення певної мети й точне виконання правил, що часто призводить до ігнорування чіткості у виконанні рухів, то під час ігрових вправ дошкільнята мають бездоганно виконувати основні рухи (влучання м'ячем у ціль, пролізання під мотузкою тощо).

Оскільки ігрові вправи та сюжетні ігри застосовуються в усіх групах закладів дошкільної освіти, організація і методики їх проведення мають багато спільного. Оптимальні умови для досягнення позитивних результатів у розвитку рухів дошкільнят – поєднання конкретних рухових завдань у формі ігрових вправ та сюжетних ігор, під час яких рухи, засвоєні дітьми

раніше, вдосконалюються. За ступенем фізичного навантаження розрізняють рухи великої, середньої та малої рухливості.

У рухливих іграх, що проводяться з дітьми дошкільного віку, не обов'язково визначати переможця. По закінченні гри педагог оцінює умови та її хід, виконання дітьми правил, їхнє ставлення один до одного. Тільки в старших групах поступово починають вводити елементи змагання, порівнювати сили команд та окремих гравців.

Важливе місце в старшому дошкільному віці посідають спортивні ігри: городки, настільний теніс, бадмінтон, баскетбол, хокей, футбол тощо.

Народні ігри – це ігри, які походять з давніх-давен, їх побудовано з урахуванням етнічних особливостей (хороводи, забави, ігри з народною іграшкою тощо). Вони – невід'ємна складова життя дитини в сучасному закладі дошкільної освіти, важливе джерело засвоєння загальнолюдських цінностей. Розвивальний потенціал цих ігор забезпечується не тільки наявністю відповідних іграшок, а й особливою творчою аурою, яку має створювати дорослий.

У народних іграх відображається життя людей, їхній побут, національні традиції, вони сприяють вихованню честі, сміливості, мужності тощо. З цією метою дітям пропонують розпитати в своїх мам, тат, бабусь та дідусів, в які ігри вони грали у дитинстві. Розрізняють індивідуальні, колективні, сюжетні, побутові, театралізовані ігри та рухливі ігри-забави.

Особливо популярні серед дітей ігри без певного сюжету, побудовані на ігрових завданнях, які містять багато пізнавального матеріалу (ігри «Палички-виручалочки», «Хлібець», «Піжмурки», «Квач», «Гуси-гуси», «Дибидиби» тощо). У цих іграх від дитини вимагається швидка та правильна реакція.

Особливе місце в житті дітей посідає народна іграшка. Її простота, виразність і доцільність відіграють неабияку роль у розумовому, моральному, естетичному розвитку дитини. Українську народну іграшку характеризують ритмічність форм, декоративність розпису,

орнаментальність, яскравість, стриманість у доборі кольорів. Це – дзвінкоголосі свистульки, фігурки людей, тварин, птахів, ляльки, каталки з різноманітного матеріалу. Добираючи іграшки для дітей, слід виходити з того, наскільки вони відображають національний колорит, сприяють активності й самодіяльності дітей, розширенню їхнього світогляду.

Для організації ігор важливо створити предметно-ігрове середовище. Вихідна вимога – розвивальний характер та відповідність таким принципам, як реалізація дитиною права на гру (вільний вибір іграшки, теми, сюжету гри, місця та часу її проведення); універсальність предметно-ігрового середовища, щоб діти могли разом з вихователями готувати й змінювати його, трансформувати відповідно до задуму гри, змісту, перспектив розвитку; системність, тобто оптимальне співвідношення окремих елементів гри між собою та іншими предметами тощо.

До складу предметно-ігрового середовища входять: велике організуюче ігрове коло, ігрове обладнання, іграшки, різноманітна ігрова атрибутика, ігрові матеріали. Всі ці ігрові засоби знаходяться не в абстрактному просторі, а в ігровій кімнаті, спортивній залі, на майданчику. В інтер'єрі не повинно бути нічого зайвого, всі ігрові засоби мають бути безпечними для дітей.

Для проведення ігор створюються ігрові осередки: загальний набір різних видів іграшок); драматичний (комплекти обладнання, нескладні декорації, елементи вбрання та костюми для ігор-драматизацій, інсценівок); для настільних та будівельних ігор (конструктори: дерев'яні, пластмасові, металеві, коробки, колодки та інші матеріали, знаряддя та допоміжне обладнання). Усе обладнання має бути зручним та легко трансформуватися. Діти можуть самостійно обирати гру, змінювати осередок, переходячи від однієї гри до іншої.

Провідне місце у дитячій грі відводиться іграшкам. Вони насамперед мають бути безпечними, цікавими, привабливими, яскравими, але простими. І не тільки привертати увагу дитини, а й пробуджувати, активізувати її

мислення. Усі іграшки можна умовно поділити на три типи: готові іграшки (автомобілі, літаки, ляльки, різні тварини тощо); напівготові іграшки (кубики, картинки, конструктори, будівельний матеріал тощо); матеріали для створення іграшок (пісок, глина, дрiт, шпагат, картон, фанера, дерево).

За допомогою готових іграшок дітей ознайомлюють з технікою, навколишнім середовищем, створюють певні образи. Граючись ними, діти відтворюють свої враження, переживають яскраві почуття, активізують уяву дітей, коригують зміст ігор.

Напівготові іграшки використовуються переважно з дидактичною метою. Маніпуляції з ними потребують активізації розумової діяльності, для виконання поставлених педагогом завдань: розташувати кубики за розміром, у порядку збільшення та зменшення, підібрати пару до картинки, скласти з деталей конструктора якусь будівлю тощо.

Матеріал для створення іграшок дає великі можливості для розвитку творчої уяви дітей. Так, залежно від віку, вони будують з піску пароплави, будинки, автомобілі, з гілочок, зібраних на прогулянці, «розбивають» у пісочнику невеликий садочок, ліплять посуд, тварин з глини. З обрізків дерева, шпагату, кольорового паперу виходить гарний, прикрашений прапорцями автомобіль тощо.

Бажано комбiнувати всі три типи іграшок, адже це дуже розширює можливості для творчості.

До особливої групи відносимо театральні іграшки та костюми для різних персонажів, атрибути, які доповнюють створені образи. Це театральньо-ігровий матеріал (іграшки, ляльки, площинні фігури, пальчикові персонажі), елементи костюмів (головні убори, різні капелюшки, комірці, манжети тощо). У дитячих садках активно використовуються персонажі-ляльки, декорації, виготовлені вихователями й дітьми власноруч.

Дорослі мають коригувати проведення всіх видів ігор. Зокрема, керівництво творчими іграми полягає в збагаченні уявлень та вражень дітей, доборі відповідних іграшок та матеріалів, збереженні безпосередніх

переживань дітей, розвитку їхньої ініціативи тощо. Коли вихователь проводить дидактичні ігри, він є ініціатором, організатором, має обов'язково пояснити правила гри, стежити за її перебігом, а інколи й брати у ній безпосередню участь. Щодо окремих аспектів планування ігрової діяльності, то план дає вихователеві змогу заздалегідь продумати методи й прийоми навчання і виховання дітей, бачити шляхи досягнення поставленої мети. Усе, що планує вихователь, має забезпечувати гармонійний розвиток особистості кожної дитини. Слід пам'ятати: планування має бути гнучким, адже на його реалізацію можуть вплинути непередбачені чинники. План – це не формальність, а неодмінна умова успішної та плідної роботи з дітьми, де головне – не схема і форма, а зміст. Аналіз планів навчально-виховної роботи засвідчує, що між ігровою діяльністю та змістом занять із ознайомлення з навколишньою дійсністю, спостереженнями поза заняттями (наприклад, на прогулянці) часто немає жодного зв'язку. Але ж такі спостереження випадкові, непродумані й малоцінні для загального розвитку дитини. Також часто недостатній зв'язок між навчанням на заняттях, творчими іграми та працею дітей.

Щоб правильно організувати керівництво іграми, вихователь має, вивчивши ігрові інтереси та рівень розвитку творчих ігор своїх вихованців, скласти перспективний план розвитку ігор на місяць, квартал, півріччя, рік, вказавши теми ігор, обсяг та шляхи їхнього розвитку.

Крім того, конкретизуючи перспективний план, педагог повинен скласти календарно-тематичні плани навчально-виховної роботи (з урахуванням вікових особливостей дітей та рівня їхнього розвитку). Якщо в дітей виникла цікава й корисна у виховному сенсі гра, вихователь має підтримати дитячу ініціативу, змінивши намічену ним ігрову тематику.

Таким чином, роль гри як провідного виду діяльності дітей дошкільного віку полягає в тому, що у практиці особистого спілкування в ігрових ситуаціях діти вперше набувають інтелектуальних умінь, необхідних для здійснення навчання. Це відбувається через самостійне сприймання й

перероблення пов'язаної з ігровою ситуацією інформації – самостійно сприймаючи і переробляючи позаситуативну інформацію, діти відбирають та кодують її для обміну з іншими учасниками гри. Таким шляхом вони оволодівають прийомами та операціями розумової діяльності загально-пізнавального значення.

Ми суголосні з Ш. Амонашвілі, який неодноразово відзначав, що особливість організації ігрової діяльності полягає в тому, що дитину не можна змусити грати [4]. Інакше це буде не гра, а примусова робота. Адже принципова особливість гри як діяльності – це інтерес, який допомагає дітям не відчувати втоми й напруги. Але не завжди педагогічна цінність гри збігається з інтересом. Тому дітей слід учити грати, невимушено підказуючи прийоми і засоби ігрового спілкування (жест, міміка, інтригуючий тембр голосу, незвичайні імена іграшок, раптові продовження ігрового сюжету, несподівані ролі знайомих іграшок тощо). Задля позитивного результату гри потрібно включати в освітній процес не як локальний засіб, а як розгорнену діяльність, що органічно входить в усі ланки освітньої роботи з дітьми.

1.2. Традиційні народні знання як культурний феномен і засіб виховання дітей дошкільного віку

Серед етнологічних проблем, які привертають увагу дослідників, одне з чільних місць посідають традиційні знання. Вони несуть у собі ознаки національної й, одночасно, регіональної самобутності, і як підсистема етнічної культури прираховуються до глибинних шарів народної свідомості.

Актуальність звернення до традиційних знань як ділянки народної культури пов'язана також із її прикладними аспектами – широкими можливостями використання багатівікового та надзвичайно багатогранного досвіду українського народу, у тому числі і як засобу виховання дітей дошкільного віку. Перш ніж розглянути окремі аспекти використання традиційних народних знань як виховного засобу у процесі навчання дітей

дошкільного віку, вважаємо за необхідне конкретизувати означену дефініцію та її базові складові.

Розглядаючи народні знання як культурний феномен, слід зазначити, що у наукових працях існує таке поняття як «феномен ідентифікації особистості». Науковці підкреслюють, що потреба будь-якої людини належати до соціуму, відчувати себе часткою суспільства, бути членом певної референтної групи та усвідомлювати єдність з її представниками є докорінною потребою особистості (Е. Еріксон, А. Маслоу, Г. Мюррей, Е. Сміт, Е. Фромм та ін.). Кожна людина ідентифікує себе за різними підставами, які можуть конкурувати чи доповнювати одна одну: родинні, професійні, культурні, інституційні, територіальні, освітні, релігійні, ідеологічні та інші. Культурна ідентичність уособлює самовідчуття людини всередині певної культури. Найсучаснішою концепцією дослідження феномена нації вважається етносимволізм, представники якого, не заперечуючи значення «об'єктивних» чинників у формуванні нації і національної ідентичності, перевагу віддають таким суб'єктивним елементам, як історична пам'ять, національні цінності, почуття, міфи та символи, що є намаганням проникнути у «внутрішній світ» етнічної належності та зрозуміти її. Тим самим представники етносимволізму переміщують фокус досліджень від зовнішніх політичних, економічних та соціобіологічних чинників до культурних, до символів, спогадів, міфів, цінностей, традицій тощо [34].

«Система народних знань» – важлива складова традиційно-побутової культури, раціональні відомості з різних галузей знань, набуті протягом багатовікової трудової діяльності народу. Система народних знань обіймає народну медицину, ветеринарію, народний календар і метеорологію, народну астрономію та метрологію, народні професійно-виробничі знання та ін. На різних історичних етапах традиційні знання різною мірою поєднували раціональні елементи народного досвіду з ірраціональними нашаруваннями попередніх епох [26].

Незважаючи на певний розвиток наукових знань, українці навіть на початку ХХ ст. користувалися у повсякденному житті досвідом предків. Разом із тим на протязі століття система народних знань зазнавала чимраз відчутнішого впливу науки. Зростав рівень освіченості населення, народні знання поступово очищалися від забобонних уявлень та вірувань.

Що ж стосується традиційних народних знань з математики, метрології, астрономії, то вони повністю витіснились сучасними науковими знаннями, що інтенсивно поширюються через систему шкільної та вищої освіти. Із зникненням багатьох народних промислів та ремесел губляться й пов'язані з ними професійно-виробничі знання й навички. Проте окремі елементи системи народних знань і сьогодні широко побутують серед сільського населення. Це стосується насамперед народної медицини та метеорології.

Народна астрономія – сукупність раціональних астрономічних знань та космологічних уявлень народу. Астрономія як наука в Україні була відома ще у ХVІ ст. і викладалась у братських школах, а у ХІХ ст. – в ряді університетів. У Києві, Харкові, Одесі, Миколаєві працювали астрономічні обсерваторії. Проте навіть у перше пореволюційне десятиліття українські селяни широко послуговувалися набутими з давніх-давен знаннями про небесні світила та пов'язану з ними циклічність у природі.

Наприклад, аби визначити час доби чи сприятливий для сільськогосподарських занять період року, щоб орієнтуватися на місцевості, селянин мусив пильно вивчати зоряне небо. Самобутня астрономічна номенклатура українців засвідчує їхню добру обізнаність з основними сузір'ями, а народні назви останніх відбивали місцеве предметне середовище

Зокрема, Велика Ведмедиця мала назву Віз, Мала Ведмедиця – Малий Віз або Пасіка, Лебідь – Хрест, Орел – Дівка воду несе, Волосся Вероніки – Волосожари, Плеяди – Стожари або Квочка.

Сузір'я Оріона у різних місцевостях мало різні назви – Косарі, Полиця, Чепіга; Венеру здавна називали Вечірньою зорею, Вечорницею, а перед

сходом сонця – Вранішньою зіркою, Зірницею, Денницею. Окремі з цих назв мають загальнослов'янську основу, що свідчить про їхнє давнє походження.

Для переважної більшості сузір'їв народ зафіксував їхнє положення над обрієм залежно від пори року та переміщення на зоряному небі. Положення сузір'їв та зірок над обрієм слугувало також основним мірилом часу після заходу Сонця. Вже Віз перевернувся – скоро світитиме, – казали селяни. Важливим орієнтиром уночі був і Чумацький Шлях, який сприймався як покажчик напрямку на південь – у Вирій.

По зорях, Сонцю і Місяцю люди також орієнтувалися на місцевості. Номенклатура сторін світу в українців переважно загальнослов'янська і пов'язана із спостереженням Сонця (південь, схід, захід). Сонце було основним мірилом визначення часу вдень. Для цього спостерігали як за світилом, так і вимірюючи довжину власної тіні.

Своєрідним календарем для українців у давнину був Місяць. Спостереження його сходу і заходу стало основою поділу року на місяці, а сам термін, що означає 1/12 частину року, збігається з назвою небесного світила. Відповідно до фаз Місяця календарний місяць поділявся на кілька частин (молодик, підповня, повня, остання кварта), а тридобовий період невидимості у русі Місяця називався переминою. Значна частина цих назв також загальнослов'янська за своїм походженням.

Добре були обізнані Українці з основними закономірностями руху Сонця і Місяця. Це ритуальне закріпилося у святкуванні днів літнього і зимового сонцестояння. Народні астрономічні знання українців фіксують і інформацію про інші небесні явища (комети, метеорити, північне сяйво тощо).

Народна метеорологія – одна з найдавніших галузей народних знань, що обіймає систему прикмет, раціональних спостережень і достовірних передбачень про погодні зміни на близький чи віддалений час. Землеробський характер господарських занять українців зумовлював цілковиту залежність успішного проведення сільськогосподарських робіт, а

відтак і добробуту селянина, від природно-кліматичних умов. Усвідомлення цього вимагало уважно приглядатись до навколишнього середовища, розвивати спостережливість, виявляти причинно-наслідкові зв'язки між зміною певних атмосферних явищ, характером поширення звуку, поведінкою тварин, станом рослин та наступною зміною погоди.

Широко побутували прикмети, що дозволяли прогнозувати погодні зміни протягом найближчого часу за особливостями сходу і заходу Сонця, його кольору, за виглядом нічного неба, яскравістю зірок і Місяця тощо. Так, повсюдно вважалося: вечором сонце за стіну заходить – буде дощ; чистий захід сонця – на добру годину; сонце при заході яскраво-червоне – на вітер; місяць обгородився – на дощ; стовпи біля місяця – на вітер; місяць-молодик сходить ріжками вниз – на дощ; молодик з'являється у дощову погоду – місяць буде дощовий; червоно-багряні зорі звечора – на негоду; ясне зоряне небо – на погоду.

Великий цикл погодних передбачень становлять прикмети, пов'язані зі станом атмосфери, різними метеорологічними явищами. Так, наявність роси, туману вранці вважалося ознакою доброї погоди, а рух хмар проти вітру – вірною прикметою негоди. Зважали також і на форму та колір хмар: важкі сірі хмари – на грозу, а червонуваті при заході сонця – на вітер (Вінниччина, Тернопільщина). Найближчу погодні перспективу підказував і напрямок вітру: західний вітер мав приносити дощ, східний – засуху, а північний – похолодання. Вважалося, що після появи райдуги настає гарна погода.

До достовірних належали також передбачення, пов'язані з певними гідротемпературними змінами в атмосфері, які спричиняли зміну стану предметів та явищ: духота в повітрі – на грозу; зволожується сіль чи хліб – на негоду; дим стелиться, погано горять дрова – на відлигу. Примічали також, що перед дощем виразніше чути звук потягу, дзюркіт води, шум лісу, гуркіт підводи тощо.

Значна група передбачень ґрунтується на спостереженнях за поведінкою тварин, птахів, риб, комах тощо. Переважали тут свійські

тварини: кіт дере лапами, собака качається – на вітер; пінтіє шкіра великої рогатої худоби – на дощ; свиня солону в барліг носить – на великий холод, завірюху; кури чубаються – на дощ; качки, гуси ховають голови під крила, стоять на одній нозі – на холод та ін.

Приглядалися і до мешканців дикої природи: птаство рано і дружно відлітає восени – рання зима буде; високо летять птахи, повертаючись із вирію, – на тривалий холод; багато кує зозуля, крук кричить – на дощ; вороння збивається зграями і сідає на верхівки дерев – на холод, а якщо забивається у крону дерева, – на хуртовину; птаство добивається до хати, ховається під стріхи – на хуртовину; горобці купаються у поросі – на дощ; кріт удень риє – на зміну погоди; бджоли ховаються у вулик – на дощ; риба вискакує з води – на дощ; коні збиваються докупи – на велику грозу.

Достовірними прикметами українці вважали також зміни у рослинному світі. Наприклад, якщо шишки високо на смереці, – на довгу холодну зиму, а якщо низько, – навпаки; рано жовтіє листя – рання зима буде; багато лушпиння на цибулі – буде люта зима; багато губ з'явилося у лісі – буде дощ; конюшина згортається, сильніше пахнуть квіти – перед дощем.

Існував цілий комплекс прикмет, що відбивали певні закономірності взаємозв'язку погодних явищ у різні пори року. Тут уже помітні християнські нашарування. Так, надто важливим у прогнозуванні погоди на віддалену перспективу вважався період напередодні та після Різдва. До численних християнських свят, у дні яких намагалися за станом погоди визначати навіть майбутній урожай, належать свята Благовіщення, Стрітєння, Сорока святих, Покрови, Юрія, Явдохи і багато інших. Це фіксує й усна народна творчість: якщо на Стрітєння півень води нап'ється, то до Юрія віл напасеться; по Петрі – то й по теплі; Покрова покриє як не листом, то снігом тощо.

За всієї своєї достовірності народна метеорологія мала у своєму складі й чимало забобонних повір'їв. Зокрема, намагаючись гарантувати врожай та уникнути небажаних погодних явищ, селяни широко послуговувалися магічними обереговими засобами, численними табу та обмеженнями щодо

певних видів робіт у відповідні дні. Майже в кожному селі були свої знавці-метеорологи, котрі вели спеціальні щоденники спостережень за погодою і були добре обізнані з цією цариною народного досвіду.

Народна математика – сукупність народних математичних знань та навичок, в основі якої лежать потреби практичної діяльності (необхідність виконання різних арифметичних дій при проведенні землемірних робіт, зведенні житла та інших споруд тощо). Недоступність професійних математичних знань для широких верств українського населення у минулому зумовлювала удосконалення найпростіших традиційних прийомів лічби, вимірювання, способів зображення чисел і т. ін.

В Україні найдавнішими засобами лічби були пальці рук, різні дрібні предмети. Так, при лічбі на пальцях, або, як називали, на колодочках, на одній руці було прийнято налічувати 15 «колодочок» з долоні та 15 – з іншої частини цієї ж руки. З предметів використовували картоплини, квасолинки, палички та ін. Для економії лічби існували числові групи: пара, трійка, п'ятка, десяток, копа тощо. Парами лічили худобу, птицю, хатне добро (чоботи, підошви), трійками – нитки у прядиві (три нитки склали чисницю), п'ятками – снопи, десятками – яйця, гарбузи, кавуни, копами – яйця та снопи.

Українська народна математика мала у своєму арсеналі оригінальні способи зображення чисел. Одиниці позначалися паличками, десятки – хрестиками, сотні – кружечками, тисячі – квадратами. Що ж до дробових чисел, то їх передавали переважно в усній формі з відповідними назвами (половина, чверть, осьмушка, шістнадцятка та ін.). Письмово (невеличкими горизонтальними рисками) зображалися лише найбільш уживані дробі.

Для написання числових знаків використовували найрізноманітніші предмети (дощечки, палички). Проте найчастіше для цього послуговувалися одвірками, дверима, стінами, на яких малювали рисочки або карбували зарубки. Досить поширеним засобом для позначення чисел були зарубки на невеличких дощечках, прямокутних брусках чи палицях. Такі своєрідні

«документи» використовували лісоруби, ремісники, ними послуговувалися, позичаючи гроші, здаючи податки, засипаючи в амбари на зберігання зерно тощо. Карбування у різних місцевостях України мало різні назви (карбики на Поділлі, цурки на Полтавщині, раваші на Гуцульщині, бірки на Київщині).

Арифметичні дії виконувалися усно. Існували своєрідні народні назви дій – додати, докласти, відкинуть, відлічить. Поширеним був спосіб додавання, коли спочатку додавалися сотні, потім десятки, а в кінці – одиниці. Множили шляхом повторного послідовного додавання. Ділення виконували, підбираючи частку послідовним повторним відніманням.

Українські селяни знали й деякі основи геометрії. Зокрема, вони мали уявлення про просту й ламану лінії, про властивості рівнобіжних ліній тощо. При будівництві хат та виготовленні бондарських виробів використовували властивості діагоналей прямокутника (щоб побудувати стіни під прямим кутом), обчислювали відношення довжини кола до діаметра (за останній приймали третину довжини кола). Бондарі та теслярі вміли користуватися циркулем. Розписуючи хати, побутові вироби, селяни послуговувалися різними геометричними фігурами. Українцям були відомі оригінальні прийоми визначення відстані до недоступного предмета, виміру площі земельних ділянок різноманітних форм. Знали й основи механіки, які використовували при будівництві хат, вітряків, культових споруд та ін.

Народна метрологія – галузь народних знань, пов'язана із визначенням фізичних параметрів оточуючого світу і предметів, що знаходяться в ньому. Традиційні метричні одиниці, що побутували в Україні, походять від давньоруських, утворених за антропометричним принципом, тобто за еталон виміру бралися частини людського тіла. Серед найдавніших народних вимірів місткості є такі, наприклад, як ковток, пригорща, жменя. Нерідко такими еталонами слугували господарсько-побутові предмети чи знаряддя праці (коса, весло, відро, бочка тощо).

При вимірюванні довжини речей та відстані застосовували відомі ще з часів Київської Русі міри: п'ядь, лікоть, ступня, сажень, що були пов'язані з

природними рухами людини – ходінням, розведенням пальців, розмахом рух. Із XVII – XVIII ст. поширюються такі міри, як аршин та верста (500 сажнів). Аршин поділявся на 16 вершків або чотири чверті і дорівнював приблизно 71,1 см.

Подекуди існували досить оригінальні міри відстані на землі: кидь (Харківщина), палку закинути (Полісся), довержай (Закарпаття), що означали відстань, на яку можна кинути камінець, грудку землі чи палицю. Користувалися ще кроком або ступнею, що дорівнювали одному аршину. На Полтавщині була відома й така одиниця, як приг (близько одного сажня, утворювався при стрибанні з допомогою палиці). Популярною мірою була гона, причому розрізняли добру гону (120 сажнів), середню (80) і малу (60). Для ретельнішого обчислення землі до різних одиниць виміру додавали гаки, величина яких коливалася від чверті до цілої гони.

Українські селяни користувалися досить поширеними народними способами виміру площі земельних ділянок. За основу його бралася площа прямокутника з розмірами 30 на 80 або 40 на 60 сажнів. Вживалися також офіційні одиниці виміру – десятина, морг тощо. Побутували й більш давні народні міри – день, опруг, різа, лан, півланок, одріз, клітка та ін. Деякі з них означали кількість витраченого часу на обробіток певної ділянки або кількість зібраного урожаю на певній площі.

Відзначимо оригінальний народний спосіб вимірювання відстані до недоступних предметів: бриль насували на очі так, щоб його край перебував в одній площині з очима і предметом, відстань до якого вимірювалася. Потім відшукували інший, доступний предмет, що знаходився у тій самій площині. Вимірявши відстань до нього, прирівнювали її до відстані до недоступного предмета.

При вимірюванні сипких речовин теж користувалися народними одиницями. Зокрема, зерно міряли міркою лантухами (посудиною на пуд або півпуда ваги), (п'ять пудів). На Поділлі міряли корцем, який містив вісім пудів. Подекуди користувалися і давньо-слов'янською одиницею –

четвериком, що дорівнював 24 – 26 л. Урожай обчислювали копами (60 снопів), хурами та возами. На Закарпатті побутував ферділь – дерев'яна діжка, що вміщала 25 кг зерна. Віком міряли картоплю, кукурудзу, яблука, а вагу м'яса та риби обчислювали офіційною мірою – фунтами (400 г) та оками (чотири фунти).

Існували народні одиниці виміру рідких речовин. Так, на Гуцульщині молоко міряли дерев'яним міртуком, галетами (діжками на 6-12 л), децями (100 г). Воду та горілку повсюдно міряли квартами (дві пляшки), гарнцями (чотири кварта), відрами.

У ткацькій справі послуговувалися такими одиницями, як чисниця (три нитки), пасмо (10 чисниць), півмітками (20 пасом). Биті коноплі вимірювали жменями, повісмами (10 жмень) тощо.

Отож, система народних метричних одиниць і самотня метрична термінологія в українців були досить розвинутими.

Галузь народних медичних знань є в цьому найбільш показовою. Саме народна медицина була покликана компенсувати набуті порушення фізичного і психічного здоров'я, забезпечити потрібну для існування людини тривалість життя. Що не менш важливо – її можна вважати одним із соціально-культурних механізмів адаптації людини до навколишнього середовища, вона визначала й визначає соціально-гігієнічні норми, засоби та прийоми народного лікування, сформовані в результаті емпіричного досвіду.

Народні медичні знання, що вирізняються усталеністю й масовістю, зараховують до тієї площини культури, яку прийнято називати «традиційно-побутовою», адже йдеться про сукупність стійких масових компонентів культури, які вважають сферою безпосереднього вживання [67].

Народна медицина – комплекс рецептів і прийомів лікування, що склався у народному середовищі і передавався усно від покоління до покоління. Традиційна народна медицина виникла у глибоку давнину і створила обширний арсенал лікувальних засобів. Упродовж віків вона була основним видом лікування широкого загалу, оскільки фахова медична

допомога почала надходити до українського села лише з другої половини XIX ст.

Переважну частину захворювань українці визначали за симптомами, що зумовило своєрідні місцеві назви хвороб. Так, запалення дихальних шляхів та легень називали застудою, кольки напали, ядухою; шлунково-кишкові захворювання – бабаками; очні – трахомою, більмом. Отже, народні назви захворювань найчастіше відбивали їхні зовнішні ознаки та прояви (жовтяниця, плаксивиці тощо).

В основі народних поглядів на причини захворювань лежали як раціональні, так і ірраціональні уявлення. Нерідко ці причини пояснювалися впливом злих духів – демонів, котрі проникали в людину. Джерелом захворювань вважалися також певні явища оточуючого світу (грим, блискавка, Місяць тощо). Зокрема, вірили, що паралітичні та психічні захворювання виникали внаслідок підвію вихром.

Раціональні та ірраціональні погляди на причини захворювань позначилися і на методах та засобах лікування. Найпоширенішими раціональними лікувальними засобами українців були ліки рослинного походження. Дохристиянська традиція приурочувати збір лікарського зілля до свята Купала ритуальна, вона закріпила багатовікові спостереження про доцільність заготівлі лікарських рослин у період їхнього найактивнішого цвітіння. У східних районах зілля заготовляли на Симона Зіло́та (10 травня) – святого, який був покровителем рослин і давав їм цілющу силу.

Ефективними ранозагоюючими засобами вважали сік звіробою та деревію, листя подорожника, відвар ромашки тощо. Народна медицина українців характеризується широким використанням городніх, технічних та зернових культур (часника, цибулі, хрону, редьки, картоплі, маку, льону, конопель, буряка, капусти, моркви, ячменю, гречки, вівса). Часник та цибуля вживалися як дезінфікуючий, профілактичний та лікувальний засіб при застудних та інфекційних захворюваннях.

Різномічним було застосування льону та конопель (відвари насіння використовувалися при шлунково-кишкових захворюваннях, олією лікували опіки, розжарене насіння слугувало зігрівальним компресом тощо). Українці були добре обізнані з лікувальними властивостями дерев, дикорослих та культурних кущів (калини, малини, шипшини, глоду, проскурини).

Арсенал лікувальних засобів тваринного походження включав гусячий, козячий, барсучий, собачий та свинячий жири, молочні вироби, жовч та шкіру тварин, продукти бджільництва. Тваринні жири вважалися добрими ранозагоювачами, ними розтирали при застудах, вживали всередину у випадках запалення легень, астми й туберкульозу.

Найпоширенішими серед засобів мінерального походження були пісок, вода, сіль, глина, гас, сірка, крейда.

Суттєве місце серед терапевтичних методів народної медицини українців посідала фізіотерапія (компреси, гарячі та парові ванни, інгаляції тощо).

Хоча у традиційній українській медицині переважало домашнє лікування, була в народі і категорія спеціальних людей, до котрих зверталися, коли домашні засоби не давали необхідного ефекту.

Знахарі (ведуни) – люди, добре обізнані з народними методами і засобами лікування. Серед них були костоправи, кровопускателі, бабиповитухи, травники тощо. Деякі народні хірурги-костоправи були справжніми цілителями. Вивчивши досвід своїх попередників, вони добре вміли виявляти переломи промацуванням, володіли методом мануальної терапії – ручного вправлення дисків, накладали шини та лікували вивихи. Були по селах і свої знахарі-кровопускателі: у минулому столітті кровопускання широко використовувалося при найрізноманітніших захворюваннях, причину яких народ пов'язував із забрудненням крові. Ті, хто займався такими процедурами, добре знали їхню методику, найдоцільніший час проведення тощо.

Українці були добре обізнані з благотворним впливом масажу при опущенні деяких внутрішніх органів. Серед знахарів виділялася спеціальна категорія масажистів, які робили своє діло дуже майстерно. Часто масаж доповнювався поширеним народним терапевтичним засобом, що мав назву ставити горня. Після завершення масажу на живіт швидко опускали горнець, в якому попередньо спалювали пучок клоччя. Горнець втягував живіт хворого, підтягуючи таким чином і внутрішні органи. Найчастіше цим засобом лікували так званій враз, або золотник. Відзначимо, що безперечна раціональна основа народних методів лікування масажем спричинила їх широке використання і в сучасному самолікуванні.

Окрім травників, медична практика яких базувалася на доброму знанні місцевої флори, її лікувальних властивостей, чималу групу складали знахарі, котрі виконували різноманітні магичні дії та обряди. Народна уява приписувала їм здатність впливати на таємничі сили, зцілювати від будь-якої недуги. Такі знахарі поділялися на вроджених та навчених. Серед знахарів існувала певна спеціалізація: одні спалювали рожу, інші скидали вроки, ще інші викачували ляк, інші скидали вроки, ще інші викачували ляк, замовляли кров чи зуби, зціляли від укусу гадюки та ін.

Основним лікувальним засобом цих знахарів була магія, яка часто застосовувалася у поєднанні з ліками рослинного, тваринного чи мінерального походження, хірургічними прийомами тощо. Як і в інших народів, найпоширенішим магичним засобом української народної медицини була словесна (вербальна) магія. Замовляння та примовки, що належать до найдавнішого різновиду фольклорних жанрів, були надзвичайно багатими на художні образи та поетичні засоби. Велике значення мало і вміння знахаря вселити хворому віру в одужання. Отож, у комплексі з іншими засобами лікування магія слугувала своєрідним психотерапевтичним засобом, який нерідко міг справляти позитивний ефект.

Народна ветеринарія – важлива ділянка народного досвіду, що обіймає раціональні знання, ірраціональні уявлення та практичні навички лікування

свійських тварин. Особливу увагу українці приділяли тим тваринам, від яких залежало успішне ведення господарства (коні, велика рогата худоба, свині).

У народної ветеринарії застосовувались переважно ті ж засоби, що і в народній медицині. Найпопулярнішими були ліки рослинного характеру. Так, при розладах травлення у тварин їх напували відварами деревію, звіробою, дубової кори, кмину, а при затвердіннях шлунку давали пити відвар із насіння льону. Невеликі рани лікували соком або товченим листом ранника, промивали відваром ромашки, живокосту, чебрецю. Хворе вим'я худоби змащували відваром живокосту. Шкірні недуги та висипки лікували водяним відваром гірчака, тютюну, а також дьогтем та домашнім квасом.

Народна ветеринарія нагромадила й певні знання про значення санітарії та гігієни для успішного догляду за свійськими тваринами. Щоб запобігти захворювань, худобу не тримали у вогких чи холодних місцях, не давали їй пити застоюну воду, періодично змінювали місце випасу й водопою, стежили за своєчасною ковкою коней та волів тощо.

Як і народна медицина, народна ветеринарія тісно поєднувала раціональні знання з магічними діями. Щодо причин хвороб, то найчастіше їх пов'язували зі впливом «дурного ока» чи зловмисними діями відьом (видоювання чужих корів). Коли домашнє лікування тварин було безуспішним, зверталися до людей, що мали у цьому певний досвід (знахарів, костоправів, коновалів).

Питання виховання дітей дошкільного віку засобом традиційних народних знань не втрачає актуальності і сьогодні. Про це свідчить низка наукових досліджень: досвід народознавчої науки у своїх дослідженнях використовували видатні вчені, культурні діячі минулого – А. Кримський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Франко та ін.; значним внеском у дослідження освітньо-виховного потенціалу української етнопедагогіки стали праці Г. Ващенка, О. Духновича, В. Кузя, С. Русової, Р. Скульського, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, П. Щербаня.

Багатоаспектність виховного впливу народознавчого матеріалу на формування особистості зумовила посилену увагу до вивчення цієї проблеми сучасними педагогами, філософами, психологами. Окремі аспекти використання народної педагогіки у вихованні підростаючих поколінь висвітлено в працях: І. Беха, А. Богуш, О. Вишневського, Н. Лисенко, О. Матвієнко, Н. Рогальської, Ю. Руденка, О. Сухомлинської, В. Чайки, М. Чепіль, К. Чорної та ін.

Для розроблення сучасних підходів і методів формування в дітей дошкільного віку елементів національної самосвідомості, долучення до народної художньої творчості, традицій, фольклору велике значення мають концепції розвитку українського дошкілля, розроблені Л. Артемовою, Г. Беленькою, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калуською, Н. Лисенко, Т. Поніманською. В останні роки питання ефективності використання народної педагогіки стало предметом дослідження багатьох сучасних теоретиків і практиків освіти. Так, особливості використання народної педагогіки в трудовому вихованні розглядали Ю. Коломієць, Т. Мацейків, у моральному вихованні – Л. Степаненко, С. Стефанюк, К. Плівачук, О. Гордійчук, в екологічному вихованні – Л. Різник, В. Скутіна, у патріотичному вихованні – В. Каюков, в естетичному вихованні – Р. Дзвінка, Г. Карась, В. Пабат). Так, Г. Кловак вивчав вплив народної педагогіки на процес формування національної самосвідомості, а З. Пазнікова та Н. Соломко – на розвиток творчої активності особистості.

Народна педагогіка – сукупність традиційних форм і засобів виховання, навчання та підготовки дітей до життя і праці. Виховними функціями народна традиція наділяла дитячі й молодіжні ігри, розваги та обряди, казки та прислів'я, адресовані дітям. В іграх імітувалися певні виробничі процеси («А ми просо сіяли», «Сіять мак» та ін.), у колядках та щедрівках оспівувалася селянська праця. Саморобні іграшки копіювали землеробський реманент та предметне середовище хлібороба. Навіть дозвілля юнаки та

дівчата поєднували з працею: нерідко на вечорницях молодь лушила кукурудзу, дівчата ткали й вишивали і т. ін.

Українська народна педагогіка нагромадила цінний досвід морально-етичного виховання молоді. Дітям змалку прищеплювали глибоку повагу до батьків та старших, до сімейних та громадських традицій. Над усе народна мораль ставила такі чесноти, як працелюбність, доброзичливість, щирість, чуйність, взаємодопомога. Величезного значення надавалося вихованню любові до рідної землі.

Серед українців побутувало поважне ставлення до освіти, батьки намагалися будь-що віддати своїх дітей у науку. Впродовж віків у народному середовищі виробилися оригінальні способи виконання арифметичних дій, розвитку дитячого мислення (загадки, головоломки) та мови (казки та вірші, скоромовки тощо).

Належне місце у народній педагогіці займало фізичне виховання. За допомогою традиційних забавок (ладки, сорока-ворона, дибки) мати стимулювала фізичний розвиток дитини уже в ранньому віці. Цьому ж слугували різноманітні пристрої для сидіння, стояння та ходіння немовлят (царки, замки, гудзи). Підлітків заохочували до рухливих ігор, плавання, катання на санчатах тощо.

Засобом ознайомлення дітей дошкільного віку з українськими народними традиціями, культурою, звичаями, оберегами, символами й формування в них національної свідомості є українське народознавство в закладі дошкільної освіти. Незаперечним є факт, що кожен народ має власний суспільний і соціальний досвід, який передає з покоління в покоління як спадок старшого покоління молодшому. У ролі вихователя підростаючого покоління завжди виступає народ. Відтак, говорять про принцип народності у виховання. Тобто народне виховання здійснює значний вплив на формування національного характеру, національної психології людини, на її моральне становлення.

Про важливість народного виховання, ознайомлення дітей дошкільного віку з народними традиціями йдеться і у нормативних документах. Так, згідно із Законом України «Про дошкільну освіту» «дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою системи безперервної освіти в Україні»; дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на: забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування в дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду – Національна Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті.

Відповідно, завданнями дошкільної освіти є: збереження та зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров'я дитини; виховання в дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду; виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації й готовності продовжувати освіту; здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї (Національна Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті).

Метою виховання в народній педагогіці є формування усвідомлення належності до коренів роду й народу, значущості таких людських чеснот, як голос совісті, обереги, любов до матері, до рідної країни тощо [6]. У зв'язку з цим зауважимо, що важливим є раціональний добір народознавчих засобів у реалізації виховних цілей. У контексті даного дослідження вважаємо за необхідне звернутися до визначення сутності поняття «народознавство».

Так, у Глумачному словникові української мови досліджуване поняття тлумачиться як наука, що вивчає побутові та культурні особливості народу або народів, проблеми його (їх) походження, розселення.

У підручнику «Педагогіка» Н. Волкової подано таке визначення поняття «народознавство» – це наука про народний досвід виховання й навчання підростаючих поколінь, виховну мудрість певної етнічної спільності людей. Предметом вивчення етнопедагогіки виступає народна сукупність педагогічних знань і виховного досвіду, що збереглися в традиціях сімейного виховання, усній народній творчості, народних обрядах. Вона перебуває в тісному зв'язку з науковою педагогікою, яка виникла й базується на здобутках народної педагогіки, продовжує осмислювати й розвивати її досвід [7].

Погоджуємося з В. Ніколаєнко, що народознавство розвиває в дошкільників моральні, патріотичні, естетичні, творчі задатки. Складно переоцінити виховну силу народної казки, пісні, іграшки, які є найважливішими засобами розвитку соціального індивідуума нашого майбутнього [18]. Важливим у контексті нашого дослідження є те, що, як зазначає вчена, у роботі з дітьми необхідно спиратися на діяльнісний підхід. Спільна діяльність дітей і дорослих, реалізація спільно вироблених цілей і завдань становить зміст виховного процесу, у ході якого педагог не дає готові зразки духовної та моральної культури, а виробляє і створює їх разом із дітьми.

Значну роль у духовному вихованні дітей дошкільного віку відіграють такі народознавчі засоби: рідна мова, народні ігри та іграшки, усна народна творчість, пісенне мистецтво, народні традиції, звичаї та обряди, народний календар, народна символіка, народне декоративно-вжиткове мистецтво, родинно-побутова культура. Усе це, на наш погляд, сприяє формуванню в дітей дошкільного віку гуманістичних уявлень, моральних понять і почуттів, моральної свідомості, позитивного ставлення до правил культурної поведінки.

Практичний досвід роботи в закладі дошкільної освіти дає нам змогу стверджувати, що використання народознавчого матеріалу на заняттях із дошкільниками в умовах дитячого садка допомагає дітям зосередити увагу на

фактах і явищах навколишньої дійсності, сприяє формуванню правильних природничих і суспільствознавчих уявлень і понять, з яких складаються усвідомлені, систематичні й міцні знання про навколишній світ. До того ж, зацентруємо увагу на тому, що завдання вихователя не повинно зводитися лише до ознайомлення дітей з українськими національними традиціями. Важливим є те, щоб цей національний скарб став надбанням дитячого розуму й душі. На наш погляд, цього можна досягти, дотримуючись принципу організації активної пізнавальної діяльності дітей.

Ми солідаризуємося з Н. Лисенко, що організовуючи народознавчу роботу з дошкільниками, вихователі повинні в комплексі розв'язувати пізнавальні, навчальні, розвивальні, виховні й мовленнєві завдання. Пізнавальні завдання передбачають розширення обсягу знань дітей про Україну, її історію, культуру, природні багатства, природу рідного краю.

Навчальні завдання включають формування перших наукових народознавчих та історичних понять, у майбутньому – основи наукового мислення, національної свідомості, самосвідомості та психології.

Розвивальні завдання – це розвиток усіх психічних процесів у дитини: запам'ятовування, уважності, зосередженості, логічного мислення, уяви.

Мовленнєві завдання є супутніми на кожному народознавчому занятті. Словник дітей поповнюється обраними виразами, коли вони слухають фольклорні твори, кожне заняття супроводжується розповідями дітей про бачене, почуте, пережите.

Виховні завдання мають на меті прищепити дітям насамперед любов до рідного краю, до землі своїх предків, до рідної мови, оселі, до Батьківщини, почуття гордості за свій народ, повагу до національної культури, національних звичаїв та оберегів [45].

У результаті аналізу досліджень учених у галузі народної педагогіки І. Бабій запропонувала узагальнену класифікацію засобів української народної педагогіки. Усі засоби науковиця поділяє на три великі блоки: фольклор, гра, традиції. Кожен із них, на думку дослідниці, складається з

елементів, що стоять не одноосібно по відношенню один до одного, а тісно пов'язані між собою. Так, наприклад, будь-яка народна традиція включає елементи гри, пісні, і будь-яка гра не може проходити без використання малих жанрів фольклору: лічилки, мирилки, примовки тощо (рис. 1.2.1).

Рисунок. 1.2.1. Засоби народної педагогіки

Коротко охарактеризуємо особливості використання зазначених вище засобів народної педагогіки у процесі виховання дошкільників. Насамперед, вважаємо за необхідне зауважити, що дитячий фольклор має свою специфіку, а саме: відповідає віковим особливостям дітей у виборі тем, образів, ідей; характеризується поєднанням словесного матеріалу з елементами гри, супровідними рухами; здебільшого фольклорні твори мають виражене виховне спрямування.

На думку науковців, найпоширенішими й доступними для дошкільників є забавлянки. Г. Ляміна визначає їх як коротенькі віршики, що виконуються в поєднанні зі своєрідними рухами чи вправами, якими дорослий пестить дитину, підбадьорює, спонукає до певного виду діяльності тощо [15]. Велика увага в забавлянках приділяється текстові. Як правило, він досить простий, щоб дитина могла його зрозуміти. Проте, деякі його елементи збуджують цікавість, сприяють розвиткові уяви чи інших видів

мисленнєвої діяльності. Вітчизняні дослідники А. Богущ та О. Монке тлумачать забавлянки як віршовані казочки з елементами сюжетності й оповідальності. Інколи вони можуть виконуватись як пісеньки на прості мелодії. Забавлянки ознайомлюють дітей з трудовими процесами, засуджують нероб. У змісті забавлянок передаються морально-етичні повчальні мотиви, спрямовані на формування майбутнього світогляду, духовності дитини [4].

Ще одним жанром фольклору визначено лічилки, які розуміються як римовані віршики, з допомогою яких перелічуються гравці, поділяються на групи чи визначається їхня роль або послідовність участі у грі [4]. Лічилки спрямовані на виховання морально-етичних категорій дружби й товарищкості, оскільки за їх допомогою діти вчаться розподіляти ролі у грі, уникаючи суперечок.

На думку Л. Кіліченко, одним із найбільш імпровізованих жанрів дитячої творчості є дражнилки – ритмізовані словесні формули, якими діти виражають негативне ставлення до іншої дитини, пробуючи викликати в неї певну реакцію: «Рьова, корова, дай молока». Однак, слід зацентувати увагу на тому, що за умови доречного вживання дражнилок вони допомагають навчити дітей з гумором і без образ ставитись до цих творів, якщо вони використовуються жартівливо, під час гри, а також зрозуміти, що дражнилки не можна вживати під час сварки з друзями, з метою образи іншої людини. Отже, дражнили певною мірою допомагають виховувати почуття гумору, дружбу й товарищкість.

Протилежним до дражнилок є жанр мирилок. Мирилки – короткі віршовані твори, які промовляють діти, що посварилися, на знак примирення. Мирилки виявляють бажання дітей помиритися та є своєрідним обрядом «укладання мирної угоди», як це робили дорослі (його імітацією). Мирилки вчать дітей миритися, залагоджувати суперечки і, таким чином, сприяють вихованню дружніх стосунків, товарищкості, доброзичливості, вміння прощати.

Велике значення у вихованні дошкільників є примовки. У довіднику «Літературознавчі терміни» зазначений жанр тлумачиться як жартівливий, здебільшого римований вислів, що ним розпочинається чи завершується казка; дотепне зауваження, що вплітається в розповідь чи текст твору; якась фраза чи віршик, що розповідається під час дитячої гри тощо. У процесі виховання дітей дошкільного віку здебільшого використовуються примовки-побажання (здоров'я, щастя, набуття моральних рис) або примовки, зміст яких спрямований на виховання ввічливості, гостинності, скромності, чесності.

До малих жанрів фольклору відносять також скоромовки, що розуміються як короткі віршики чи окремі вислови, сутність яких полягає не у змістовому навантаженні, а в такому розміщенні слів і звуків, що їх вимова вимагає певних зусиль артикуляції. Слід зауважити, що дошкільники сприймають скоромовки як своєрідну гру, розвагу, бо тексти легко запам'ятовуються, адже вони, як правило, ритмізовані, або й римовані.

Ще один малий жанр – загадки. Це короткі твори, в основі яких лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього. Вони використовуються у процесі виховання дітей, зокрема дошкільного віку, для формування їхніх мислительних навичок, уміння аналізувати, зіставляти явища і факти [9]. Загадки впливають на розумове, естетичне й моральне виховання.

Незаперечним є факт, що важливе значення у вихованні дошкільників мають прислів'я та приказки. М. Лановик та З. Лановик розтлумачують прислів'я та приказки як стійкі афористичні вислови, що у стислій, точній формі висловлюють думку про певні життєві явища, реалії дійсності, людські риси, вчинки тощо в їх характерних і специфічних ознаках [9]. Відзначимо, що в народних прислів'ях і приказках знайшли своє відображення поняття людської гідності, честі, людяності.

До засобів українського фольклору відносять і народні пісні. У своєму дисертаційному дослідженні О. Кисельова розглядає їх як ліричні поетично-

музичні твори, у яких відбиті почуття, переживання, думки людини, пов'язані з її особистим життям, подіями в сім'ї, родинними стосунками [73]. Аналіз народних пісень для дітей дав змогу стверджувати, такі пісні спрямовані на виховання в дітей слухняності, чесності, працьовитості, почуття поваги до старших, гостинності.

Зауважимо, що народна музика досить легка для розуміння дітей і при цьому має багате емоційне забарвлення, передаючи різні почуття. Слухаючи її, дитина вчиться співпереживати, переймаючись радістю або сумом, а також безпомилково визначаючи, який саме інформаційний посил міститься в тому чи іншому музичному творі. Переконані, що народні пісні володіють не тільки дивовижною образністю, але й виконують виховну функцію, готуючи малюка до дорослого життя, прищеплюючи йому правильне світосприйняття, навчаючи та застерігаючи, а також формуючи його особистісні якості. У дитячому фольклорі, на наш погляд, найбільш поширеним пісенним жанром є колискові пісні.

Психологи й педагоги вже давно з'ясували, що провідною діяльністю людини в дошкільному віці є гра (К. Ушинський, Є. Водовозова, Є. Тихеева, С. Русова, О. Усова, В. Сухомлинський та ін.). Саме вона допомагає оволодіти дитині досвід людської діяльності. В ігрових умовах відносини між дітьми є практичними вміннями їх перших колективних взаємодій. Не можна забувати, що гра є важливим засобом виховання. Вона – унікальний феномен загальнолюдської культури, оскільки в кожному столітті, у кожній епосі, у кожного конкретного етносу, у будь-якого покоління є свої улюблені ігри.

Наголосимо, що народні ігри як засіб виховання дітей високо оцінювали К. Ушинський, Є. Водовозова, Є. Тихеева, С. Русова, О. Усова, В. Сухомлинський та ін. Так, К. Ушинський підкреслював яскраво виражену педагогічну спрямованість народних ігор. На його думку, кожна народна гра містить у собі доступні форми навчання, вона спонукає дітей до ігрових дій, спілкування з дорослими [24].

О. Усова зазначала: «У народних іграх немає навіть тіні педагогічної настирливості, і разом із тим усі вони цілком педагогічні».

Високу оцінку іграм дав також і В. Сухомлинський: «Гра – це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається живлючий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості» [52]. Незаперечним є те, що, граючи, дитина пізнає навколишній світ. Розучуючи й використовуючи в іграх, хороводах фольклорні тексти й пісні, вона наповнює їх конкретним змістом стосовно ігрових ситуацій. Пізнає цінності та символи культури свого народу. Гра вчить дитину тому, що вона може зробити, і в чому вона слабка. Граючи, вона зміцнює свої м'язи, покращує сприйняття, опановує нові вміння, звільняється від надлишку енергії, відчуває різні рішення власних проблем, учитися спілкуватися з іншими людьми.

Ми погоджуємося, що гра – унікальний феномен загальнолюдської культури. Дитина отримує через гру різноманітну інформацію про світ і про себе від дорослих і однолітків. Українська народна культура надзвичайно багата іграми. Тому народні ігри в дитячому садку є невід'ємною частиною полікультурного, фізичного, естетичного виховання дітей. Радість руху поєднується з духовним збагаченням дітей. У них формується стійке, зацікавлене, шанобливе ставлення до культури рідної країни, створюється емоційно позитивна основа для розвитку патріотичних почуттів.

Окреслимо переваги використання народних ігор у вихованні дошкільників: народні ігри допомагають засвоювати знання, отримані на заняттях; у народних іграх багато гумору, змагального запалу, рухи точні й образні, часто супроводжуються несподіваними моментами, улюбленими дітьми лічилками й зазивалками; увага – необхідна умова будь-якої діяльності: навчальної, ігрової та пізнавальної. Тим часом, увага в дошкільників, як правило, розвинена слабо, і впоратися з цією проблемою допомагають народні ігри, оскільки часто в іграх наявний віршований текст, який привертає увагу дітей, нагадує правила.

Ще одним засобом народознавства, що використовується у процесі виховання дітей дошкільного віку, є залучення дітей до участі у святах і обрядах рідного народу. Це дає їм можливість на практиці пізнати його культурно-історичний досвід. Залучення дошкільників до народної творчості, мистецтва, безпосередня участь у національних святах виховують у них моральні почуття, розвивають художнє світобачення, наповнюють емоційну сферу дитини радістю, піднімають настрій, формують естетичний смак.

Українська обрядовість поділяється на два види: родинна й календарно-побутова. Насамперед нагадаємо чітке визначення звичаю, обряду та ритуалу. Звичаї – це повсякденні усталені правила поведінки, що склалися історично, на основі людських стосунків, у результаті багаторазового здійснення одних і тих самих дій та усвідомлення їх суспільної значущості.

Обряди – це символічні дієства, приурочені до відзначення найбільш важливих подій у житті людських об'єднань, родин, окремих осіб.

Ритуал – це сукупність обрядів, якими супроводжують відзначення святкового дня чи релігійної відправи.

Звичаї відрізняються від обрядів тим, що їх дотримуються щоденно, а обряди виконуються напередодні або у дні свят.

У закладі дошкільної освіти пропонується проводити такі форми залучення до народних традицій: свята, розваги, тематичні заняття, спостереження, рухливі ігри, дидактичні ігри, бесіди, розгляд ілюстрацій, розгляд картин, інсценування, народні прикмети, легенди.

Отже, виховання дітей дошкільного віку на основі національної обрядовості, ознайомлення з традиційними народними знаннями вирішує відразу кілька виховних проблем: виховання патріотизму, любові до рідного краю; естетичне й моральне виховання дітей; підготовка до самостійного життєвого вибору, формування особистості; формування громадянської свідомості. Значення ознайомлення дітей дошкільного віку з народними знаннями полягає у тому, що це сприяє вихованню в дитини почуття

національної гідності, викликає інтерес до національної культури, прищеплює дітям любов та повагу до українських державних і народних символів, оберегів, звичаїв, традицій.

Але, зважаючи на те, що мова йде про дітей дошкільного віку, ознайомлення та застосування традиційних народних знань має відбуватися у процесі ігрової діяльності. Педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей дошкільного віку розглянемо у наступному підрозділі.

1.3. Педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку

Формувальний характер освітнього процесу досягається шляхом створення певних умов. У розрізі нашого наукового дослідження виявлення та забезпечення цих умов необхідне для успішного вирішення проблеми застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей дошкільного віку. Тільки з урахуванням педагогічних умов загальна структура процесу набуває конкретного характеру.

Розглянемо тлумачення терміну «педагогічні умови». У педагогічній літературі існує декілька визначень цього поняття.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови (за ред. В. Т. Бусела, 2004 р.) термін умова визначається як: необхідна обставина, від якої залежить здійснення чого-небудь; особливості реальної діяльності, за яких відбувається чи здійснюється що-небудь [4].

На думку учених (Н. Безлюдна, С. Буляєва, З. Решетова), розроблення та впровадження в практику педагогічних умов та засобів дозволяє здобути максимальний педагогічний ефект разом з найменшими витратами матеріальних засобів та зусиль [8].

Дослідник В. Орлов розуміє під педагогічними умовами обставини процесу навчання, які є результатом відбору, застосування змісту, форм,

методів і засобів навчання, що сприяють ефективному вирішенню поставлених завдань [14].

М. Ростовцев визначає педагогічні умови як сукупність різнопланових компонентів, необхідних і достатніх для виникнення, функціонування та зміни певної педагогічної системи [70].

Н. Безлюдна, Л. Сподін, І. Харламов під педагогічними умовами розуміють обставини, що забезпечують успішне виконання завдань навчання й виховання.

Отже, педагогічні умови – це сукупність різних факторів, які нерозривно пов'язані один з одним, у процесі їх використання можливе досягнення поставленої мети.

Під педагогічними умовами застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей дошкільного віку ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних обставин, за яких процес ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку буде проходити ефективно.

Погоджуємося з поглядом Н. Шевченко про те, що вихователям необхідно дотримуватися певної сукупності взаємопов'язаних педагогічних умов для того, щоб процес використання народознавчого матеріалу в практиці закладу дошкільної освіти був ефективним. До таких умов вчена відносить:

- у процесі добору народознавчого матеріалу необхідно дотримуватися критеріїв доступності, багатофункціональності, емоційної насиченості та його особистісної значущості для дитини;
- використання народознавчого матеріалу в процесі виховання має здійснюватися систематично й цілеспрямовано;
- вивчення елементів народознавства має підтримуватися родиною, бути різноманітним та багатоаспектним.

На нашу думку, процес ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку із застосуванням традиційних народних знань буде проходити ефективніше за наступних педагогічних умов: збагачення знань дітей про

традиційні народні знання; організації спеціально організованого предметно-ігрового середовища; співпраці ЗДО з родинami вихованців.

Розглянемо детальніше кожен із зазначених педагогічних умов.

1. Збагачення знань дітей про традиційні народні знання. Національні традиції – перший крок дитини до культурної скарбниці свого народу. Вони передаються з давніх давен, з покоління до покоління. Ще наші діди, прадіди ділилися своїм досвідом, звичаями, культурою з молодим поколінням. В кожного народу свої традиції. Значення традицій є результатом виховання на протязі багатьох віків. Народ і виховання дуже пов'язані між собою, вони не можуть існувати окремо один від одного. Народ і є вихователем молодого покоління. Спадщиною кожного народу сміливо можна вважати цінні ідеї та досвід виховання. Адже саме дошкільні роки формується національна самосвідомість. Вона є усвідомленням своєї приналежності до певного народу. Діти тільки тоді зможуть поважати і розуміти національну культуру інших народів, якщо вони зуміють глибоко проникнути в духовну скарбницю свого народу. Тому національні традиції є головним методом народного виховання. Кожна нація продовжує себе в дітях. Вона передає їм свій національний дух, традиції, культурний розвиток та і взагалі спосіб життя даного народу. Адже для кожного з нас є цілком закономірним бажанням зберегти та передати із покоління в покоління свої звичаї та традиції. В закладі дошкільної освіти приділяється велика увага в ознайомленні дітей з традиціями українського народу, які передаються впродовж багатьох століть і знаходять своє відображення і в наш час, це і вишивка, і кераміка, і гра на музичних інструментах, і казки, і пісні, і загадки, прислів'я та приказки.

Першим кроком в освоєнні багатства світової культури для дітей дошкільного віку є національні традиції. Дитині в майбутньому, як повноправному члену соціуму, потрібно буде освоїти, зберегти, розвинути і передати далі культурну спадщину свого народу. Величезне значення в розвитку мислення дітей займають загадки. Завдяки загадкам у дітей розвивається образне мислення, швидкісні реакції, діти швидко починають

мислити, тому що спішать першими назвати відгадку. Іншими словами, за допомогою загадки формуються основи теоретичного творчого мислення.

Не менш важливу роль у розвитку дітей відіграють народні пісні. Адже вони виховують у дітей національні традиції та звичаї. У піснях оспівуються очікування, сподівання і потаємні мрії народу. Пісня поєднує в собі красу та добро, які завжди виступають разом, невід'ємно один від одного.

Особливе місце в процесі залучення до етнічної культури займають казки. Вони є найефективнішою формою педагогічного впливу на особистість дитини. Протягом століть казки є важливим виховним засобом, виробленим і перевіреном народом. Діти і казка – нероздільні, вони створені одне для одного. Виховання кожної дитини включає в себе знайомство з казками свого народу. Саме тому казки обов'язково мають входити в курс освіти і виховання кожної дитини.

Неабияке місце займають також прислів'я та приказки. Саме прислів'я та приказки дуже гарно передають своїм змістом всю красу нашої природи, рідного краю, землі. Не дарма є стільки прислів'їв про нашу матінку-землю:

Рідна земля – мати, а чужа – мачуха.

Людина без рідної землі, як соловей без гнізда.

Та земля мила, де мати родила.

У чужій сторонці не так світить і сонце.

Додому і кінь жвавіше біжить.

Не будши на чужині, не оціниш по-справжньому рідної землі.

Рідна земля і в жмені мила.

Грудка рідної землі дорожча за золото.

Величезне значення в дитячому садку займає народне свято. Саме воно поєднує в собі різні жанри народної творчості. З давніх часів під час святкування проводилися різного роду обряди, які відображали суть українського народу. Вони закріплюють почуття вірності друзям, сім'ї.

На нашу думку привчати дітей до національних традицій потрібно саме проводячи дитячі свята. При цьому дітям потрібно дати не просто нові знання, а й організувати все так, щоб всі діти приймали участь у виконанні обрядів, співали народних пісень, танців і т. д. Саме свята та розваги являються для дітей дошкільного віку радісною та особливою подією в їхньому житті. Поєднавши різновиди мистецтва можна добитися позитивного впливу на почуття та свідомість дітей.

Дітей старшого дошкільного віку потрібно залучати до організації майбутнього свята. Саме підготовка до свята сприяє моральному вихованню дітей. Адже вони навчаються працювати в команді, об'єднують свої зусилля, заради спільної мети, співпереживають, у них закладається основа колективізму. Готуючись до свята діти розучують народні пісні, вірші, танці. Саме в той час, в святковій атмосфері вони дізнаються багато нового про свою країну, народ. Саме це найбільше розширює їх кругозір, розвиває пам'ять, уяву, мову, сприяє розумовому розвитку.

У ЗДО можна організовувати такі народні свята як Масляна, Великдень, Різдво. Їх можна проводити за участю не тільки дітей, а й їхніх батьків. Адже діти ніде більше не зможуть побачити, наприклад, маму в українському народному вбранні та хустині чи тата, співаючого старовинні пісні. Діти раді таким святам, тому що в повсякденному житті вони часто відчувають брак батьківської уваги.

Розпочинати новий навчальний рік можна тематичними заняттями: «Без верби і калини немає України», «Україна – єдина», «Рідний край де ми живемо – Україною зовемо» тощо. До Дня Незалежності України щорічно можна проводити виховний захід на тему «Україна – єдина». Раз на рік сім'ї – спільне дозвілля «Родина – сім'я!», де батьки діляться своїми сімейними традиціями. Усі жанри, форми і елементи фольклору потрібно використовувати при проведенні дозвілля і свят. Свята проводити у формі концерту самодіяльності, театралізованої вистави і на основі народних свят. При цьому важливо створювати в групі радісну атмосферу.

Також ефективним засобом є народні рухливі ігри. Народні ігри в дитячому садку використовуються під час фізичного виховання і є суттєвим елементом української національної культури. Використання українських народних ігор у фізичному розвитку дітей дошкільного віку є доцільною та ефективною формою роботи, під час якої використовуються традиції української народної культури.

Саме тому робота вихователя полягає в здійсненні художньо-естетичного циклу через інтеграцію художньо-творчої діяльності дітей, як однієї з форм взаємопроникнення різних напрямів по залученню дітей до народної культури. Інтеграція включає в себе різні види діяльності: образотворче мистецтво, сюжетно-рольові ігри, драматизація, фольклор, проблемні ситуації, експериментування.

Таким чином, реалізація цієї педагогічної умови на нашу думку збагатить досвід дітей знаннями про національні традиції і безпосередньо вплине на ігрову діяльність дітей.

2. Організація спеціально організованого предметно-ігрового середовища. Термін «предметно-ігрове» або «предметно-розвивальне середовище» означає природну комфортабельну обстановку, раціонально організовану, оснащену різноманітними предметами та ігровими матеріалами, що уможлиблює одночасне включення всіх дітей групи в різноманітну діяльність. Таке середовище спонукає старшого дошкільника дослідити й використати свій багатий внутрішній потенціал, стимулює прояви самостійності, ініціативності і творчості. Питання забезпечення розвивального середовища в ЗДО досліджували психологи та педагоги Л. Артемова [27], О. Кононко [106], А. Петровський [105] та ін.

Як зазначає О. Кононко, «...в цілому розвивальне середовище можна представити у вигляді круга, в центрі якого знаходиться «Я» (мій простір, середовище мого внутрішнього життя) і який поділено на сегменти – предметно-ігрове, природне та соціальне середовище» [106, с. 118].

Дослідниця Л. Артемова стверджує, що основою розвитку особистості

старшого дошкільника є практичні цілеспрямовані дії, ігрова діяльність, під час яких він пізнає предмети та явища навколишньої дійсності, осягає зв'язки між ними [27, с. 15]. Характеризуючи, предметно-ігрове середовище, Г. Лаврентьева наголошує: 1) відповідати віковій й категорії дітей, їх функціональним можливостям із незначним перевищенням рівня складності; 2) бути динамічним, варіативним, різноманітним; 3) сприяти орієнтовно-пізнавальній діяльності, що забезпечує засвоєння нових знань, формування розумових дій, розвиток провідних психічних процесів дитини; 4) вирізнятися розмаїттям форм і кольорів, які надають виразності об'єктам та подіям і завдяки зіставленню допомагають дитині отримати достовірні знання про довкілля [102, с. 12].

Розвивальне предметно-ігрове середовище слід організувати за принципом універсальності, тобто так, щоб діти (самостійно і разом з вихователем) могли будувати і змінювати його, трансформувати відповідно до виду гри, її змісту та перспектив розвитку.

Предметно-ігрове середовище в ЗДО виконує низку функцій: організаційну, освітню, розвивальну, виховну та комунікативну. Таким чином, предметно-ігрове середовище стає центром, де закладаються підвалини для співробітництва, позитивних взаємовідносин, організованої прийнятної поведінки, дбайливого ставлення до інших тощо. Педагоги до поняття «предметно-ігрове середовище» включають також ті відносини, які складаються у дитини з дорослими ЗДО.

Психологи (О. Леонт'єв [109, с. 14] та Д. Ельконін [12]) вважали гру особливою формою практичного проникнення дитини у світ соціальних відносин. Специфіка розвивального та виховного впливів ігрової діяльності полягає в її спрямованості на оволодіння суспільними функціями, відносинами, різновидами міжособистісного спілкування, у здатності моделювати людські стосунки, довколишнє життя.

Предметно-ігрове середовище необхідне дошкільникам тому, що виконує стосовно них важливу інформативну функцію: кожен предмет

відкриває певні відомості про навколишній світ, стає незамінним засобом передачі соціального досвіду. Вихованці менше конфліктують між собою; рідко сваряться через гру, ігровий простір або матеріали, оскільки захоплені цікавою діяльністю.

Для кожного вікового періоду предметно-ігрове середовище особливе, оскільки змінюється залежно від вікових особливостей дітей, періоду навчання, освітньої програми. Так, старші дошкільники самостійно визначають, яку гру вибрати; розігруючи складні сюжети, проявляють меншу залежність від предметно-ігрового оточення, від тих чи тих іграшок. Ігрові дії набувають узагальненості, стають більш згорнутими; відбувається поступовий перехід до внутрішнього або мовленнєвого плану дій. У старшому дошкільному віці іграшки відіграють роль стимулу, підтримки одного чи кількох компонентів ігрової ситуації, сприяють актуалізації життєвого досвіду дітей, який негайно задіюється у грі.

Для дітей 5 – 6 років атрибутика ігрової діяльності в ЗДО більш деталізована, оскільки старші дошкільники потребують, з одного боку, реалістичних, досконалих іграшок, що максимально передають ознаки та властивості прототипу. Вони реалізують потяг дітей старшого дошкільного віку до «справжніх» предметів. З іншого боку, високий рівень розвитку гри, необхідність подальшої активізації фантазії дитини передбачають наявність максимально умовних іграшок. Педагогічно цінними в цьому плані, як зазначалося, є ігрові модулі. Таке «обладнання» стає сюжетним, починає «працювати» на ігровий задум після творчого втручання дитини, котра намагається максимально задіяти доступний простір для відображення уявної ігрової ситуації.

У межах нашого наукового дослідження особливу увагу ми звернули на ігрові зони (куточки), оснащення їх різноманітними матеріалами для організації численних сюжетно-рольових ігор за темою національних традицій.

Так, засвоїти народознавчі знання допоможуть ігрові українізовані куточки, які можна облаштувати в закладі дошкільної освіти, де можна повісили вишитий рушничок з віночком, розмістити ляльок в національному одязі. В куточку рядження в якому люблять гратися дошкільнята, потрібно розмістити дитячий одяг: вишиті сорочечки, оздоблені стрічкою спіднички, фартушки, а для хлопчиків ще й штанці з паском.

Куточки книги слід наповнити гарно ілюстрованими народними казками; тут же доцільно розмістити настільні театри для розігрування казок, фланелеграф із площинними зображеннями казкових героїв. Для ознайомлення зі звичаями, традиціями, побутом у розвивально-предметному середовищі слід створювати куточки, де виставляють на полицки глиняні вироби майстрів, зразки декоративно-ужиткового мистецтва, народні іграшки, демонстраційні картинки, фото, різноманітні ілюстрації. У групі можна створити альбом про національні традиції краю. Слід також виділити полицку для музичних інструментів: бубон, дерев'яна сопілочка, різноманітні брязкальця, молоточки. Поряд із сучасними ляльками – ляльки з тканини, ляльки-мотанки, ними діти з більшим задоволенням граються.

Не можна недооцінити роль міні-музеїв. Міні-музеї покликані закріпити знання дітей, отримані на заняттях. Міні-музеї різноманітної тематики: «Писанкарства», «Кераміки», «Петриківський розпис», «Музей живопису», «Дерев'яної іграшки», «Обрядових свят» тощо. Це один з найважливіших напрямів патріотичного виховання – прилучення дітей до народознавства – вивчення культури, звичаїв рідного народу, шляхом ознайомлення з народними ремеслами, традиціями і обрядами.

Музей займає окрему частину кімнати. У музеї можна відтворити затишок української хати. Пізнання здійснюється шляхом накопичення чуттєвих вражень від оточуючих дитини речей. Центральним експонатом може бути українська піч, яка розмальована петриківським розписом, біля печі – хатне начиння, а у миснику – горнятка, глечики, горщики, миски, полумиски, гладушки, тикви, барильця, куманці та інший декоративний

посуд а священним місцем у хаті має бути покуть з образами, божником (рушником) та різними предметами святості.

В хаті український віночок із стрічками, виставка вишитих рушників, картини, прялки, великі і малі гребні, мичка; веретено, терниця, скриня.

Міні-музей «Українська світлиця» являє собою тематичну виставку предметів побуту, посуду, одягу, дитячих забавок, малих скульптурних форм, елементів розпису народних іграшок, які можуть використовуватись в навчальному процесі (на заняттях з народознавства, образотворчого мистецтва). У класичних музеях не можна торкатися експонатів руками, а в міні-музеях можна. Дитина має можливість брати вироби у руки, розглядати їх, обстежувати тактильно, а також переставляти на інше місце, створювати власну експозицію. У звичайному музеї дитина – лише пасивний спостерігач, а тут вона – співавтор.

Мета створення музею: дати дітям уявлення про українське житло, про складові українського інтер'єру; ознайомити дітей з історією, культурою українського народу, з народними промислами, з побутом українців в різний час; виховувати патріотизм; вчити шанувати народні традиції, дотримуватися високо-моральних якостей, закладених предками; розвивати інтерес до експонатів музею; формувати образ музею як зберігача предметів культурно-історичного значення.

Завдання: розширення і поглиблення знань дітей про культуру, побут, ремесла та життя наших предків; формування у дітей розуміння нерозривності зв'язку між минулим, сучасним і майбутнім.

Музей здатний впливати емоційно, викликати почуття причетності, бо роль дослідників історії виконують не тільки дорослі, а й діти під керівництвом дорослих. Таким чином, музей стає засобом адаптації людини до культурного середовища, залишаючись місцем зберігання реліквій, раритетів; є скарбницею моральних і духовних здобутків народу, невмирущих традицій предків, має унікальні можливості впливу на

особистість та формування її національного світогляду, духовності. Музейна педагогіка не має предметних обмежень.

Використання на заняттях експонатів, або безпосереднє проведення занять з дошкільниками у міні-музеї «Українська світлиця» передбачає наступні форми та методи роботи.

Форми роботи з дітьми: проведення не традиційних свят; заняття; екскурсії; театралізована діяльність; дитячі проекти; участь у конкурсах; спортивні та музичні свята, розваги; виставки дитячих робіт.

Залучення засобів музейної педагогіки у вихованні дошкільнят дає можливість використовувати нетрадиційні форми занять з дітьми. Інтегровані заняття, засновані на міжпредметних зв'язках, дозволяють економити час, розвивають творчу фантазію дітей, підвищують ерудицію і пізнання, виховують музейну культуру і естетичний смак, заняття у формі конкурсів, турнірів, вікторин, заняття з використанням фантазії, заняття-казка, заняття-сюрприз, заняття-подорож сприяють розвитку естетичних, комунікативних, творчих навичок дітей.

Наведемо приклади роботи з дітьми старшого дошкільного віку у міні-музеях: заняття: «Мій рідний край що зветься Україна», «Хліб усьому голова», «Давні ремесла Українського роду», «Ознайомлення з керамікою»; екскурсія-подорож «До бабусі на гостини»; виставка малюнків «Моя країна Україна»; заняття: «Віночок – оберіг дівочий», «Народна іграшка, «З бабусиної скрині»; театралізована вистава «Різдвяні вертепи»; заняття: «Подорож у світ старовинних речей», «Без верби і калини – нема України», «Хустка-хустинонька».

Отже, реалізація другої педагогічної умови на нашу думку сприятиме у подальшому використанню дітьми старшого дошкільного віку знань про національні традиції у ігровій діяльності.

Остання педагогічна умова – співпраця ЗДО з родинами вихованців. Ця форма роботи є не менш ефективною формою освітньої роботи з національного виховання дітей старшого дошкільного віку. Проведення

спільних з батьками заходів у цьому напрямі передбачає проектну діяльність, свята, розваги, виставки, конкурси.

Наприклад виставка «Декоративне диво», «Сімейна реліквія»; інсценування українських народних казок; свята та розваги «Андріївські вечорниці», «Різдвяні Вертепи», «Масляна»; виставка сімейних реліквій «Подаруй експонат музею!»; фотовиставка «Мій край – його традиції»; вечір народних ігор та забав «Як грали наші дідусі та бабусі», «День козацтва», «Ми маленькі Українці»; конкурс спільних творчих робіт з дітьми «З чого починається Батьківщина?», оформлення виставки; майстер-клас «Розмалюю писанку, розмалюю».

Це також може бути спільна робота з батьками зі створення міні-музеїв. Це згуртовує колектив вихователів, батьків, дітей. Батьки починають цікавитися педагогічним процесом, задають питання, пропонують допомогу.

Внаслідок поліпшення партнерських відносин з батьками відбуватиметься і зростання духовно-морального виховання дітей, ознайомлення дітей з національними традиціями

Отже, впровадження вищезначених педагогічних умов застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку сприятиме ознайомленню дітей з національними традиціями, елементи яких вони потім будуть використовувати у своїх іграх.

Висновки до першого розділу

Важливе місце в системі засобів розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку посідає гра. Вплив гри на виховний процес дітей було розкрито в роботах педагогів-класиків (Я. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), психологів (Ю. Аркін, П. Блонський, Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, та ін.), сучасних педагогів (Р. Жуковська, Т. Маркова, Д. Менджерицька, та ін.).

Сучасні українські науковці (Л. Артемова, Г. Григоренко, К. Щербакова) досліджують формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків у творчих іграх. За їхніми твердженнями, гра містить більші можливості для формування особистості дошкільників, ніж будь-яка інша діяльність, оскільки мотиви її мають велику спонукальну силу і дітям зрозуміле співвідношення мотиву і мети гри.

Досвід народознавчої науки у своїх дослідженнях використовували видатні вчені, культурні діячі минулого – А. Кримський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Франко та ін.; значним внеском у дослідження освітньо-виховного потенціалу української етнопедагогіки стали праці Г. Ващенко, О. Духновича, В. Кузя, С. Русової, Р. Скульського, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, П. Щербаня.

Багатоаспектність виховного впливу народознавчого матеріалу на формування особистості зумовила посилену увагу до вивчення цієї проблеми сучасними педагогами, філософами, психологами. Окремі аспекти використання народної педагогіки у вихованні підростаючих поколінь висвітлено в працях: І. Беха, А. Богущ, О. Вишневського, Н. Лисенко, О. Матвієнко, Н. Рогальської, Ю. Руденка, О. Сухомлинської, В. Чайки, М. Чепіль, К. Чорної та ін.

Значення ознайомлення дітей дошкільного віку з народними знаннями полягає у тому, що це сприяє вихованню в дитини почуття національної

гідності, викликає інтерес до національної культури, прищеплює дітям любов та повагу до українських державних і народних символів, оберегів, звичаїв, традицій.

Зважаючи на те, що мова йде про дітей дошкільного віку, ознайомлення та застосування традиційних народних знань має відбуватися у процесі ігрової діяльності. Нами виокремлені наступні педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей дошкільного віку: збагачення знань дітей про традиційні народні знання; організація спеціально організованого предметно-ігрового середовища; співпраця ЗДО з родинами вихованців. Наступний розділ нашої наукової роботи буде присвячений експериментальній перевірці педагогічних умов застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку можемо зазначити, що організація ігрової діяльності в закладах дошкільної освіти потребує істотного вдосконалення: відсутнє належне ігрове середовище, недостатньо уваги приділяється формуванню в дітей уявлень про навколишній світ, їхнім самодіяльним іграм; підпорядкування гри завданням навчання.

Традиційні народні знання наділені широкими виховними можливостями дітей старшого дошкільного віку. Система народних знань – важлива складова традиційно-побутової культури, раціональні відомості з різних галузей знань, набуті протягом багатовікової трудової діяльності народу. Система народних знань обіймає народну медицину, ветеринарію, народний календар і метеорологію, народну астрономію та метрологію, народні професійно-виробничі знання та ін.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ НАРОДНИХ ЗНАНЬ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Діагностика рівнів сформованості ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку

З метою перевірки педагогічних умов застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку нами був організований та проведений психолого-педагогічний експеримент на базі старших груп Семенівського закладу дошкільної освіти «Сонечко» Липово-Долинського району Сумської області. В експериментальній роботі брали участь 52 дитини старшого дошкільного віку (по 26 дітей в експериментальній та контрольній групах, надалі ЕГ та КГ).

Відповідно до мети дослідження констатувальний етап експерименту було спрямовано на визначення рівнів сформованості ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку. У процесі дослідження ми керувались методикою вивчення критеріїв розвитку ігрової діяльності Д. Ельконіна та для набуття об'єктивних даних щодо стану і характеру самостійності дітей у сюжетно-рольових іграх було обрано метод спостереження. У процесі проведення спостереження дотримувалися таких вимог: об'єктивності, систематичності, гуманістичної спрямованості, урахування психологічних особливостей віку дітей. Використовували стандартизоване спостереження, що проводилося за спеціально розробленою схемою, у якій відображалися показники самостійності дітей в ігровій діяльності, їх зміст, ступінь вияву, оцінка, кількість сеансів спостереження.

Отримані результати фіксувались у відповідних протоколах (Додаток А, Б, В). Сюжетно-рольова гра є найбільш показовою в плані вияву старшими

дошкільниками під час гри задуму, наполегливості в його реалізації, характеристики обізнаності про роль та зміст гри, активності та операціональності в ігровій діяльності.

Організація спостережень відбувалась у першу та другу половини дня, під час вільної самостійної діяльності дітей. Включення до гри дітей відбувалося за пропозицією вихователя. Для стимулювання виникнення та розгортання сюжетно-рольової гри використовували ігрові завдання, уведення нових ігрових атрибутів, включення до гри експериментатора, ігрового персонажа. Для цього було обрано сюжетно-рольові ігри, в які найчастіше грають діти. Серед них було виділено такі: «Магазин», «Лікарня», «Родина». Для цих ігор було обладнано відповідні куточки в ігрових кімнатах експериментальних груп з атрибутикою до цих ігор.

Кількість дітей під час організації ігор визначалась їхнім угрупованням за інтересами і складала від двох до шести дітей. Оцінка рівня ігрових умінь в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності проводилася за виділеними критеріями: особистісним та діяльнісним. Кожен із критеріїв визначається низкою показників, які представлено в рис. 2.1. 1.

Критерії та показники ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Критерії	Показники
Особистісний	<ul style="list-style-type: none"> ✓ активність під час виконання рольових дій; ✓ незалежність у визначенні задуму гри; ✓ відповідальність за дотримання правил поведінки у грі.
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> ✓ обізнаність з ігровими ролями та змістом гри; ✓ операціональність у виконанні ігрових дій; ✓ наполегливість у досягненні результату гри.

Рис. 2.1.1. Критерії та показники ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Відповідно до змісту та ступеня вияву структурних компонентів творчої гри, розроблених Д. Ельконіним (обговорення задуму, здійснення задуму, виконання ігрових та рольових дій, входження в роль, дотримання правил), було визначено ознаки показників ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності та рівень їх вияву.

На підставі визначених показників та рівнів їх вияву було схарактеризовано чотири рівні ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: високий, достатній, середній, низький.

Діти високого рівня сформованості ігрових умінь в ігровій діяльності характеризувалися активним та ініціативним ставленням до гри, були спрямовані на взаємодію з партнерами по грі, виявляли незалежність у визначенні ігрового задуму й заохочували інших дітей до висловлення власних ідей. Вони не тільки не потребували контролю щодо дотримання правил поведінки у грі, а вимагали їх дотримання від інших дітей, роз'яснювали значення правил для реалізації ігрового задуму. Під час реалізації обраної ролі діти означеного рівня користувалися рольовим мовленням, непорозуміння, що виникали у грі розв'язували за рахунок рольової взаємодії, були послідовними та різноманітними в ігрових діях. Серед ролей означеної підгрупи дітей переважали керівні, вони самостійно організовували гру, залучали до неї товаришів. Їхня гра відрізнялася не лише втіленням особистих прагнень у грі, а також спрямованістю на партнерів, прагненням спільно з іншими досягати результату гри, планувати разом із ними нову, як продовження попередньої, прогнозувати її результат.

Для дітей достатнього рівня сформованості ігрових умінь в ігровій діяльності були характерні активні дії, спрямовані не лише на реалізацію власної ролі, а й на активізацію інших учасників гри. Вони висловлювали власні ідеї щодо організації гри, орієнтуючись на задоволення вимоги щодо задуму гри всіх її учасників. Самостійно називали та розподіляли ролі між партнерами по грі, у реалізації своєї ролі виявляли обізнаність, користувалися рольовим мовленням, але під час неузгодженості з

партнерами, виходили з ролі, вступали в конфлікт. Діти цієї підгрупи не потребували підказок із боку дорослого щодо урізноманітнення та уточнення ігрових дій, самостійно регулювали дотримання визначених правил поведінки у грі, були наполегливими в реалізації замисленого результату гри, спрямовуючи з цією метою власні ігрові дії та дії партнерів у необхідному напрямку. Прагненню до самостійності в ігровій діяльності означеної підгрупи дітей перешкоджало недосконале володіння ігровими діями.

Для дітей середнього рівня сформованості ігрових умінь в ігровій діяльності були характерні вияви певної активності в реалізації прийнятої на себе ігрової ролі, вони висловлювали власні ідеї щодо визначення ігрового задуму й намагалися їх втілити, самостійно визначали ролі, що відповідали задуму, брали участь у їх розподілі, намагалися реалізувати взятую на себе роль за допомогою рольових дій відповідно до змісту. Ці діти виявляли розуміння наявності певних правил поведінки у грі, проте не завжди їх дотримувалися, хоча виявляли обурення з приводу порушення правил іншими учасниками гри. Вони були наполегливими в реалізації власного ігрового задуму, але не узгоджували свої прагнення з партнерами по грі.

Діти з середнім рівнем ігрових умінь в ігровій діяльності цікавилися більше реалізацією рольових дій, з якими ознайомив їх вихователь, застосуванням у грі набутого досвіду. Вони виявляли більший інтерес у тих сюжетно-рольових іграх, у яких могли виконувати доручену їм нескладну роль і не приймати самостійних рішень, які впливали б на хід загальної гри.

Діти низького рівня ігрових умінь в ігровій діяльності відрізнялися відсутністю активності під час вибору та реалізації ігрової ролі, орієнтувалися на ігрові задуми інших дітей і не пропонували власні ідеї щодо організації самостійної гри, намагалися діяти за зрозумілою і доступною саме їм лінією гри. Їхні ігрові дії або відрізнялися відсутністю сюжету й визначались іграшкою, ігровим атрибутом або обмежувались одноманітними й повторюваними діями з предметами, що супроводжували сюжет. Ці діти не

виявляли наполегливості в досягненні власного результату гри, не дотримувалися встановлених іншими гравцями правил поведінки у грі. Під час ігор з іншими дітьми вони були пасивними, відрізнялися відсутністю прагнення до самостійної реалізації отриманих ігрових навичок, досить часто замість активної участі у грі з інтересом спостерігали за діями інших учасників.

До означених критеріїв та показників було розроблено *ігрові завдання діагностичного обстеження*. Для визначення ступеня вияву показників особистісного критерію використовували такі завдання: «Обери собі бейдж» (активність під час виконання рольових дій), «Давай пограємо» (незалежність у визначенні задуму гри), «Правила поведінки у грі» (відповідальність за дотримання правил поведінки у грі).

Для визначення ступеня вияву показників діяльнісного критерію використовували такі завдання: «Нові іграшки» (обізнаність з ігровими ролями та змістом гри), «Навчи Пізнайко грати» (операціональність у виконанні ігрових дій), «Продовж гру» (наполегливість у досягненні результату гри).

Завдання «Обери собі бейдж».

Мета: визначити рівень вияву активності дітей у реалізації ролі, спрямованості на активізацію партнерів у сюжетно-рольовій грі.

Матеріал: бейджі із зображеннями ролей до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина».

Процедура спостереження: експериментатор пропонує підгрупі дітей пограти в сюжетно-рольову гру «Магазин» («Лікарня», «Родина») і дає їм кошик із бейджами, на яких зображено ролі відповідно до теми гри.

Пропозиція: «Кожен може обрати собі бейдж, який схоче, але тоді у грі він має виконувати роль, позначену на цьому бейджі». Діти мають розподілити ролі на основі обраних бейджів. Після цього дошкільники можуть розпочати гру.

Експериментатор слідкує самостійним розподілом дітьми ролей за допомогою бейджів, висловленнями дітей щодо вибору ролі собі, пропозиціями обрати роль іншим. У процесі гри фіксується бажання кожної дитини діяти відповідно до обраної ролі: діє за вимогою інших, активно діє сама, активізує інших учасників гри, спрямовує рольові стосунки партнерів по грі.

Завдання «Давай пограємо».

Мета: визначити рівень вияву дитиною незалежності під час визначення задуму сюжетно-рольової гри, орієнтацію та узгодження власного задуму з партнерами у грі.

Матеріал: бейджі із зображеннями ролей до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина».

Процедура спостереження: завдання пропонується під час розподілу дітьми ролей на основі бейджів за сюжетно-рольовими іграми.

Експериментатор звертається до учасників гри із запитанням: «Як будете грати?». Аналізуються пропозиції дітей щодо задуму гри, орієнтація на бажання партнерів, прийняття задуму інших, висловлення власних пропозицій.

Далі кожному з учасників гри пропонуються такі запитання: «Що ти будеш робити? Що тобі для цього потрібно?». Аналізується орієнтація дитини на прийнятий партнерами задум, доповнення його власними пропозиціями, орієнтація на власну, незалежну лінію поведінки у грі.

У процесі гри експериментатор слідкує за діями дітей: узгоджує власний задум з іншими; продовжує діяти згідно з власним задумом; змінює власний задум, орієнтуючись на інших; орієнтується на задуми інших, діє за їх прикладом.

Завдання «Правила поведінки у грі».

Мета: виявити рівень розуміння дитиною відповідальності за дотримання правил поведінки у грі, їх прийняття та дотримання у процесі гри.

Матеріал: бейджі із зображеннями ролей до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина».

Процедура спостереження: завдання вводиться після розподілу дітьми ролей відповідно до бейджів, визначення задуму гри.

Експериментатор звертається до дітей: «У кожного з вас є бейдж, але є правила, за якими він може бути у вас. Порушуючи ці правила, ви позбавляєтеся бейджа й виходите із гри. Це три правила: 1) не перебивати один одного під час гри; 2) не сваритися; 3) не відбирати атрибути та іграшки в тих, із ким граєте».

У процесі гри експериментатор фіксує дотримання кожною дитиною встановлених правил поведінки, порушення правил і реакцію інших учасників гри на цей факт; аналізує висловлення дітей щодо прийняття правил та дотримання їх іншими, пропозиції ввести додаткові правила поведінки.

Завдання «Нові іграшки».

Мета: визначити рівень вияву обізнаності дитини з ігровими ролями та змістом гри, уміння вступати в рольову взаємодію.

Матеріал: нові ігрові набори з атрибутами до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина»; бейджі із зображеннями ролей до них.

Процедура спостереження: експериментатор пропонує підгрупі дітей пограти в сюжетно-рольову гру «Магазин» («Лікарня», «Родина») і дає їм один з нових наборів з атрибутами відповідно до теми гри. Поруч з ігровим місцем розкладаються бейджі для гри, але користуватися ними діти можуть за бажанням. Експериментатор не висловлює пропозицій щодо їх використання. Експериментатор аналізує процес розподілу дітьми ролей, використання з цією метою бейджів з їх зображенням, визначення ролі новим атрибутом. Кожній дитині пропонуються уточнювальні запитання: «Ким ти будеш у грі? А що ти маєш робити?». Фіксується входження дітьми в роль, наявність рольового мовлення, ігрових та позаігрових стосунків у процесі розгортання сюжету гри.

Завдання «Навчи Пізнайко грати».

Мета: визначити рівень вияву операціональності дитини у виконанні ігрових дій, їх відповідності ролі.

Матеріал: ігрові набори з атрибутами до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина»; бейджі із зображеннями ролей до них; іграшка Пізнайко.

Процедура спостереження: завдання вводиться після розподілу дітьми ролей, визначення сюжету гри. Експериментатор звертається до дітей, тримаючи ляльку Пізнайко, зі словами: «Діти, до нас завітав Пізнайко. Він побачив, як ви граєте. Йому стало дуже цікаво, як грати в цю гру. Навчіть його». Він пропонує ляльку всім дітям по черзі і просить показати, що буде робити учасник гри відповідно до своєї ролі. Наприклад: «Ти обрав роль покупця, як зазначено на бейджі. А що ти маєш робити? Покажи». Аналізується послідовність ігрових дій, їх різноманітність, підпорядкування змісту гри, узгодження з партнерами по грі.

Завдання «Продовж гру».

Мета: визначити рівень вияву обізнаності дитини про роль та зміст гри, вміння вступати в рольову взаємодію.

Матеріал: ігрові набори з атрибутами до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина»; бейджі із зображеннями ролей до них.

Процедура спостереження: експериментатор у процесі гри співвідносить отримані на її початку відповіді дітей про те, як вони будуть грати, з ігровими діями дітей. Фіксується спрямованість дитини на задуманий результат, залежність результату від партнерів по грі, узгодження з ними власних прагнень у грі.

Наприкінці гри експериментатор ставить кожній дитині запитання: «Сподобалась гра? Чи будете завтра знову у неї грати? Що будете робити?».

Фіксується вміння дитини планувати майбутній результат гри, пропозиції щодо розширення сюжету, введення нових ігрових ліній.

Для кількісного обрахунку рівнів ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності їх показникам було надано бальну характеристику. Так, показники низького рівня оцінювалися по 1 балу, середнього рівня – по 2 бали, достатнього – по 3 бали, високого – по 4 бали.

Проаналізуємо результати, отримані під час виконання дітьми ігрових завдань за особистісним та діяльнісним критеріями.

За особистісним критерієм дітям пропонували ігрові завдання «Обери собі бейдж», «Давай пограємо», «Правила поведінки у грі».

Метою ігрового завдання «Обери собі бейдж» було визначити рівні вияву дітьми активності під час виконання рольових дій. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлено в таблиці 2.1.1.

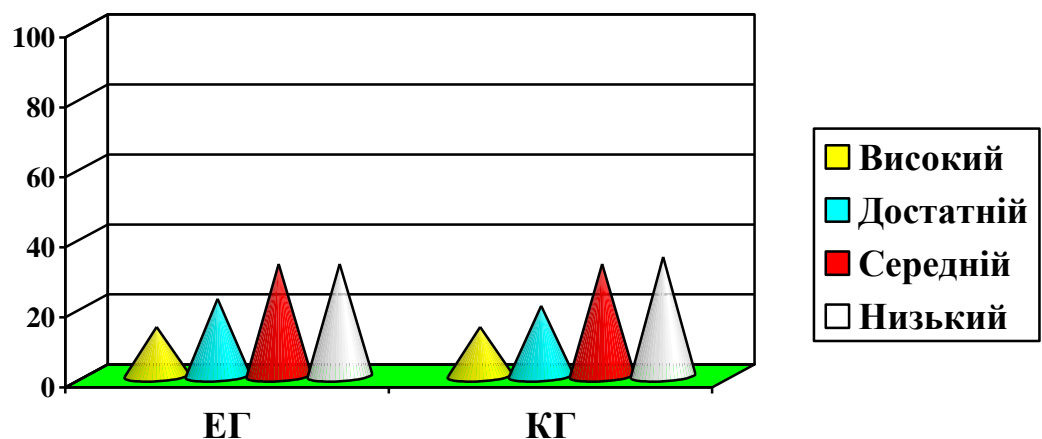
Таблиця 2.1.1.

Рівні вияву активності під час виконання рольових дій у грі дітей старшого дошкільного віку (у %)

Рівні	ЕГ	КГ
В	14	14
Д	22	20
С	32	32
Н	32	34

Як засвідчує таблиця, до високого рівня вияву активності під час виконання рольових дій було віднесено – по 14 % в експериментальній та контрольній групах, до достатнього рівня – 22 % дітей в експериментальній та 20 % дітей в контрольній групах. Ці діти не лише виявляли власну активність у реалізації ролі, а й активізували дітей із більш низьким ступенем вияву означеного показника – пропонували їм обрати той чи той бейдж. Їхні дії було спрямовано на розгорнення сюжету гри, заохочення до сумісної гри інших дітей. Дошкільники, яких було віднесено до високого ступеня, у реалізації власної ролі не лише активізували інших дітей, а були прикладом

для них, надавали їм необхідну допомогу, спрямовували їхні рольові дії, скеровували рольові стосунки під час гри. До середнього рівня вияву активності під час виконання рольових дій було віднесено 32 % дітей експериментальної та 32 % – контрольної груп. Ці діти були достатньо активними в реалізації ролі, яку обирали для себе за бейджем, вона відповідала їхнім інтересам, були обізнані про цю роль. Діти захоплено виконували відомі їм рольові дії, прагнули отримати певний результат гри. Проте, під час виконання рольових дій, які їм пропонували інші учасники гри у процесі розподілу ролей за бейджами, або малознайомих, нецікавих для них – виявляли невпевненість або, навпаки, упертість. Їм важко було узгоджувати свої дії з іншими учасниками, що призводило до передчасного припинення гри. 32 % дітей експериментальної та 34 % дітей контрольної груп було віднесено до низького ступеня вияву активності в ігровій діяльності. Вони довго примірялися до гри, не могли обрати собі бейдж, спостерігали за діями однолітків, вихователя, виявляли невпевненість у діях, вагання. У процесі ігрової взаємодії вони рідко виявляли ініціативність, не пропонували свої ідеї, а дублювали рольові дії, продемонстровані іншими учасниками гри, частіше брали роль виконавця й діяли під керівництвом інших дітей.

Рис. 2.1.2. Рівні вияву активності під час виконання рольових дій у грі дітей старшого дошкільного віку (у %)

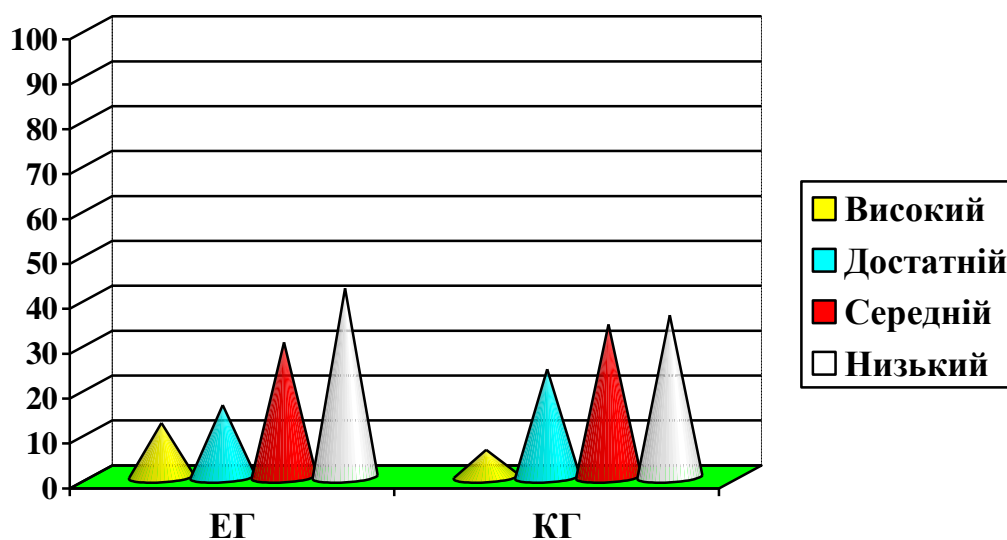
Метою ігрового завдання «Давай пограємо» було визначити ступені вияву дітьми незалежності у визначенні задуму гри. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлено в таблиці 2.1.2.

Таблиця 2.1.2.

**Рівні вияву незалежності у визначенні задуму гри дітей
старшого дошкільного віку**

Рівні	ЕГ	КГ
В	12	6
Д	16	24
С	30	34
Н	42	36

Як засвідчує таблиця, до високого рівня було віднесено 12 % дітей експериментальної та 6 % дітей контрольної груп. Вони були активними учасниками сюжетно-рольових ігор, висловлювали пропозиції щодо змісту.

Рис.2.1.3.Рівні вияву незалежності у визначенні задуму гри дітей старшого дошкільного віку

Достатній ступінь вияву незалежності у визначенні задуму гри було відзначено у 16 % дітей експериментальної та 24 % контрольної груп. Вони узгоджували свій задум з іншими учасниками гри, проте їхні пропозиції та дії

носили авторитарний характер, вони вказували на «неправильність» здійснення задуму іншими, не помічаючи власного відхилення від теми. 30 % дітей експериментальної та 34 % контрольної груп виявили середній рівень незалежності в процесі здійснення задуму. Вони пропонували власний задум, діяли за ним, проте не узгоджували з іншими учасниками гри, що не сприяло її розгортанню.

42 % дітей експериментальної та 36 % дітей контрольної груп було віднесено до низького рівня, оскільки вони не виявляли незалежності в здійсненні задуму гри, а приймали задум інших, орієнтувалися на підказки вихователя. У процесі гри за задумом, який запропонували інші учасники гри, активність цих дітей поступово згасала, подекуди вони передчасно виходили з гри. Вони або так і не визначилися, яку роль для себе обрати, поки їх не зорієнтували партнери по гри, або копіювали ігровий задум інших дітей. Їхні пропозиції сприяли включенню до гри інших дітей, а підтримка з їхнього боку сприяла розгортанню ігрового сюжету.

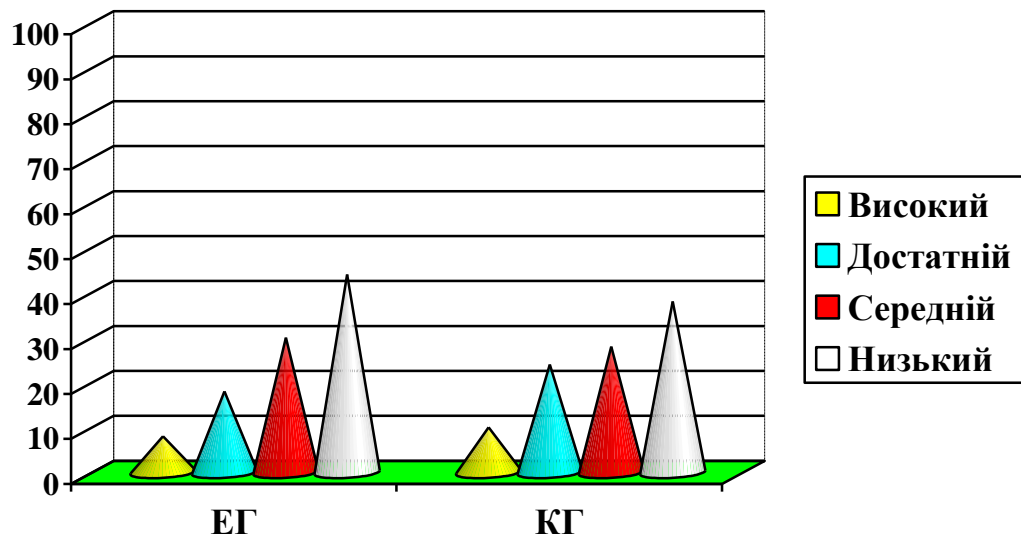
Метою ігрового завдання «Правила поведінки у гри» було визначити рівні вияву дітьми відповідальності за дотримання правил поведінки у гри. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлено в таблиці 2.1.3.

Таблиця 2.1.3.

Рівні вияву відповідальності за дотримання правил поведінки у гри дітей старшого дошкільного віку

Рівні	ЕГ	КГ
В	8	10
Д	18	24
С	30	28
Н	44	38

Із таблиці видно, що високий рівень вияву відповідальності за дотримання правил поведінки у грі було визначено у 8 % дітей експериментальної та 10 % – контрольної груп. Їх відрізняло усвідомлене ставлення до визначених у грі правил поведінки, дотримання їх протягом усієї гри, роз'яснення іншим учасникам того, як вплине порушення ними правил на перебіг гри. Розуміли і приймали правила поведінки у грі 18 % дітей експериментальної та 24 % – контрольної груп, їх було віднесено до достатнього ступеня. Ці діти намагалися дотримуватися встановлених у грі правил поведінки, але в процесі гри не завжди помічали їх порушення з боку інших.

Рис.2.1.4. Рівні вияву відповідальності за дотримання правил поведінки у грі дітей старшого дошкільного віку

30 % дітей експериментальної та 28 % дітей контрольної груп було віднесено до середнього рівня – вони розуміли та приймали правила поведінки у грі, але не завжди їх дотримувалися, хоча слідкували за дотриманням правил іншими учасниками гри. До низького рівня було віднесено 44 % дітей експериментальної та 38 % – контрольної груп. З'ясувалось, що ці діти не виявляли відповідального ставлення щодо дотримання правил поведінки, установлених у творчій грі її учасниками. Їм

був зрозумілий зміст правил, але протягом гри ці діти намагалися їх обходити, що часто призводило до конфліктів з іншими учасниками гри.

Метою ігрового завдання «Нові іграшки» було визначити ступені вияву дітьми обізнаності про роль та зміст гри. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлено в таблиці 2.1.4.

Таблиця 2.1.4.

Рівні вияву обізнаності з ігровими ролями та змістом гри дітей старшого дошкільного віку

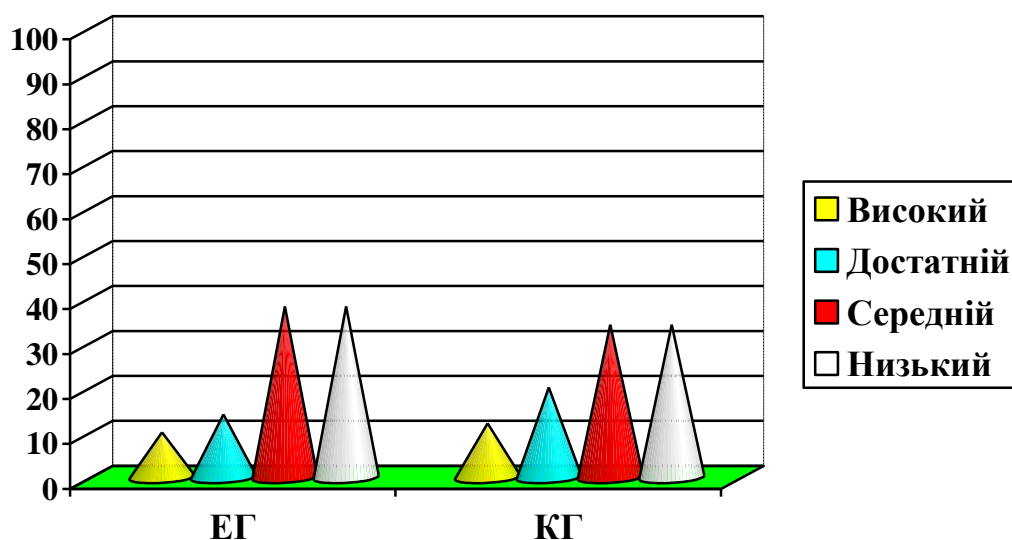
Рівні	ЕГ	КГ
В	10	12
Д	14	20
С	38	34
Н	38	34

Так, високий рівень вияву обізнаності з ігровими ролями та змістом гри було виявлено в 10 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп. У реалізації визначеної через розподіл ролі, вони намагалися відобразити крім дій, які можна було здійснювати з новими ігровими атрибутами та іграшками, рольову поведінку, уявити особливості характеру образу, діяли в межах ігрових стосунків. Конфлікти, що виникали, намагалися розв'язати за рахунок рольової взаємодії. До достатнього рівня було віднесено 14 % дітей експериментальної та 20 % – контрольної груп, які намагалися відобразити зміст ролі через ігрові дії, користувалися рольовим мовленням, проте під час виникнення суперечливих ситуацій, припиняли гру й починали деструктивно розв'язувати конфліктну ситуацію. До середнього рівня було віднесено 38 % дітей експериментальної та 34 % – контрольної груп. Ці діти називали роль, яку вони планували взяти на себе у грі, проте реалізували її тільки в рольових діях із новими атрибутами чи іграшкою.

Вони брали участь у розподілі ролей на початку гри, але завжди обирали для себе роль виконавського характеру, яку могли відобразити в діях.

38 % дітей експериментальної та 34 % дітей контрольної груп було віднесено до низького рівня вияву обізнаності про роль та зміст гри. Вони виявляли відсутність інтересу до сюжету гри, що впливало на їхню активність у грі: потребували постійних підказок із боку зацікавлених у грі партнерів, швидко втрачали до неї інтерес, переключалися на ігри, у яких могли діяти самостійно. Це, у свою чергу, призводило до спрощення змісту гри, визначеності ігрових дій іграшкою, незв'язності ролей (переключення від однієї ролі до іншої), безсюжетності.

Рис.2.1.5. Рівні вияву обізнаності з ігровими ролями та змістом гри дітей старшого дошкільного віку

Метою ігрового завдання «Навчи Пізнайку грати» було визначити рівні вияву дітьми операціональності у виконанні ігрових дій. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлено в таблиці 2.1.5.

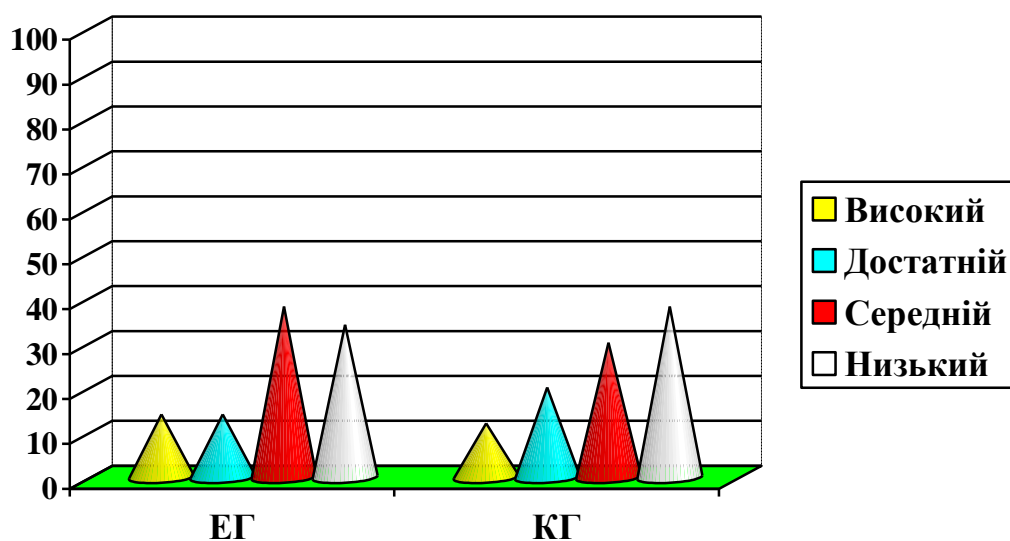
Як бачимо з таблиці, до високого рівня вияву операціональності у виконанні ігрових дій було віднесено 14 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп.

Таблиця 2.1.5.

**Рівні вияву операціональності у виконанні ігрових дій дітьми
старшого дошкільного віку**

Рівні	ЕГ	КГ
В	14	12
Д	14	20
С	38	30
Н	34	38

Ігрові дії, які вони демонстрували Пізнайку, відповідали змісту гри, не потребували підказок із боку інших, були різноманітними. У процесі гри ці діти узгоджували власні ігрові дії з партнерами, допомагали іншим спрямовувати власні дії на реалізацію ролі в ключі змісту гри. До достатнього ступеня було віднесено 14 % дітей експериментальної та 20 % – контрольної груп. Їхні ігрові дії також визначалися роллю та змістом гри, що обговорювалися перед цим, відрізнялися послідовністю та різноманітністю, проте під час гри вони не враховували інтереси інших, продовжували діяти згідно з обраною лінією поведінки.

Рис.2.1.6. Рівні вияву операціональності у виконанні ігрових дій дітьми старшого дошкільного віку

Метою ігрового завдання «Продовж гру» було визначити рівні вияву дітьми наполегливості в досягненні результату гри. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлені в таблиці 2.1.6.

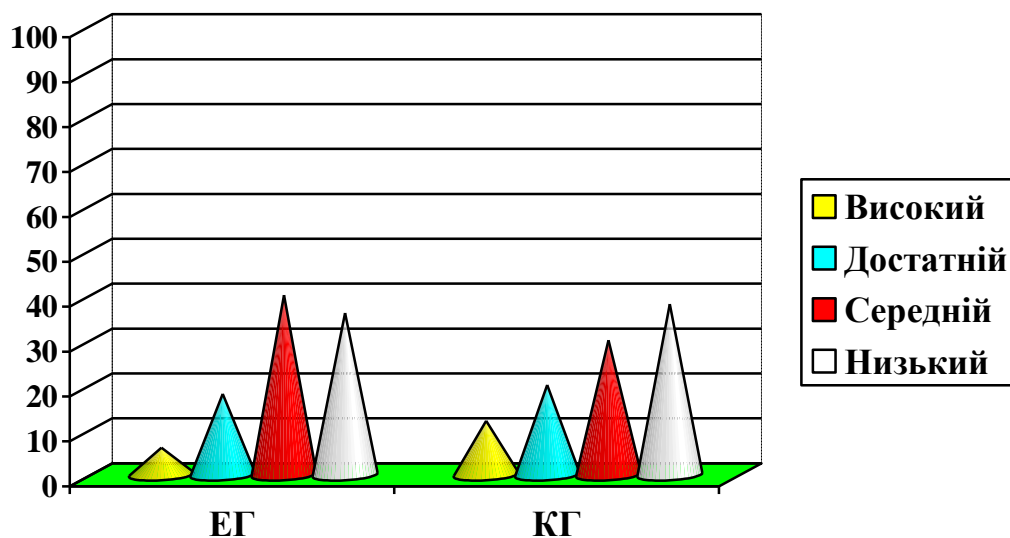
Таблиця 2.1.6.

Рівні вияву наполегливості в досягненні результату гри дітей старшого дошкільного віку

Рівні	ЕГ	КГ
В	6	12
Д	18	20
С	40	30
Н	36	38

Як бачимо з таблиці, до високого рівня було віднесено 6 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп. Ці діти, були не лише наполегливі в досягненні спільного результату гри, а виявляли бажання продовжити гру наступного разу, пропонували майбутній результат наступної гри. Достатній рівень наполегливості в досягненні результату гри виявили 18 % дітей експериментальної та 20 % – контрольної груп. Вони брали активну участь у реалізації задуму сюжетно-рольової гри, який було запропоновано на початку гри. Проте, їх більше цікавила сумісна гра, спрямована на досягнення результату, а не бажання розгортати сюжет, планувати розвиток гри з наступними результатами. До середнього рівня було віднесено 40 % дітей експериментальної та 30 % – контрольної груп. Ці діти виявляли спрямованість на результат гри, прагнули її продовження, намагалися розв'язувати проблеми, що виникали під час гри, проте не враховували очікування партнерів по грі, що призводило до конфліктних ситуацій, припинення гри іншими її учасниками. До низького рівня вияву наполегливості в досягненні результату гри було віднесено 36 % дітей

експериментальних та 38 % – контрольних груп. Під час сюжетно-рольових ігор вони продовжували гру лише за вимогою партнерів або припиняли ігрові дії, переключалися на іншу діяльність.

Рис.2.1.7. Рівні вияву наполегливості в досягненні результату гри дітей старшого дошкільного віку

На підставі кількісних результатів, одержаних під час спостереження за особистісним та діяльнісним критеріями самостійності, визначили рівні сформованості ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (див. табл. 2.1.7).

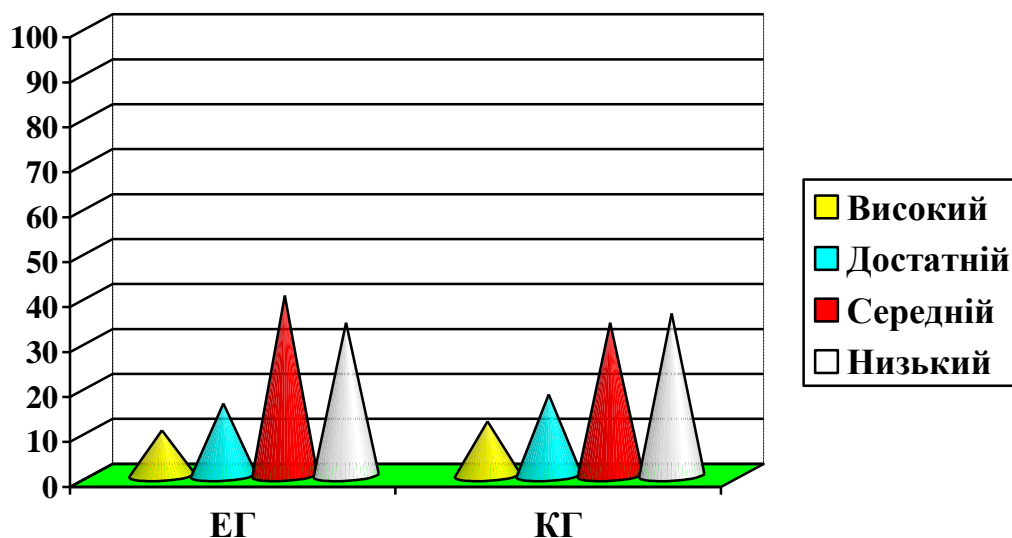
Таблиця 2.1.7.

Рівні сформованості ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку

Рівні	EG	KG
В	10	12
Д	16	18
С	40	34
Н	34	36

Як видно з таблиці, на високому рівні було виявлено 10 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп. До достатнього рівня було віднесено 16 % дітей експериментальної та 18 % – контрольної груп. На

середньому рівні було виявлено 40 % дітей експериментальної та 34 % – контрольної груп. До низького рівня віднесено 34 % дітей експериментальної та 36 % – контрольної груп.

Рис.2.1.8. Рівні сформованості ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку

Результати констатувального експерименту засвідчили, що більшість дітей перебувала на низькому та середньому рівнях сформованості ігрових умінь в ігровій діяльності.

Це вказує на необхідність проведення цілеспрямованої роботи з дітьми старшого дошкільного віку з метою підвищення в них рівня ігрових умінь в ігровій діяльності.

2.2. Впровадження педагогічних умов застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку

На формуальному етапі експериментального дослідження ми впроваджували виокремлені нами педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку: 1) збагачення знань дітей про традиційні народні знання; 2) організація

спеціально організованого предметно-ігрового середовища; 3) співпраці ЗДО з родинами вихованців.

На необхідність збагачення знань дітей про довкілля з метою розвитку їхньої ігрової діяльності вказували Л. Артемова, А. Бурова, Н. Гавриш, О. Долинна, О. Зворигіна, О. Низковська, Т. Носачова, Г. Тарасенко та інші. Так, Г. Тарасенко наголосила, що для організації ігрової діяльності з дітьми, педагогу слід урахувувати рівень їхніх знань про предметний і соціальний світ. При цьому слід прагнути не до кількісного збільшення знань про події та явища реального світу, а до якісного: слідкувати за глибиною їх засвоєння, рівнем усвідомленості, сприйняття. Значення при цьому набуває емоційність надання цих знань дітям, уміння їх зацікавити [71]. Несформованість необхідного запасу знань заважає дитині виявити себе у грі, вільно діяти в ній. Ось чому невідповідні до ігрової діяльності діти невпевнені у своїх діях, виявляють меншу активність порівняно з дітьми краще обізнаними з теми гри; швидко втрачають інтерес до цієї гри й переключаються на більш знайомі; потребують постійних підказок із боку учасників гри, вихователя. Ігри цих дітей вирізняються спрощеністю змісту, безсюжетністю, а ігрові дії визначаються наявними іграшками.

Збагачення знань дітей старшого дошкільного віку про традиційні народні знання на формувальному етапі експериментального дослідження відбувалося за допомогою різноманітних форм та методів: бесіди, спостереження, екскурсії, читання художніх творів, перегляд відеофільмів, мультфільмів, телепередач за темою гри, проблемні ситуації, показ способів виготовлення атрибутів для гри або іграшок засобами зображувальної та трудової діяльності (Додатки Д, Ж).

Основними принципами роботи на даному етапі були: народність, природовідповідність, наочність, активність, систематичність, послідовність, урахування індивідуальних особливостей, краєзнавство.

У межах нашого наукового дослідження наведемо деякі приклади.
Конспект заняття для дітей старшого віку Тема: «Скарби українського народу»

Мета: розширити і поглибити знання про красу української мови за допомогою усної народної творчості (пісні, казки, заклички, потішки, забавлянки, ігри, загадки, скоромовки, прикмети); продовжувати вчити чітко, диференційовано користуватися інтонаційними засобами виразності при декламуванні віршів, мелодійністю при співі. Систематизувати знання про народний фольклор, українську мову та літературу. Формувати вміння усно, логічно правильно передавати почуте, побачене. Активізувати словник образними виразами рідної мови. Виховувати почуття патріотизму, національної гордості, любов до рідної мови.

Обладнання (Матеріал): художнє слово, карта-схема, скриня, кошик, торбинка, візок, кінь-гойдалка, лялька, слова- підказки, предметні та сюжетні картинки до дидактичної гри «Народна торбинка».

Хід заняття

Вихователь.

-Добрий день любі діти. Погляньте, скільки гостей до нас завітало. У нас, українців, існує добрий звичай: коли гість заходить до нашої оселі, ми вітаємо його, зичимо йому здоров'я. Давайте привітаємось з нашими гостями. Діти, у мене для вас сюрприз. Погляньте на цю карту.

Ця карта – не проста,

Ця карта – чарівна,

До скарбів народної мудрості,

Приведе вона.

Тож часу не гаймо,

В похід вирушаймо.

Ми картинки розглянемо,

І всі завдання вирішимо.

Крок за кроком крокуємо,

До скрині ми мандруємо.

Ви вже зрозуміли, що нам потрібно дібратись до скрині. В неї ми будемо накопичувати скарби народної мудрості.

- Погляньте на карту, на ній є підказки. Розгляньте картинку і згадайте як розпочалося ваше життя, дитинство. Так, воно розпочиналося з колискової пісні. (Чути плач дитини, діти шукають в груповій кімнаті ляльку, в колисці знаходять слово-підказку «колискові», яке викладають на фланелеграфі. Всі інші слова-підказки також потрібно викладати на фланелеграфі.) Діти, як можна заспокоїти дитину? Хто знає колискову пісеньку? (Виконання дітьми колискових). Ви прослухали пісеньку, яка вона? Які ви можете сказати пестливі слова про колискову пісню?

Дидактична вправа «Коліскові пісні які?»

Діти підбирають слова-прикметники.

А чим ще можна заспокоїти дитину? Давайте знайдемо підказку. Діти знаходять в групі під музичний супровід книгу). А вам читають казки? Напевно ви знаєте багато казок. Давайте перевіримо це. Будьте уважні.

Дидактична гра «З якої казки».

Були собі дід та баба, та такі убогі, що нічого у них не було. От раз дожились вже до того, що не стало у них і хліба – й їсти нічого. Дід і каже... (Колобок).

А мишенят і кликати не треба: вони вже сиділи за столом..(Колосок).

Мій котику, мій братику! Несе мене лисиця за крутії гори за бистрії води. (Котик і півник).

Ходи Жучко, не біжи, нам ріпку вирвати допоможи...(Ріпка).

Оленка показала Івасику, як на лопату сісти...(Івасик-Телесик).

Принесли козенята ножниці і голку з ниткою...(Вовк і семеро козенят).

Не послухав брат сестричку і напився з копитця...(Сестриця Оленка і братець Іванко).

Поїхав дід на ярмарок і купив собі козу...(Коза-дереза).

Пішов дід до лісу та й загубив...(Рукавичка).

Жили собі колись давно Лисиця та Заєць...(Заєць та Лисиця).

Одного разу пішла жінка на річку прати, коли котиться горошинка по дорозі. Жінка взяла горошинку та й з'їла... (Котигорошко).

Ось лисиця їде на вовкові і тихенько співає: «Битий небитого везе! Битий небитого везе!»... (Лисичка-сестричка і вовчик-братик).

(За кожную вірну відповідь діти отримують фішку). Молодці! Ви справді знаєте багато казок.

Погляньте на наступну картинку-підказку. Що це, і що з ним робити? (Зображення коня-гойдалки). Чути іржання коня, на звук діти шукають підказку.) Якщо ви думаєте що гра – це пустоці, то ви помиляєтесь. Гра – це своєрідне мистецтво. І ми з вами знаємо багато народних ігор. Згадаємо їх. Ви згадали гру «Подольночка», давайте зіграємо в неї. Як ви обираєте ведучого під час гри? Що ви використовуєте? Звичайно лічилки. Знайдемо це слово. Ви чудово справились з цим завданням. Давайте станемо в коло і згадаємо лічилки.

Народна рухлива гра «Подольночка».

(За допомогою лічилки обирають « Подольночку»)

– Діти, зверніть увагу на карту. Ви хочете дізнатись що це за торбинка зображена на карті? Це – «Народна торбинка», в ній «заховались» прикмети. Але спочатку потрібно знайти торбинку. (Пошук дітьми торбинки). Наші предки свій мудрий життєвий досвід передавали з покоління в покоління за допомогою прикмет, які допомагали знайомитись з рідною природою, пізнавати її, вчать передбачати певні зміни в стані погоди. Давайте «знайдемо» їх.

Дидактична гра «Народна торбинка».

За допомогою предметних та сюжетних картинок діти повинні згадати прикмету.

Дуже часто ми спостерігаємо за сонечком, а якщо його немає, що ми говоримо. Звичайно це заклички. А як ми їх говоримо тихо чи голосно. Чому потрібно закликати голосно. Покажіть як це потрібно робити.

Як ви чудово розмовляєте. А допомагають вам в цьому скоромовки. Їх склав народ. Вони легко запам'ятовуються, але їх важко вимовляти. Давайте порозважаємося скоромовками. (Діти розповідають заклички, скоромовки).

Також на нашій карті є корзинка – мудринка, в ній зібрана мудрість нашого народу. Українська мова виховує дітей, а допомагають їй у цьому прислів'я, приказки, які склав наш народ. Як гарно звучить українська мова в прислів'ях, приказках. Це влучні, короткі з повчальним змістом вислови. В них виражена мудрість народу. Упродовж віків рідне, українське слово оживляло душу, вчило бути чесним, сміливим, любити свій край, рідних людей. Давайте зіграємо у гру, яка допоможе нам згадати прислів'я.

Дидактична гра «Закінчи прислів'я».

(Діти підбирають слова-закінчення до прислів'я).

Слово до слова – зложиться... (мова).

Від теплого слова і сад...(цвіте).

Хліб – всьому...(голова).

Тихше їдеш – далі...(будеш).

Поспішиш – людей...(насмішиш).

Книга вчить, як на світі ...(жить).

Хоч лютий лютує, а вже весну...(чує)

Хочеш їсти калачі не сиди на...(печі).

Від ласкавих слів затихає ...(гнів).

Не кидай слова на...(вітер).

Правда дорожча за ...(золото).

Вмієш казати, вмій і...(мовчати).

Вас напевно зацікавив візок, що зображений на карті. Він також незвичний. Цей візок для загадок. А чи знаєте ви, що їх також склав народ.

Українські загадки – маленькі перлини народної творчості. Вони навчають нас міркувати, бути більш уважними, кмітливими.

Хто загадку відгадає,

Той усе на світі знає.

Ну ж бо, малята,

Спробуйте загадки відгадати!

Дидактична гра «Відгадай загадку».

В теплий дощик народився,

Парасолькою накрився,

Може б з лісу пострибав,

Якби другу ногу мав! (Гриб).

Літом виростають, а восени опадають. (Листочки).

Ліз карасик через перелазик та в воду – плюх. (Кухоль).

Парубійко я вродливий,

Дуже гарний, не шкодливий,

І росту собі на волі –

На городі і у полі,

Квіт до сонця повертаю,

За те й назву собі маю. (Соняшник).

Сторожем не служить, а всіх рано будить. (Півень)

Спереду – рогач, а на хвості – квач.

Огрядна, боката на молоко багата. (Корова).

Хвіст гачком, а ніс п'ятачком. (Свиня)

У воді вона живе, дзьоба не має, а дзьобає. (Риба).

Їсти не просить, влітку і взимку одне вбрання носить. (Ялинка).

Ворушаться у квітки

Всі чотири пелюстки,

Я зірвати її хотіла,

Вона спорхнула і полетіла. (Метелик).

Прилетіло сонечко

На мою долонечку,
 Крильця червоненькі,
 Цяточки чорненькі,
 По всіх пальчиках ходило,
 З мізинчика полетіло. (Сонечко).
 Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі. (Морква).

(За кожну вірну відповідь діти отримують картинки-відгадки. Які потрібно «відремонтувати», вставить фрагмент картинки, якого не вистачає.).
 З цим заняттям ви чудово справились.

Підсумок заняття.

От ми і дібрались до скрині, але вона пуста. Що в ній повинно лежати?

Які це скарби?

Сьогодні на занятті ми з вами зібрали скарби народної мудрості.

Що ми з ними зробимо?

Вірно, покладемо до нашої скрині, в яку будемо і надалі накопичувати скарби народної мудрості.

Організуючи спостереження ми ознайолювали дітей з розмаїттям та красою рідної природи, її багатством. Діти отримували уявлення про – ліси та поля; тварин в наших лісах (бережне відношення), дерева та рослини, якими багата наша земля, їхні цілющі лікарські властивості. Для кращого зацікавлення дітей, ми ретельно продумували послідовність проведення спостереження, використовували загадки, прислів'я, фольклор, вірші, приказки та інші перли з скарбниці української та народної творчості.

Ми часто зверталися саме до примовок, закличок. Наприклад, коли на вулиці похмура, дощова погода, а діти збиралися на прогулянку:

*Вийди, вийди, сонечко,
 На дідове полечко,
 На бабине зіллячко,
 На наше подвір'ячко,*

*На весняні квіточки,
На маленькі діточки.
Там вони граються,
Тебе дожидаються.*

На прогулянці, під час спостережень ми давали дітям зразок люблячого ставлення до природи, використовуючи примовки:

*Мурашка, мурашка,
Садова кашка,
Дай мені кваску,
А я тобі – муку.*

*Дозволь, вербице, з тобою привітатися,
Долі та щастя тобі побажати.*

Спостереження цільові прогулянки ми проводили з дітьми в різну пору року та в різні погодні умови, показували красу і розмаїття нашої природи, яка цікава і по-іншому виглядає в різні пори року. Щоб закріпити закономірності сезонних змін у природі доречним було використання нами вивчення народних прислів'їв та прикмет: сонце блищить – а мороз тріщить; зимою такий день – туди тень сюди тень, та й минув цілий день; довгі бурульки – на тривалу весну; як на Стрітення тепло й сонячно, то весна буде теплою; сонце гріє, сонце сяє – вся природа воскресає; високо і швидко пливуть у небі хмари – на гарну погоду.

Спостереження у живій природі ми поєднували з народознавством, вивчаючи поведінку тварин, перевіряючи народні прикмети: Мурашки ховаються до мурашника – до дощу. Горобці дружно зимою цвірінькають – на відлигу. Вхід до кротячої нори з півночі – чекай теплої зими, з півдня – холодної, зі сходу – сухої, з заходу – вологої.

Хочемо зауважити, що дошкільнята дуже емоційні. Все, що вони спостерігали, про що думали, викликало в них емоційне відношення. Ми наголошували дітям на тому, що і в природі аналогічний настрій: людина плаче – в неї сльози, а в природі – дощ. Відгукуючись на подібні явища, діти

усвідомлювали внутрішні хвилювання, емоційні стани – і порівнювали усе з природою.

На основі спостережень дітей за навколишнім життям, знань, отриманих ними під час спостережень, ми намагалися збагатити тематику та ігровий задум сюжетно-рольових ігор. Формували уміння в дітей розгортати сюжет гри за допомогою поєднання різних тематик.

На базі ЗДО, де ми організовували формувальний експеримент, є українська світлиця. Також у роботі ми послуговувалися методичною базою, зокрема використовували книги Олекси Воропая «Звичаї українського народу», Марка Грушевського «Дитина у звичаях та віруваннях українського народу»; послуговувалися працями Ярослави Музиченко, сучасної дослідниці прадавніх знань, яка стверджує, що «казки, пісні, загадки, різдв'яні медові пряники, калачі, витинанки і писанки, вишиванки і гончарні вироби окрім краси, мають глибоке символічне значення, на них зображені стародавні знаки, своєрідну оповідь про щасливий світ». Тож матеріалу було достатньо, щоб повноцінно проводити роботу саме в цьому напрямі.

Також ми організували святкування Щедрого вечора, на якому діти були учасниками святкових дійств, та із захватом дивились театралізовану виставу, як козаки місяць визволяли. Саме на такому святі, та під час підготовки до нього, діти дізналися, що щедрий та багатий вечір вдався тому, що родина працювала добре увесь рік, що багатий та щедрий стіл із пухкими пирогами вони заслужили кропіткою щоденною працею. Діти не тільки розважились, а й відчули себе частинкою дійства. Діти з великим задоволенням відвідували світлицю. Це кімната, заповнена вщент старожитностями: рушники з мереживом, і одяг, і речі домашнього вжитку, і найрізноманітніший посуд. Ми розглядали з дітьми узор рушників, прядки чи мотовила; старші діти разом із дорослими були екскурсоводами у цій етнокімнаті. Долучаючись до цього дійства, діти мимоволі опановували детальні знаннями про предметне середовище кімнати-світлиці. Вони вчилися розрізняти посуд. Наприклад, для чого барило, горщики-двійнята, а

для чого використовується куманець. Їх словниковий запас поповнювався забутими словами, або й словами-архаїзмами. І це також на нашу думку впливало на рівень умінь в ігровій діяльності.

Реалізуючи першу педагогічну умову ми намагалися у повсякденному житті знайти привід ужити ту чи іншу приказку або прислів'я. Так, у процесі приймання їжі використовували прислів'я: «Каші маслом не зіпсуєш». «Дорога ложка до обіду» – можна сказати черговим, що залишили без ложки товариша. Надмірно говірких дітей для того щоб застерегти: «Менше говори – більше діла твори»; дитині, що не знаходила собі діла під час праці: «Не хитруй, не мудруй, а чесно працюй». Поспішливого застерігали: «Поспішиш – людей насмішиш». Хвалькуватих дітей присоромлювали прислів'ям: «Хвастун – пустий чоловік». У боротьбі зі страхом дітям допомагали такі прислів'я: «Страху нема там де його не бояться», «У страху очі великі». Всі прислів'я є доступні за змістом і формою для дітей дошкільного віку, а тому були дуже цінними у нашій роботі.

Друга педагогічна умова – організація спеціально організованого предметно-ігрового середовища.

Як зазначалося вище, на базі ЗДО вже була українська світлиця. Міні-музей народного побуту «Світлиця» став місцем прилучення дітей до духовних скарбів українського народу, формування у них глибокого почуття любові до отчого краю, до рідної мови. Створено міні-музей силами працівників дитячого садка та батьків вихованців, які постійно поповнюють його новими експонатами.

Тож нашим завданням було поповнити її речами (співпраця з батьками вихованців) та організувати на базі світлиці форми роботи з дітьми, які б сприяли збагаченню знань дітей про традиційні народні знання.

Експозиція в українській світлиці складається з двох розділів: «Виставка речей селянського побуту ХІХ ст.», «Інтер'єр української хати – світлиці ХІХ ст.». У світлиці експонуються речі домашнього вжитку, предмети побуту, знаряддя праці, національне вбрання. Найцікавіші

експонати – прялка, потемнілі від часу ікони, дерев'яні ночви. Подіуми для експозицій переходять у зручні лави сидіння. Значну частину кімнати займає піч із різноманітним необхідним господині начинням. Жердка з одягом, мисник, стіл, лави, ікона, лампадка, на стінах – рушники. Разом з батьками та вихователями ми збирали етнографічні експонати, зразки усної народної творчості; зустрічалися із місцевими жителями, запрошували їх до нашої світлиці та знайомилися з обрядовими традиціями населення регіону. У міні-музеї, спільно з батьками вихованців ми проводили такі тематичні виставки: «Краса врятує світ» (діти приносили український посуд, рушники тощо); «Дивосвіт української хати», «Українські писанки»; «Наші обереги», «Хата без рушників-родина без дітей»; «З бабусиної скрині» – традиційний український одяг; «Дотик променів душі» – тема природи в творах образотворчого мистецтва; Українські ляльки-мотанки.

Також на базі музею «Українська світлиця» ми розповідали дітям про інтер'єр народного житла. Відтворити його сьогодні можемо тільки за літературними описами, фотографіями, свідченнями старожилів.

Піч у світлиці розмальована. Є на ній і півники, і дерево роду, і квіти та листя. Звідси ми й починали знайомство дітей з мальовками. Серед експонатів світлиці для дітей дуже цікавим експонатом була скриня, в якій є і шмат полотна, і рушники, і вишиті сорочки.

Реалізуючи другу педагогічну умову нами був створений міні-музей «Ляльки-мотанки». Історія ляльки-мотанки захоплює своєю своєрідністю, своєю красою. В культурі українського народу виготовлення цієї дитячої забавки посідає значне місце. Вона стає на рівні з мистецтвом вишитих рушників, ткацтвом, мистецтвом кераміки та багатьма іншими українськими ремеслами. Крім цього вона сприяє розвитку дитини як особливості. Майстерно зроблена, пишно вдягнена лялька є цінним предметом домашнього майна, водночас виступаючи посередницею між старшим і молодшим поколінням, запорукою добробуту, щасливого родинного життя.

Отже, народна іграшка дає дитині те, чого не може дати сучасна іграшка. Існуючи поряд, вони доповнюють одна одну.

Створення музею ляльки-мотанки передбачало розширення та поглиблення знань дітей про народні іграшки, та залучення дітей про народні іграшки, та залучення дітей до створення різноманітних моделей ляльки. Українська лялька-мотанка розвиває духовний світ пробуджує відчуття рідного та виховує любов до народних звичаїв і традицій (Додатки Д, Ж).

У процесі формувального етапу експериментального дослідження та з метою реалізації педагогічної умови ми оформили українські куточки національної та народної символіки; створили добірку віршів та творів українських письменників та поетів; зібрали бібліотечку українського фольклору: народні прикмети, прислів'я, легенди, казки, загадки, заклички, колісанки, народні ігри (Додаток З) тощо; підбрали фонотеку українських пісень; створили мультимедійні презентації про історію, символіку та традиції українського народу; дібрали картотеку дидактичних ігор на закріплення знань про рідний край та його природу.

Третя педагогічна умова – співпраця ЗДО з родинами вихованців. Родина вважалася першою найуніверсальнішою академією, де не лише загартовують тіло, а й формується духовний світ. Впродовж експериментального дослідження ми провели такі спільні заходи з батьками: проекти «Туристичними стежками рідного міста»; «Козацькому роду нема переводу»; «Родинна майстерня»; творчі лабораторії «Лялька-мотанка»; «Родинні традиції українського народу»; «Моя матуся-берегиня»; «Дівоча врода – краса народу»; конкурси «Пісенне сонцеколо»; «Родинні театри»; «Великодні подарунки»; «Дбаємо про красу рідного міста»; батьківські збори та конференції «Гармонія родинних стосунків – необхідна умова родинного виховання»; «День добрих справ»; «Майбутнє України»; «Виховання національної самосвідомості дошкільників із включенням сучасних інформаційних технологій».

2.3. Аналіз результатів дослідження

На контрольному етапі експерименту проводилося діагностичне обстеження рівнів ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності після реалізації педагогічних умов застосування традиційних народних знань та здійснено порівняльний аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

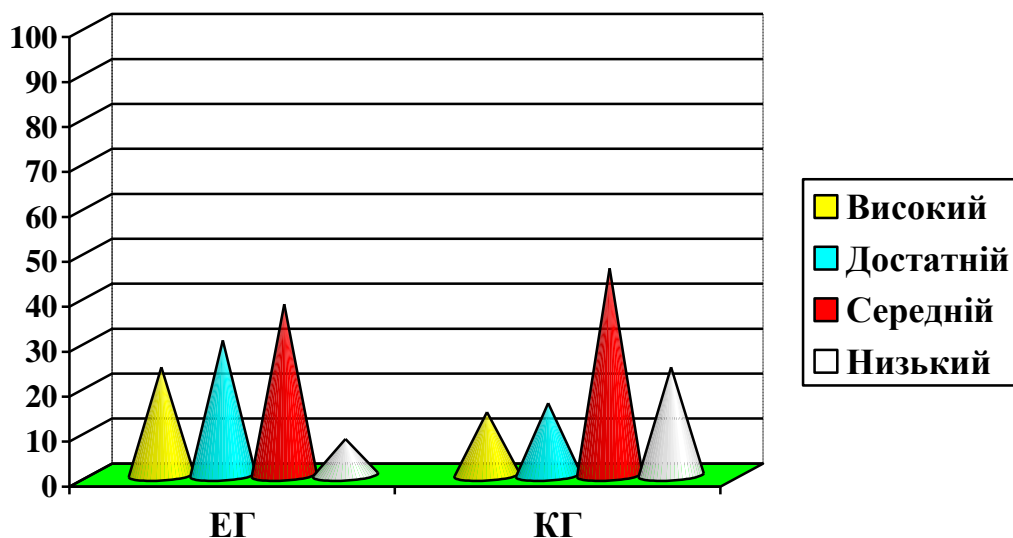
Із метою проведення об'єктивного достовірного аналізу результатів, цей етап експерименту включав спостереження за дітьми в ігровій діяльності на основі розробленої на констатувальному етапі програми спостереження за ігровою діяльністю дітей. Спостереження проводилося за визначеними раніше критеріями: активність під час виконання рольових дій; незалежність у визначенні задуму гри; відповідальність за дотримання правил поведінки у грі; обізнаність про роль та зміст гри; операціональність у виконанні ігрових дій; наполегливість у досягненні результату гри. Результати, отримані під час спостережень на прикінцевому етапі, аналізувалися та зіставлялися із даними констатувального етапу експерименту. Динаміку результатів обстеження рівнів ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності подано в табл. 2.3.1.

Таблиця 2.3.1.

Динаміка рівнів ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку (у %)

Рівні	Констатув.	Контрольн.	Констатув.	Контрольн.
	ЕГ	ЕГ	КГ	КГ
В	10	24	12	14
Д	16	30	18	16
С	40	38	34	46
Н	34	8	36	24

Представлені результати засвідчують, що в експериментальній групі відбулися більш суттєві зміни. Так, зменшення кількості дітей низького рівня сформованості ігрових умінь в експериментальній групі становило 26 %, а в контрольній лише – 12 %.

Рис.2.3.1. Динаміка рівнів ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку на контрольному етапі експериментального дослідження (у %)

Достатній рівень дітей в експериментальній групі зріс на 14 % у контрольній зменшився на 2 %. Кількість дітей із високим рівнем зросла в експериментальній групі на 14 %, у контрольній – тільки на 2 %.

Отже, отримані результати дозволили зазначити позитивну динаміку рівнів сформованості ігрових умінь дітей експериментальної групи в ігровій діяльності, що свідчить про ефективність запропонованих педагогічних умов застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності в практику ЗДО.

Висновки до другого розділу

1. Метою констатувального етапу експерименту було визначення рівнів сформованості ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Оцінка рівнів проводилася за виділеними критеріями та показниками. Особистісний критерій визначався за показниками: активність під час виконання рольових дій; незалежність у визначенні задуму гри; відповідальність за дотримання правил поведінки у грі.

Показниками діяльнісного критерію були: обізнаність з ігровими ролями та змістом гри; операціональність у виконанні ігрових дій; наполегливість у досягненні результату гри.

Відповідно до змісту виділених критеріїв та показників було схарактеризовано чотири рівні сформованості ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: високий, достатній, середній, низький.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що в дітей старшого дошкільного віку визначено такі рівні сформованості ігрових умінь в ігровій діяльності: до високого рівня було віднесено 10 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп; на достатньому рівні було виявлено 16 % дітей експериментальної та 28 % – контрольної груп; на середньому рівні було виявлено 40 % дітей експериментальної та 34 % – контрольної груп; до низького рівня було віднесено 34 % дітей експериментальної та 36 % – контрольної груп. Результати констатувального експерименту підтвердили, що низький рівень дітей в ігровій діяльності обмежує їхні можливості в реалізації власних бажань у грі, уміння встановлювати самостійно взаємодію з партнером у грі й досягати її результатів без допомоги інших.

Це переконало в необхідності проведення цілеспрямованої роботи з дітьми старшого дошкільного віку з метою підвищення в них сформованості ігрових умінь в ігровій діяльності.

2. Виокремлено педагогічні умови, застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку. Серед них: 1) збагачення знань дітей про традиційні народні знання; 2) організація спеціально організованого предметно-ігрового середовища; 3) співпраці ЗДО з родинами вихованців.

3. Ефективність впровадження запропонованих педагогічних умов підтверджено позитивними змінами, що відбулися в експериментальній групі: високого рівня сформованості ігрових умінь в ігровій діяльності досягло 24 % дітей (було 10 %); достатнього рівня – 30 % дітей (було 16 %); на середньому рівні залишилося 38 % дітей (було 40 %); на низькому рівні – 8 % дітей (було 34 %).

У контрольній групі відбулися незначні позитивні зміни: на високому рівні було виявлено 14 % дітей (було 12 %); на достатньому рівні – 16 % дітей (було 18 %); на середньому рівні – 46 % дітей (було 34 %); на низькому рівні стало 24 % дітей (було 36 %).

Отже, отримані результати дозволили зазначити позитивну динаміку рівнів сформованості ігрових умінь у дітей експериментальної групи в ігровій діяльності, що свідчить про ефективність запропонованих педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

У науковій роботі визначено критерії та показники, педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку й експериментально їх апробовано.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що організація ігрової діяльності в закладах дошкільної освіти потребує істотного вдосконалення: не створюється належне ігрове середовище, недостатньо уваги приділяється формуванню в дітей уявлень про навколишній світ, їхнім самодіяльним іграм; підпорядкування гри завданням навчання завдає дітям подвійної шкоди: призводить до вилучення самодіяльних ігор з життя закладу дошкільної освіти, знижує пізнавальну мотивацію, що є основою формування навчальної діяльності.

Для того, щоб усунути означені недоліки, необхідно подбати про доцільну організацію ігрової діяльності в закладах дошкільної освіти. При цьому варто пам'ятати, що гра як специфічна діяльність не однорідна, кожний її вид виконує свою функцію в розвитку дитини.

Для організації ігор у закладі дошкільної освіти важливо створити предметно-ігрове середовище. Вихідна вимога – розвивальний характер та відповідність таким принципам, як реалізація дитиною права на гру (вільний вибір іграшки, теми, сюжету гри, місця та часу її проведення); універсальність предметно-ігрового середовища, щоб діти могли разом з вихователями готувати й змінювати його, трансформувати відповідно до задуму гри, змісту, перспектив розвитку; системність, тобто оптимальне співвідношення окремих елементів гри між собою та іншими предметами тощо. До складу предметно-ігрового середовища входять: велике організуюче ігрове коло, ігрове обладнання, іграшки, різноманітна ігрова атрибутика, ігрові матеріали. Всі ці ігрові засоби мають знаходитися не в абстрактному просторі, а в ігровій кімнаті, спортивній залі, на майданчику. В

інтер'єрі не повинно бути нічого зайвого, всі ігрові засоби мають бути безпечними для дітей.

Для проведення ігор слід створити ігрові осередки: загальний набір різних видів іграшок); драматичний (комплекти обладнання, нескладні декорації, елементи вбрання та костюми для ігор-драматизацій, інсценівок); для настільних та будівельних ігор (конструктори: дерев'яні, пластмасові, металеві, коробки, колодки та інші матеріали, знаряддя та допоміжне обладнання). Усе обладнання має бути зручним та легко трансформуватися. Діти можуть самостійно обирати гру, змінювати осередок, переходячи від однієї гри до іншої.

Виявлено, що роль гри як провідного виду діяльності дітей дошкільного віку полягає в тому, що у практиці особистого спілкування в ігрових ситуаціях діти вперше набувають інтелектуальних умінь, необхідних для здійснення навчання. Це відбувається через самостійне сприймання й перероблення пов'язаної з ігровою ситуацією інформації – самостійно сприймаючи і переробляючи позаситуативну інформацію, діти відбирають та кодують її для обміну з іншими учасниками гри. Таким шляхом вони оволодівають прийомами та операціями розумової діяльності загально-пізнавального значення.

Обґрунтовано, що традиційні народні знання наділені широкими виховними можливостями дітей старшого дошкільного віку. Система народних знань – важлива складова традиційно-побутової культури, раціональні відомості з різних галузей знань, набуті протягом багатовікової трудової діяльності народу. Система народних знань обіймає народну медицину, ветеринарію, народний календар і метеорологію, народну астрономію та метрологію, народні професійно-виробничі знання та ін.

У межах дослідження з'ясовано, що виховними функціями народна традиція наділяла дитячі ігри, розваги та обряди, казки та прислів'я, адресовані дітям. В іграх імітувалися певні виробничі процеси («А ми просо сіяли», «Сіять мак» та ін.), у колядках та щедрівках оспівувалася селянська

праця. Саморобні іграшки копіювали землеробський реманент та предметне середовище хлібороба.

Українська народна педагогіка нагромадила цінний досвід морально-етичного виховання дітей.

Підкреслено значення ознайомлення дітей дошкільного віку з народними знаннями, яке полягає у тому, що це сприяє вихованню в дитини почуття національної гідності, викликає інтерес до національної культури, прищеплює дітям любов та повагу до українських державних і народних символів, оберегів, звичаїв, традицій. Зважаючи на те, що мова йде про дітей дошкільного віку, ознайомлення та застосування традиційних народних знань має відбуватися у процесі ігрової діяльності.

Виокремлені наступні педагогічні умови застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей дошкільного віку: збагачення знань дітей про традиційні народні знання; організація спеціально організованого предметно-ігрового середовища; співпраця ЗДО з родинами вихованців.

Під педагогічними умовами застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей дошкільного віку ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних обставин, за яких процес ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку буде проходити ефективно.

Результати дослідження показали, що впровадження запропонованих педагогічних умов застосування традиційних народних знань в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку є ефективним. Так, високого рівня сформованості ігрових умінь в ігровій діяльності досягло 24 % дітей (було 10 %); достатнього рівня – 30 % дітей (було 16 %); на середньому рівні залишилося 38 % дітей (було 40 %); на низькому рівні – 8 % дітей (було 34 %).

У контрольній групі відбулися незначні позитивні зміни: на високому рівні було виявлено 14 % дітей (було 12 %); на достатньому рівні – 16 % дітей (було 18 %); на середньому рівні – 46 % дітей (було 34 %); на низькому рівні стало 24 % дітей (було 36 %).

Отже, отримані результати дозволили зазначити позитивну динаміку рівнів сформованості ігрових умінь у дітей експериментальної групи в ігровій діяльності, що свідчить про ефективність запропонованих нами педагогічних умов.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для вихователів та батьків щодо ігрової діяльності старших дошкільників із застосуванням традиційних народних знань

Рекомендується спільними зусиллями вихователів організувати педагогічний процес заради виховання дітей в ігровій діяльності засобом залучення їх до традиційних народних знань.

Вихователям у процесі проведення ігор рекомендується враховувати особливості дитячого колективу та можливості розвивального середовища у дошкільному навчальному закладі, творчий потенціал вихователів, які є активними співучасниками навчального процесу, завдання і зміст заходів, спланованих у річному плані роботи і здійснювати пошук особливих форм навчально-виховної роботи вихователів, оптимальних для певного дошкільного навчального закладу.

Рекомендується організувати педагогічне середовище з позитивною атмосферою, де панує гуманність, взаємодовіра.

Батькам рекомендується залучати дитину до народних традиційних знань, звертатися за порадами до педагогів, посилено допомагати і брати участь у педагогічному процесі.

Рекомендується спонукати дитину до спілкування щодо потреб та проблем, які хвилюють дошкільників.

Рекомендується давати можливість дошкільникам ділитися своїми планами, враженнями, думками, що допомагає їм усвідомлювати зміст подій, які відбуваються навколо.

Рекомендується забезпечувати матеріальне предметно–ігрове, розвивальне, комунікативне середовище (пропонувати творчі завдання в ігровій діяльності з урахуванням здібностей кожної дитини).

Рекомендується у ігровій діяльності педагогам користуватися широким спектром засобів: яскрава наочність, ілюстрації, роздавальні матеріали, книги з цікавим змістом, художнє слово, технічні засоби навчання (програвачі, магнітофони, проектори), що зацікавлює дітей перспективою ігрового

спілкування; створювати мікросередовище, насичене інформацією, позитивними пізнавальними емоціями, що захоплює дитину, формує у неї стійкий інтерес до пізнавальної взаємодії з дорослим.

Рекомендується для підвищення активності батьків дітей проводити індивідуальні бесіди, консультації з питань особливостей ігрової діяльності, ролі традиційних народних знань в означеній діяльності, пропонувати комплекси ігор для проведення в сім'ї.

Рекомендується розвивати у дітей в ігровій діяльності довільну увагу, міркувати вголос; постійно підтримувати інтерес дитини до навколишнього світу, звертати увагу на нові об'єкти; називати те, що дитина сприймає.

Рекомендується застосовувати ейдотехнічні методи гри, які дають змогу розвивати пам'ять на імена, числа, обличчя, запахи; мнемічні способи запам'ятовування (повторення, промовляння вголос, опора на вже знайоме, смислове групування).

Рекомендується проводити ігри згідно складеного плану під час проведення занять, прогулянок, піших переходів, екскурсій.

Перш ніж запропонувати дітям певну гру, рекомендується ознайомлювати їх з її походженням, атрибутами та дійовими особами, добираючи до кожної гри уривки оповідань, народних казок, влучні загадки та прислів'я.

Рекомендується ознайомлювати дітей із малими формами фольклору перед початком ігор, і розучуючи їх безпосередньо під час гри.

Рекомендується чітко продумувати методику проведення ігор.

Рекомендується враховувати індивідуальні особливості дітей при поєднанні їх у гри, об'єднувати дітей не тільки з різним розвитком рухів, але й з однаковим.

З метою привернення уваги до виховання дітей в ігровій діяльності рекомендується проводити педагогічну просвіту батьків (індивідуальні консультації, бесіди, ознайомлення з науково-методичною літературою, батьківські збори та інше)

Рекомендується відновлювати в пам'яті правила вже розучених ігор.

Рекомендується пропонувати дітям лише ті ігри, в які вони можуть грати самостійно. Нові ігри розучуються індивідуально на заняттях або на прогулянках у самостійній руховій діяльності.

Рекомендується надавати можливість дітям вільно вибирати народні ігри, які їм подобаються та відповідають можливостям дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова В. «Батькам про ігри й іграшки» журнал «Берегиня роду», 2007.
2. Алешина Н. В. Патриотическое воспитание дошкольников. Москва, 2008. 67 с.
3. Алябьева Е. А. Нравственно-этические беседы и игры с дошкольниками. Москва, 2003. 128 с.
4. Артемова Л. В. «Театр і гра». Вдома, у дитячому садку, в школі. Київ, 2002. 291 с.
5. Артемова Л. В. Окружающий мир в дидактических играх дошкольников. Москва, 1992.
6. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. АПН України. Київ. *Дошкільне виховання*, 1999. 62 с.
7. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі». Наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко.- 2-ге вид., випр. Київ, 2008. 430 с.
8. Богинич О. Народна скарбниця. *Дошкільне виховання*. 2002. № 8. С. 16-17.
9. Богущ А.М. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. К. Знання 2006. С. 31-36.
10. Богущ А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі: практикум: навч. посіб. Київ, 2003. 204 с. С. 63-84
11. Богущ А., Лисенко Н. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ, 1994. С. 169 – 187.
12. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва, 2001. С. 55-59.
13. Бондаренко А. К. Дидактические игры в детском саду. Москва, 1991.

14. Боришевський М. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. Цінності освіти і виховання особистості: Наук.-метод. зб. Київ, 1997. С. 21 – 25.
15. Боришевський М. Формули громадянина-творця. Соціально-психологічний портрет громадянина. *Світло*. 1998 № 3. С. 8-9.
16. Бурова А. Організація ігрової діяльності в дошкільному закладі. *Дошкільне виховання* 2007. № 10. С. 8-13.
17. Буторіна, Т. З. Виховання патріотизму засобами освіти. СПб. 2004. 224 с.
18. Васильєва, М. А. Програма виховання і навчання в дитячому садку: учеб.-метод. посібник. Москва, 2005. 208 с.
19. Вишневецький О. Громадянське виховання: благо чи небезпека? *Освіта*. 2000. № 44. С. 3. № 45. С. 4-5
20. Вишневський О. Орієнтири національного виховання. *Рідна школа*. 1994. № 6. С. 42–46.
21. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: В 2 т. Київ, 1991. Т.2. 435 с.
22. Воспитание детей в игре. Сост. А. К. Бондаренко. Москва, 1983.
23. Гаспарова Е.М. Режиссерские игры. Москва, 1999. С. 12-17.
24. Губанова, Н. Ф. Игровая деятельность в детском саду. Москва, 2006. 132 с.
25. Дидактические игры и упражнения по сенсорному воспитанию дошкольников. Под ред. Л. А. Венгера. Москва, 1978.
26. Добровольський В. В. Екологічні знання: Навч. посіб. Київ, 2005. 304 с.
27. Довженко Г. В. Український дитячий фольклор. Київ, 1991. 73 с
28. Дошкільна педагогічна психологія. За ред. Д. Ф. Ніколенка. Київ, 1987.
29. Духовні витоки українських свят та обрядів. Вікторини. Упорядник Н. В. Лемешенко Запоріжжя, 2006 92 с.

30. Ельконін Д. Б. Психологія гри. Москва, 2004. С. 12-20.
31. Гасанов З.Т. Цілі, завдання та принципи патріотичного виховання. *Педагогіка*. 2005. № 6. С. 59 - 63.
32. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави: студії виховання. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9-14.
33. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навчальний посібник. Київ, 2012. 424 с.
34. Євдокімова Л. Українські народні ігри та забави в дошкільних установах. *БВДС* 2007. № 12. С. 40-49.
35. Жадан І. Проблеми громадянської освіти. *Педагогічна газета*. 1999. № 11. С. 2.
36. Жуковская Р. И. Игра и ее педагогическое значение. Москва, 1975.
37. Закон України « Про дошкільну освіту». Збірник законодавчих і нормативних актів про дошкільну освіту. Упоряд.: К. Л. Крутій. Запоріжжя, 2005. 336 с.
38. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. Москва, 1986. 223 с.
39. Зеленова Н. Р. Цивільно-патріотичне виховання дошкільнят. Москва, 2008. 112 с.
40. Ігнатенко П., Крицька Л. Громадянське виховання: історичний аспект. *Шлях освіти*. 1997 № 1. С. 38-43.
41. Иваненко И.П. Воспитание убежденных патриотов-интернационалистов. Київ, 1986. 222 с.
42. Игра дошкольника. Под ред. С. Л. Новоселовой. Москва, 1989.
43. Игры и упражнения по развитию умственных способностей у детей дошкольного возраста Москва, 1989.
44. Ильина Т.А. Педагогика: Учебное пособие Москва, 1984. 496 с.
45. Калуська Л.В. Народні ремесла у дитячому садку. *Бібліотека вихователя дитячого садка* 2005. 64с.

46. Карпова С. Н., Лысюк Л. Г. Игра и нравственное развитие дошкольников. Москва, 1986.
47. Кисельова Н. Виховувати патріотів. *Географія та основи економіки в школі*. 1997. № 3. С. 27-28.
48. Кисельова О. Ми маленькі українці. *Дитячий садок* 2007. №20. С. 36-37.
49. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкільна педагогіка: Підручник для студ. Серед. Проф. Учеб.заведений. 6-е вид., Испр. Москва, 2006.
50. Коменский Я.А. Великая дидактика. *Избранные педагогические сочинения*. Москва, 1955. С. 161–376
51. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наук, ред. О.Л. Кононко. Київ, 2003.
52. Комратова Н. Г. Патриотическое воспитание детей 4 - 6 лет. Москва, 2007. 115 с.
53. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання*. 2003. № 2. С. 3-8.
54. Котырло В.К. Воспитание гуманных чувств у детей. Київ, 2004. С. 21-25.
55. Кремень В. Г. Величчя часу: плекати національну гордість у молоді. *Педагогічна газета*. 1998. № 7. С. 1.
56. Кузь В. Г. Основи національного виховання: концептуальні положення. Умань, 1993. 108 с.
57. Кудикіна Н. Українські народні дитячі ігри малих форм. *Палітра педагога* 2008. №2. С. 3-5.
58. Кузьменко В.У. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошк. виховання*. 2001. № 9. С. 11.
59. Лавриненко Н. Етнопедагогіка. *Дошкільне виховання*. 2006. № 12. С. 111-119.

60. Леонтьев А. А. Патриотическое виховання та національне освіту. *Початкова школа (плюс і мінус)*. 2002. № 4. с. 4-6.
61. Лешли Д. Работать с детьми, поощрять их развитие и проблемы. Москва, Наука 2001. С. 26-27.
62. Литвинова М. Ф. Русские народные подвижные игры: Пособие для воспитателя. Москва, 1986
63. Лиштван З. В. Игры и занятия со строительным материалом в детском саду. Москва, 1971.
64. Лохвицька Л., Макаренко С. Правову культуру – старшим дошкільнятам. *Дошкільне виховання* 2006. №6.
65. Мазикіна М. У. Інноваційні підходи до патріотичне виховання і цивільному становленні особистості. *Виховання школярів*. 2002. № 6. с. 6-11.
66. Макаренко А. Виховання громадянина. Москва, 1988. 308 с.
67. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку. Київ, 1991. (Розділ «Гра»).
68. Менджеріцкая Д. В. Воспитателю о детской игре. Москва, 1982.
69. Міщенко Н. Який же проросте патріотизм? *Рідна школа*. 1999. №1. с. 1-8.
70. Михайленко Н. Я., Короткова Н. А. Как играть с ребенком. Москва, 1990.
71. Михайлова З. А. Игровые занимательные задачи для дошкольников. Москва, 1990.
72. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник. 2-е вид. Київ, 1999. 348 с.
73. Мокрогуз О. Громадянська освіта: проблеми і перспективи запровадження. *Завуч*. 2000. № 28. С. 2-4.
74. Морозова Н.Г. Место игры в педагогическом процессе детского сада. Москва, 2006. С. 29-36.

75. Мошнина О. Патріотичне виховання дошкільнят: проект «Салют Перемоги». *Дошкільнє виховання*. 2011. № 4. С. 80 - 82.
76. Мудрик С.Б. Походження гри . *Молодіжний науковий вісник*, 2012. с. 18 - 22
77. Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. Київ, 1999.
78. Найден О.С. Українська народна іграшка. Сміслові та обрядові основи. Москва, 1991 №3 с.27-30
79. Народні ігри. Для дітей дошкільного та молодшого шкільного. Харків, 2007. 96 с.
80. Народознавство в дошкільному закладі, методичні рекомендації для вихователів. Тернопіль, 1992. 143с.
81. Національна система виховання: концепція. Міністерство народної освіти України. Київ, 1991. 28 с.
82. Нечаева В. Г., Корзакова Е. И. Строительные игры в детском саду. Москва, 1966.
83. Ніколенко Д.Ф. Дошкільна педагогічна психологія Київ, 2007. С. 41-47.
84. Никитин Б.Л. Ступеньки творчества, или развивающие игры. Москва, 2001. С. 20-26.
85. Новицкая М. Ю. Патриотическое воспитание в детском саду. Москва, 2003. 214 с.
86. Оржехівський В. Громадянська освіта формує громадянина. *Відродження*. 2000. № 1. С. 3—5.
87. Павлушкіна О. Українські народні рухливі ігри. *Палітра педагога* 2008. №3. С. 3 – 6.
88. Петронговський Р.Р. Формування патріотизму старшокласників у поза навчальній виховній діяльності: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 Житомир, 2002. 180 с.
89. Покровский Е. А. Русские детские подвижные игры. СПб, 2006.

90. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2004. 456 с.
91. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників. Київ, 1993.
92. Правове виховання дошкільників. Упорядник Є. Кулькіна. *Дитячий садок*. 2007. № 21. 31 с.
93. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку «Дитина». Київ, 2004. 268 с.
94. Програма виховання дітей дошкільного віку «Малютко». Київ, 1999. 286 с.
95. Проскура О. С. С. Ф. Русова й концепція українського дитячого садка. *Дошкільне виховання*. 1991. № 7. с. № 10. с. 16-18
96. Разом до гармонії: розвиток дитини раннього віку. Методичний посібник. Авт.-упорядн.: І.В.Братусь, Н. В.Кошечко, О.Л.Нагула; За заг. ред. І. Д.Зверєвої. Київ, 2004. 160 с.
97. Руденко Юрій. Основи сучасного українського виховання. Київ, 2003. 328 с.
98. Русова С.Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. Львів, 2003. С. 36-42.
99. Савіна Л. П. Пальчикова гімнастика для розвитку мовлення дошкільнят: Посібн. для батьків і педагогів. Київ, 2001. 47 с.
100. Савин Н.В. Педагогіка. – К.: Вища школа, 1974. 252 с.
101. Соломенникова О. Ознайомлення дітей з народним декоративно прикладним мистецтвом. *Дошкільне виховання*. 2004. № 9. С.42-45
102. Стельмахович М. Народна педагогіка. Київ, 1985. С. 271.
103. Сухомлинська О.В. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання*. 2003. №2
104. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій. Підручник для студентів. Дрогобич, 2001. 268 с.

105. Тураніна Н. Формування етнокультурної компетентності дошкільника. *Дошкільне виховання*. 2006, № 8. С. 41.
106. Усова А.В. Психология и педагогика игры дошкольника. Москва, 2001. С. 26-34.
107. Усова А.В. Роль игры в детском саду. Москва, 2006. С. 22-28.
108. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник. Київ, 2000. 542 с.
109. Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1990. 576 с.
110. Чаварга О. Ю., Тулай О.Ю. Народно-календарні свята та обряди в дитячому садку: Ужгород, 1999.
111. Чорна К.І. Зміст патріотичного виховання школярів в умовах державотворчого процесу в Україні. *Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах*: Матер. звітної науково-практичної конференції. Київ, 1999. С. 12–14.
112. Шаламова В. І. Методична робота з кадрами з патріотичного виховання в ДНЗ. Москва, 2009. 96 с.
113. Яницька О. Українські народні ігри для дітей старшого дошкільного віку. Рівне, 1992.
114. Яременко Н. Методика організації ігрової діяльності у години дозвілля. *Позакласний час*. Плюс. 2009. № 10.
115. Ярмаченко М. Патріотизм. Педагогічний словник; за ред. М. Д. Ярмаченко. Київ, 2001. С. 356
116. Актуальність патріотичного виховання. Педагогічна година з вихователями закладу URL: <http://www.stavysche-dnz3.edukit.kiev.ua/Files/downloads/Патріотичне%20виховання.doc>
(дата звернення: 11.11.2020)
117. Загородня А. / Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді / Теорія та методика управління освітою, №10. 2013. с. 4. URL: <https://docviewer.yandex.ua/r.xml?sk=a479c454efae991da5fe18aaded5f8ec>

- <http://me.uomo.edu.ua/docs/10%2F6.pdf> (дата звернення: 11.11.2020)
118. Міма Н.О. Взаємодія сім'ї та школи з патріотичного виховання школярів як історико-педагогічна проблема URL: <http://academy.ks.ua/wp-content/uploads/2014/05/36.pdf> (дата звернення: 11.11.2020)
119. Патріотичне виховання юного покоління URL: http://ploskivskenvo.ucoz.ua/publ/storinka_dnz/patriotichne_vikhovannja_s_tarshikh_doshkilnjat/2-1-0-52 (дата звернення: 11.11.2020)
120. Усова А. П. Роль игры в воспитании детей : сб. статей. Под ред. А. В. Запорожца. Москва, 1976. 94 с.
121. Філософський енциклопедичний словник. Гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. 750 с.
122. Хомуленко Б. В. Функціонально-рольові особливості особистості психолога : дис ... канд. психол. наук. Луцьк, 2014. 200 с.
123. Шибутани Т. Социальная психология. Ростов на Дону, 2002. 540 с.
124. Якса Н .В. Соціально-педагогічний тезаурус : словник. Житомир, 2006. 164 с.
125. Эльконин Д. Б. Психология игры. Москва, 1999. 360 с.
126. Gerhardt U. Rollen analys ealskritische Soziologie. Berlin : Neuwied, 1971. 408 p.
127. Linton R. The Study of Man. An Introduction. New York : Appleton-Century Crofts, 1936. 503 p.
128. Parsons T. The social system. Glencoe : Free Press, 1951. 132 p.

Визначення рівня сформованості ігрових умінь у дітей старшого дошкільного віку

Гра – провідний вид діяльності дитини дошкільного віку, що дає їй змогу пізнавати ті сторони дорослого життя, які вона поки не проживає реально. Це соціально прийнятий спосіб входження дитини у світ дорослих, пізнання його моделі соціальних стосунків. У грі втілюється бажання дитини стати дорослою. Тому ігрові форми діяльності – це водночас і умови, й основний чинник психічного розвитку дитини, спрямований на дорослішання. Уявна ситуація гри і роль у ній дають змогу дитині поводитися вільно, за своїм задумом і водночас дотримуватися норм і правил, які продиктовані виконуваною роллю. У грі дитина моделює сутність людського існування та форми відносин, які існують у суспільстві. Найважливішою ознакою гри є її символічний характер. Для гри дошкільника характерним є те, що під однією дією він має на увазі іншу, під одним предметом — інший. У грі діти отримують досвід, усвідомлюють його.

Гра також є засобом спілкування. Комфортно почуваючись у грі, дошкільники безпосередньо й повноцінно спілкуються між собою попри те, що відчувають нестачу вербальних засобів комунікації. А ще гра сприяє вільному вираженню почуттів. Спрямовуючи їх на іграшки, діти можуть не турбуватися про наслідки. З цього погляду іграшки для дітей — це слова, а сама гра — мовлення. Тому за допомогою гри дитина отримує можливість осягнути те, що складно зрозуміти за допомогою слів або виразити словами.

У грі дитина може подивитися на власні почуття нібито збоку і навчитися керувати ними або відмовитися від них. Тобто гра виконує не лише функцію вираження почуттів, а й керування ними. Гра допомагає дитині контролювати ситуацію: коли дитина грає, вона розв'язує свої внутрішні проблеми й конфлікти, може переглянути свій образ, свої

можливості та обов'язки. Гра активізує дошкільника, тримає в тонусі його нервову систему, допомагає виробити «імунітет» проти прикроців та тиску. Основний мотив гри полягає не в отриманні результату, а в самому процесі виконання дій. У грі дитина «опрацьовує» ролі дорослих, оволодіває їх змістом, тим самим проходячи школу соціального навчання.

У грі дитина вчиться орієнтуватися на площині та в просторі, розвиває свої рухові здібності. Розширюється пізнавальна та збагачується емоційна сфера дошкільника. Гра для дитини є важливою «роботою», яка має велику розвивальну та виховну цінність.

Найвищою формою дитячої гри є сюжетно-рольова групова гра, яка потребує планування, узгодженості дій, розвитку взаємин як у сюжетному ігровому, так і в реальному планах. До такої гри діти вдаються у випадку, якщо в ранньому віці в них сформувалося ігрове ставлення до предметів, їх поліфункціонального використання; якщо діти засвоїли «мову гри» — повторення з іграшками дій, які виконують самі чи спостерігають у дорослих у реальному житті, і, що важливо, якщо засвоїли навички спілкування з однолітками, уміння узгоджувати задум і взаємодіяти. Тож розвинена сюжетно-рольова гра є показником сформованості ігрових умінь у дитини старшого дошкільного віку.

Показники сформованості. Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (БКДО) ігрову компетенцію можна вважати сформованою, якщо дитина старшого дошкільного віку:

- *обізнана* з різними видами іграшок;
- *здатна* використовувати різні види іграшок в самостійних іграх;
- *організовує* різні види ігор (рухливі, народні, ігри з правилами, сюжетно-рольові тощо) відповідно до їх структури (уявлювана ігрова ситуація, ігрова роль, ігрові правила);
- *реалізовує* власні ігрові задуми;
- *дотримується* ігрового партнерства та рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри.

Діагностична методика визначення рівня сформованості ігрових умінь старших дошкільників

Діагностичні процедури, спрямовані на визначення рівня сформованості ігрових умінь старших дошкільників, мають на меті пошук відповідей на **такі запитання:**

- ✓ Чи може дитина використовувати різні ігрові засоби відповідно до поставленої ігрової мети та дотримуватися певних ігрових правил?
- ✓ Чи використовує в грі предмети-замінники, слова-замінники?
- ✓ Чи розрізняє та розуміє потреби та почуття однолітків під час спілкування в процесі гри та ігрового спілкування?
- ✓ Чи вміє регулювати свою поведінку залежно від ігрового правила та задуму?
- ✓ Чи використовує свій ігровий досвід та вміння в різних ігрових ролях та етюдах?
- ✓ Чи здатна вільно висловлювати власну думку під час реалізації загальних ігрових проєктів і ігрових задумів?

З огляду на специфіку перебігу ігрової діяльності найбільш показовими є результати спостережень за кожною дитиною у процесі сюжетно-рольової гри.

ДОДАТОК В

**Протокол оцінювання рівня сформованості
ігрової компетенції у дитини старшого дошкільного віку**

**Експертна оцінка сформованості ігрової компетенції
старших дошкільників за результатами спостережень**

Прізвище, ім'я _____

Група _____ Дата _____

Інструкція: За результатами спостережень за кожним критерієм оцінювання оберіть показник, що відповідає ігровій поведінці дитини. Відповідний бал обведіть (підкресліть, виділіть тощо). Наприкінці обчисліть загальну кількість балів, а відтак – середній бал.

	Критерії	Показники	Оцінка, бал
1	Різноманітні за формою прояви дитячої гри та готовності дитини включитися в розігрування різних ігор, характерних віку дитини	Обмежується вибором предметів та іграшок для гри	1
		Виконує окремі ігрові дії	2
		Розповідає про найулюбленіші ігри	3
		Вибирає ігри із залученням партнера по грі	4
2	Тематичне багатство ігрового репертуару дитини	Тема гри задається іграшкою	1
		Тематика ігор спрямована на близьке оточення	2
		Переважають фантазійні сюжети	3
		Репертуар ігор комбінований — з використанням реальних та казкових сюжетів	4
3	Наявність та ефективність ігрової взаємодії	Віддає перевагу іграм «поряд», а не «разом»	1
		Налагоджує та розігрує предметно-ігрову взаємодію	2
		Налагоджує та розігрує рольову взаємодію	3

		Використовує гру з метою комунікації, віддає перевагу колективним іграм з однолітками	4
4	Оптимальність організації предметно-ігрового середовища	Включається в гру, не змінюючи предметно-ігрове середовище	1
		Добирає іграшки та матеріали відповідно до теми гри	2
		Оптимально організовує ігровий простір	3
		Словесно та предметно-атрибутивно окреслює предметно-ігрове середовище	4
5	Здатність використання та перетворення предметно-ігрового середовища	Використовує предметно-ігрове середовище без перетворень	1
		Організовує предметно-ігрове середовище залежно від теми та мети гри	2
		Переоблаштовує предметно-ігрове середовище після зміни теми та мети гри	3
		Творчо збагачує предметно-ігрове середовище	4
6	Прояви пізнавальної активності під час гри в широкому соціальному контексті	Не проявляє пізнавальної ініціативи	1
		Отримує інформацію про об'єкти та явища в процесі гри	2
		Намагається отримати додаткову інформацію про об'єкти та явища з інших джерел	3
		Пояснює різні причинно-наслідкові зв'язки під час організації гри	4
7	Рівень соціального та особистісного розвитку дитини в грі	Віддає перевагу іграм на самоті	1
		Долучається до гри, коли запрошують інші діти	2
		Проявляє активність під час вибору гри, задуму та партнера	3
		Виявляє коректність та справедливість у грі під час розподілу іграшок, простору; розуміння, співчуття до партнерів по грі	4
Загальна кількість балів			
Середній бал			

ДОДАТОК Г**Анкета для батьків
«Роль традиційних народних знань в сім'ї»**

1. Яке місце у Вашому житті займають народні традиції, обряди, звичаї?
2. Яких народних звичаїв дотримуються у вашій сім'ї?
3. Чи виявляють ваші діти інтерес до народної астрономії, математики, метеорології?
4. Які народні способи лікування ви застосовуєте?
5. Які традиційні народні знання сприяють ігровій діяльності дитини?
6. Як ви проводите свій вихідний день?
7. Чи використовуєте традиційні народні знання при спілкуванні з дитиною?

ДОДАТОК Д

Доповідь для батьків «Українські народні традиційні знання з метеорології»

В українського народу впродовж століть у процесі виробничої діяльності, постійного спілкування з природою склалися багаті традиційні знання, які давали змогу виживати у нелегких умовах натурального і напівнатурального способу господарювання. Ці знання допомагали хліборобам орієнтуватися в просторі, пристосуватися до природних умов, здійснювати потрібні виміри й обрахунки, прогнозувати результати праці, пізнавати світ.

Важливе місце у такій діяльності та формуванні поведінки людей посідали знання метеорології і народний календар. Вони чітко визначали етапи господарської діяльності, регламентували працю і час відпочинку. В календарі втілювалися не лише етнічна історія, а й традиційний побут, весь уклад життя народу.

В людей, котрі тривалий час перебували під відкритим небом, — землеробів, мисливців, рибалок, чумаків, пастухів — існувала постійна потреба спостерігати за виглядом хмар, неба, снігу, за станом води, поведінкою тварин, птахів. Ці спостереження давали змогу прогнозувати зміну погоди. Мірошники, які постійно вивчали силу і напрямок вітрів, уміли передбачати наближення бурі й хуртовини; той, хто працював у саду, полі та на городі, навчився прогнозувати наступ заморозків, сльоти, сухої погоди. Відібрані прикмети не лише передаються з покоління в покоління, а й відповідно перевіряються, уточнюються і доповнюються новим досвідом.

Про високий рівень обізнаності з метеорологічними явищами, пильну і вдумливу увагу та спостережливість за найдрібнішими змінами в погоді засвідчує багата українська термінологія в цій галузі народних знань. Так, ясну сонячну погоду називають година, а погану — негода, погану снігову погоду називають хвища, завірюха, метелиця, хуртовина, віхола, а безсніжну

погоду — мряка, ожеледиця, мигичка, голошок. Кліматичні умови спричинилися до українських назв місяців.

Давно спостережено, що люди з ревматизмом, підвищеною нервозністю, хворобами серця, легенів та іншими недугами гостріше відчують зміни в погоді. Спостереження за поведінкою тварин і птахів, які набагато краще за людей реагують на всі метеорологічні явища, дали змогу виробити ефективну систему прогнозування погоди.

Важливі прикмети склалися внаслідок спостережень за комахами, зокрема за поведінкою бджіл, які особливо чутливі до найменших змін погоди. Серед поширених прикмет такі: "Ластівки літають низько — на дощ", "Риби вискакують і над водою ловлять комах — на дощ, на негоду", "Якщо бджоли не вилітають на збір меду — слід чекати дощу", "Якщо павук ховається — буде дощ", "Перед негодою мурахи закривають більшість ходів у мурашнику", "Чим більші бувають під осінь мурашині купи, тим лютіша зима" та ін. У деяких селах живими барометрами слугували жаби, яких тримали в банках з водою. За їх поведінкою визначали погоду.

Чимало корисної метеорологічної інформації черпали люди, спостерігаючи за рослинами: "Конюшина зближує свої листочки, схиляється — перед негодою", "Квітки сильніше пахнуть — перед дощем".

Значна кількість прикмет виникла внаслідок спостережень за фізичними явищами в природі. Так, було зауважено, що перед дощем внаслідок підвищення вологості повітря вогкішає сіль, виразніше чути віддалені звуки, спускаються струни на музичних інструментах. "Дим стовпом — на мороз, на гарну погоду", "Дим стелиться — бути негоді", "Роса вранці — ознака сонячної погоди". "Велика роса — до ясної погоди", — стверджує народна мудрість.

Люди навчилися "читати" за виглядом сонця, місяця, хмар, зірок, яка буде невдовзі погода. Коли місяць або зірки стають "блідими" — буде дощ. Райдужні кола навколо місяця означають збільшення хмарності та посилення

вітру. "Місяць у крузі несе воду в своїм розі", "Червонуватий місяць — буде сильний вітер".

У різних районах України існують свої особливості метеорологічних спостережень. Однак народна метеорологія увібрала в себе найдоцільніше із того, що накопичено багатьма поколіннями українського народу.

Народна метеорологія знайшла системне втілення в календарному поділі, а також образне осмислення в народній творчості, святковій обрядовості, народних звичаях та ін.

З давніх-давен існує місцеве прогнозування погоди, з покоління у покоління передаються знання про певні явища природи і залежність від цього погожих днів чи негоди. Народ виявив чимало ознак зміни погоди, з-поміж них — оптичні явища в атмосфері, температура, вологість повітря, напрямок і сила вітру, хмарність, реакція і поведінка живих організмів.

При прогнозуванні погоди зазвичай беруться до уваги декілька характерних ознак, що в сукупності визначають її точніше. В Україні відомо: якщо зоря мляво-червона, місяць блідий, при сході сонце червоного кольору, хмари схожі на башти і скелі, дим стелиться і клубочиться у вигляді баранців, з листя монстери (філодендрона) скрапує роса і низько літають ластівки, то невдовзі почнеться дощ. Багато тварин і птахів наділені дуже чутливими органами, які дають змогу наперед реагувати на зміну погоди і відповідно змінювати поведінку. Хороші синоптики — ворони, чайки, качки. Відомо близько 500 видів тварин, які прогнозують погоду. Якщо зимове лігво їжака на краю лісу — буде тепла зима. Якщо кроти тягнуть соломку і суху траву в кротовину — зима буде холодна. Коли качки будують гнізда біля води — літо буде сухим.

У народній метеорології існують довготривалі та короткотермінові прогнози. Зрозуміло, хлібороб завжди намагається передбачити, якими будуть пори року. Від того, чи весна буде ранньою або затяжною, літо посушливим або дощовим, осінь і зима помірними чи суворими, залежить

організація праці хлібороба, надії на врожай та його збереження, врешті-решт, життя і добробут.

Чимало прогнозів складаються за станом на певні дні року. Якщо 14 березня день буде дощовим, то все літо — мокрим, якщо ж без опадів — то, навпаки, — погожим. За церковним календарем, 14 березня відзначається свято Євдокії (Явдохи). Цей день, як й інші "святі" дні, запам'ятовувався і погода зіставлялася з погодою наступного літа. Так стихійно встановлювалися взаємозв'язки між окремими природними явищами різних пір року. Багатовікові спостереження допомагали закріпити в пам'яті народу закономірні зв'язки, взаємозалежності між явищами природи і наперед прогнозувати погоду.

Надійними показниками погоди можуть бути листя, плоди, урожайність. Спостережено, що пізній листопад — на сувору і тривалу зиму, щедре виділення березового соку — на дощове літо.

Довгострокові прогнози робилися на основі поведінки тварин. Пізній відліт птахів восени означав теплу зиму, а якщо бджоли рано вилітали із вуликів, то чекали ранньої і теплої весни. Журавлі відлітають за 20—25 днів до перших заморозків.

У різних областях України склалася своєрідна енциклопедія метеорологічних ознак, за якими з великою достовірністю прогнозується погода. Так, гуцули вважають: "Якщо листя на деревах швидко жовтіє — будуть ранні морози, якщо ні — буде тривалий час тепла погода". "Якщо листопад дерев не обтрусить, зима довго бути мусить", — говорить народна приказка. "Якщо в лісі багато грибів — буде сувора зима". "Якщо опеньки ранні — буде рання зима".

Сувору зиму обіцяє рясний урожай горобини, а також багато ягід влітку, щедрий урожай жолудів, горіхів та ін. Люту зиму віщує раннє опадання листя липи. На холодну зиму великі запаси горіхів робить білка, до середини жовтня вона міняє свою шубку і низько на дереві влаштовує гніздо. До

холодної зими — ранній відліт ластівок. І навпаки, пізній відліт птахів віщує теплу зиму.

Вже взимку народ прогнозував настання весни. Поширена така прикмета: якщо 1 лютого була ясна погода — чекай ранньої весни. Якщо 15 лютого випав сніг — весна буде холодною і дощовою. Те ж саме віщує в цей день хуртовина. Рання весна настане, коли восени рано випаде сніг.

Чимало прикмет про літо: "Глибокий сніг узимку — на дощове літо, сніг тане раптово, вода збігає швидко — на мокре літо", "Якщо до 22 квітня погода не встановиться, рік буде сухий". Зустріч сонця з місяцем — 21 квітня. "Коли в цей день погода гарна — літо буде погоже, якщо ж негода — літо холодне й дощове", "Ясний вечір цього дня теплий і зоряна ніч — літо буде сухе і погоже"; "24 травня (на Мокія) туман — буде мокре літо"; "Якщо на Пилипа був іній (27 листопада) — буде врожай вівса"; "Коли ж горобець нап'ється на Введення (4 грудня) у тваринному сліду води, то худоба до Юрія напасеться"; "Якщо Михайло (21 листопада) дощем не услужив — добру і суху весну наворожив"; "Грудень холодний та сніжний — хліб буде буйний і пишний".

Людина як складова частина природи не лише пристосовувалася до її несподіванок і капризів, а й творила чудову казкову країну, населену дивними фантазіями й міфами, де жили Даждьбог зі Златобабою — сонцевою матір'ю.

Коли тріщать морози і лютує хурделиця, тоді панує над землею Морозко з донькою Сніжаною. Коли ж вигляне сонце — це грізний Сварог, бог-коваль викував у своїй кузні нове сонце і віддав його своєму внукові Ярилові, який на Коляду вивозить його на небо. Якщо народжується дитина, Даждьбог у серце кожної кладе частку сонячного тепла. І чим більше в серці людини тепла від Сварожича, тим привітнішою, життєрадіснішою, приємнішою вона буде.

Зауважимо, що в час найлютіших морозів у природі починаються зміни. На 15-й день після найдовшої ночі відзначається свято Коляди.

Навіть тепер усі святково-піднесені поетичні образи-символи, якими наповнювали наші пращури своє буття, залишаються близькими та зрозумілими. До глибини душі хвилюють краса і вишуканість поезії колядок та щедрівок, їх глибока людяність і задушевність. За традицією, два тижні колядники ходили від хати до хати, співаючи величальних пісень. Відродження цієї традиції несе не лише людську визначеність, а й довіру, теплоту взаємин.

Сьогодні для душевного благополуччя і комфорту необхідні й такі народні звичаї: традиційні колядки-вітання, новорічні засівання, щедрівки (прадавній звичай віншування хлібороба, побажання хорошого врожаю, щастя в новому році).

Народний метеорологічний календар складався впродовж багатьох століть, фіксуючи досвід і спостереження за природою, довколишнім світом, пісенну душу великого народу, його благородство і працелюбність.

Доповідь для педагогів «Особливості та методика залучення дошкільників до українських народних метеорологічних знання»

Народна метеорологія є результатом багатовікових спостережень людей за явищами природи. Тому у народних передбаченнях погоди є багато раціонального, визнаного сучасною наукою.

Ще задовго до нашої ери тривалі спостереження за погодою дозволили встановити деякі якісні зв'язки між атмосферними явищами. Згодом виникло багато народних прикмет, вони існували у формі коротких правил, нерідко для кращого запам'ятовування були римовані.

Численні біологічні дослідження доводять, що багато рослин і тварин у процесі еволюції виробили здатність сприймати такі зміни, яких ні людина, ні сучасні метеорологічні прилади не відчують. І те, чого людина, оточена великою кількістю технічних пристроїв, не помічає зовсім, інші біологічні механізми приймають як зовнішні сигнали і відповідно на них реагують. Так, французькі вчені Муссе і Вебер на основі досліджень дійшли висновку, що у водних басейнах з наближенням зливи з'являються блукаючі струми. Тому і поведінка деяких риб перед зливою різко змінюється. Деякі рослини також чутливі до сонячної активності і можуть своєчасно попередити людей про майбутні несприятливі зміни погоди.

Не менш цікавим природним метеорологом є і сама людина. В її організмі виник і вдосконалився в ході еволюції дуже складний «приймач», здатний сприймати велику кількість подразників, про що свідчать народні прикмети, пов'язані з реагуванням людини на зміни погоди. Сьогодні багато таких народних прикмет і завбачень підтверджуються науковими даними. Так, було помічено, що людина, хвора на ревматизм, з підвищеною нервозністю, хворобою серця або легенів, відчуває зміни погоди. А коли

руки або коліна ломить — буде зміна погоди; коли здорову людину опівдні знемагає сон, буде дощ і т. ін.

Цікаво і своєрідно розвивалася народна метеорологія в Україні впродовж віків. З давніх часів аналізувались атмосферні явища, адже стихійні лиха нищили врожаї, руйнували будівлі, розмивали шляхи. Врожай великою мірою залежав від погоди. «Не земля родить, а літо» — говорить народне прислів'я. Адже у минулому безпорадна перед несприятливими явищами природи людина приписувала погоду потойбічним силам: гроза пояснювалась діями Іллі-пророка, вітер вважали Божим диханням, а град — Божою карою за гріхи. Разом з тим у народі здавна виникали прикмети і забачення погоди, що передавалися з покоління в покоління, перевірялись і доповнювались безпосереднім досвідом людей. Уже в ХІХ ст. ця наука в Україні досягла значного рівня розвитку, а народні знання з різних галузей були тими вихідними положеннями, які сприяли її інтенсивному розвитку.

Народні знання в галузі метеорології в Україні були пов'язані насамперед з різноманітною господарською діяльністю і ґрунтувались на багаторічних спостереженнях у природі й навколишньому середовищі.

На цій підставі склався своєрідний землеробський календар, тобто регламент початку і закінчення сільськогосподарських робіт залежно від погодних явищ.

Про те, що люди дуже уважно і вдумливо спостерігали за найменшими змінами погоди, свідчить і різноманітна народна метеорологія. Так, годиною називалась ясна сонячна погода, негодою — погана погода, сльота, дощі.

Відповідають кліматичним умовам України і залежним від них явищам усі українські назви місяців: січень, лютий, березень... Зиму називали

погожою, хазяйською, коли вона була помірно холодною;

сирітською — якщо були незначні морози;

гнилою — коли була малосніжною, з частими відлигами;

а зиму із сильними морозами, завірюхами та заметілями називали лютою, забійною.

Народні метеорологічні знання були активними помічниками у господарстві селян. Разом з тим народна метеорологія включає цілий ряд забобонів, пов'язаних з релігійними уявленнями людей. До них належать різноманітні ворожіння на погоду і врожай, які склали основу «народного прогностика».

Чимало прикмет виникло завдяки спостереженням за тваринами, птахами, комахами. Так, бджоли перед негодою ховаються, бо вона часто несе їм загибель: крила комах зволожуються перед дощем, стають важчими, і вони опускаються в нижчі шари повітря, де їх ловлять птахи і навіть риби над поверхнею води. Через те набули поширення такі прикмети: «Ластівки літають низько — на дощ», «Риби викидаються з води і ловлять комах — на дощ, на негоду», якщо бджоли не вилітають з вуликів — слід чекати дощу; перед негодою мурашки закривають більшість входів у мурашник тощо.

Відомо, що тварини використовуються як своєрідні метеорологічні прилади. Подекуди в банках з водою спеціально тримали жаб і за їх поведінкою визначали погоду. Спостерігаючи життя рослин, люди помітили, що окремі з них розкривають своє листя або квіти у теплу погоду і закривають у холодну або в негоду. Дуже поширеною в Україні є прикмета про те, що «квіти сильніше пахнуть перед дощем», що цілком правильно, адже за цих умов рослини погано випаровують воду, випаровуються лише ароматичні пахучі речовини — ефірні масла. Це ще раз підтверджує, що жива природа є неперевершеним метеорологом.

Формуючи особистість дитини, розвиваючи її, не можна обійтися без культурної спадщини рідного народу. Тому чималу увагу треба приділити прикметам, роботі з ними. При цьому педагог повинен обов'язково врахувати вік дітей, особливості сприймання і засвоєння знань, уявлень, очевидність явища, можливість порівняння і зіставлення, доступність для самостійних висновків та практичних дій.

Основна умова використання народних прикмет — наявність у дітей чітких усвідомлених знань про об'єкти та явища природи. Для доведення

достовірності прикмет, передбачення погоди слід виробити у дітей звичку спостерігати за тваринами і рослинами; перед поясненням нового завжди звертатись до досвіду дітей, їхніх знань, нагадувати відповідні епізоди із спостережень, прогулянок та екскурсій.

Основні завдання роботи з дітьми: продовжувати вчити розпізнавати рослини найближчого оточення: розрізняти квіти, листя, кору, колір і забарвлення, місце, де вони ростуть, дати уявлення про те, що життя метеликів і жуків пов'язане з умовами погоди, формувати стійкий інтерес до пізнання єдності між рослинами і тваринами, поведінки рослин і тварин у зв'язку із змінами погоди.

Відомо, що життя наземних комах так чи інакше пов'язане з життям рослин, які дають їм їжу, — нектар, пилок, плоди, листя, стебла або коріння, а також притулок. Як живі барометри на ділянці дошкільного закладу висаджують смородину, жимолость, буркун. Якщо раптом квітки цих рослин запахтіли — чекай дощу. Перед дощем, коли повітря стає вологішим, кожна квітка виділяє краплини запашного нектару. Саме він приваблює велику кількість комах. У суху погоду комах на цих рослинах не побачиш. Якщо бджоли роєм гудуть на горобині і жасмині — на завтра буде ясний день. Їхні квіти виділяють нектар у суху погоду. Так само слід організувати спостереження за трав'яними рослинами — фіалкою, волошкою лучною, собачою кропивою, буркуном. Вони також виділяють нектар у суху погоду.

Допомагають визначити погоду і квіти кульбаби. Спостереження на лузі або галявині, де жовтіють їхні суцвіття, покажуть дітям: якщо в небі сонце, а квіти кульбаб закриті, — буде дощ. Можливі зворотні реакції: на небі пробігають хмари, а квіти відкриті, отже, дощу не буде. Увагу дітей слід привернути до кульбаби, яка вже відцвіла: у суху погоду її пушинки розлітаються від найменшого подиху вітру, у негоду квітка складає пушинки, як парасольку, тоді дощ або вітер не зрушить їх з місця.

Аналогічні спостереження слід провести під час цільової прогулянки до водойми. Біле латаття реагує не лише на зміну погоди, а й на висоту сонця

над горизонтом. І коли очікується дощова погода, квітки білої лілії не розкриваються зовсім.

У саду або на квітнику аналогічно поводяться нагідки, мальви, троянди, шипшина: перед дощем вони не розкривають своїх пуп'янків, а листки мальви ніби в'януть.

На лузі увагу слід привернути до будяка, лопуха, конюшини лучної. Перед дощем колючки будяка щільно притискаються до голівки і стають «незлыми», а в лопуха зворотна реакція: перед дощем листочки, які оточують його кулясті головки-суцвіття, набухають, їх гачки розпрямляються і стають менш чіткими; в конюшини листки опускаються і складаються, як парасолька. До дерев — провісників погоди — належать каштан, клен, біла і жовта акація.

Для ознайомлення дітей з тваринним світом вихователь планує такі завдання: навчити дітей розрізняти птахів за розмірами, забарвленням, звуками, які вони видають, назвою; розрізняти і називати комах, жуків, метеликів, комарів; формувати уявлення про те, що восени вони зникають, а деякі птахи відлітають. Навесні птахи повертаються з теплих країв, будують гнізда, виводять пташенят. З потеплінням з'являються комахи.

У дітей вже є уявлення про диких і свійських тварин, особливості їх зовнішнього вигляду, способи живлення. Основну увагу в процесі спостереження слід звернути на зв'язки, які існують між тваринами і рослинним світом, виявляються в характерних діях тварин. Програмні завдання спостережень слід реалізувати в різні пори року, що забезпечить логічну послідовність сформованих уявлень, практичне застосування набутих знань.

Особливо цікаві павуки, їх дуже багато восени. Типовим явищем у вересні є летюча павутина. Звідки вона береться? Чому з'являється восени? Масовий літ павуків — ознака гарної погоди, теплого «бабиного літа». Та павуки дуже чутливі до змін вологості повітря. Навіть у гарну погоду, ще коли світить сонце, вони відчують збільшення у повітрі концентрації

водяної пари. Це позначається на їх поведінці. Вранці перед дощем павуки не залишають своїї домівки і не виходять на полювання. Перед дощовою погодою павуки не плетуть нового павутиння. А от коли ввечері павук вийшов зі свого сховища і почав плести нові сіті, то завтра буде тепла, гарна погода. Перед похолоданням павуки також посилено плетуть павутиння, чим гарантують собі виживання в голодну пору року.

У всі пори року привертають до себе увагу дітей великі птахи, які прилітають на територію дошкільного закладу. Цікава поведінка ворони, галки, сороки, грака. Зміст спостережень доцільно спрямувати на пізнання єдності у змінах неживої природи з діями, рухами, поведінкою тварин.

Наприклад, спостерігаючи за сірою вороною, слід звернути увагу на її поведінку перед дощем: вона сідає на сук або паркан, настовбурчує пір'я, зіщулюється, опускає крила і сидить, немов столітня бабуся. Сидить і кряче. Голос у неї в цей час глухий, трохи хрипливатий.

А коли взимку ворони збираються цілою зграєю, літають, кружляють і крячуть, чекай снігу або морозу. Ворона завжди ховає дзьоб під крило перед морозом, на холод. Кряче взимку — на заметіль. Якщо ж ворони влітку літають високо, попід хмарами — на негоду. Влітку ворона купається на дощ. Цікаво спостерігати за галкою, її поведінка вказує на суттєві зміни погоди. Так, якщо влітку після галасу галки поховались, слід чекати грози. Взимку галки збираються надвечір зграєю і галасують на ясну погоду, на потепління. Перед морозами ворони і галки сідають на верхівки дерев, а от перед вітряною погодою — на нижні. Якщо ворони та галки сидять на снігу — це на відлигу.

Цікавим об'єктом для спостереження є сороки. Ці птахи дуже обережні, чутливі і спостережливі. В лісі сорока скрекотінням повідомляє лісових мешканців про появу людини, собаки або дикого звіра. З дітьми варто провести спостереження за поведінкою сороки в різні пори року і в різну погоду. Так, коли сороки взимку лізуть під стріху — буде хурделиця, а якщо поведуться галасливо — буде негода.

Чимало спостережень можна провести за поведінкою жвавих, спритних, всюдисущих горобців. У гарну погоду вони веселі, рухливі, часом задирикуваті. Та ось ви помітили, що горобці стали кволими, принишклими, сидять, настовбурчивши пір'я. Дітям слід пояснити, що так вони поведуться перед дощем. Улітку можна спостерігати, як горобці купаються у поросі. Це також на дощ. Вихователь має пам'ятати, що тепло і висока вологість повітря підвищують активність усіляких надшкірних шкідників: щоб позбутися їх, горобці посилено приймають пилові ванни. Якщо горобці зацвірінькали й пожвавішали під час тривалої негоди — чекай на ясну погоду.

Привертають до себе увагу горобці і взимку. Якщо горобці сидять на деревах чи будівлях тихо-тихо — бути снігу без вітру, а дружно зацвірінькали — на потепління. Перед посиленням морозів поведінка птахів майже така, як і в період підготовки до виведення пташенят: збирають пух, пір'я, тягнуть їх до своїх схованок.

Цікава для спостереження курка. Кури перед дощем купаються в піску, лопотять крильми, перебирають пір'я, обскубуються, кудкудачуть. Якщо ж кури сідають під навісом чи в саду або в сараї якомога вище, невдовзі буде дощ. Взимку, перед сильними морозами, кури рано сідають на сідало і мостяться якомога вище — там тепліше.

Організовуючи спостереження за дитинчатами свійських птахів, слід звернути увагу дітей, як квочка перед дощем заводить своїх курчат у сховище або ховає їх під крильми. Сама вона не боїться вологи: у неї всі пір'їни змащені жиром. Маленькі курчата, які вкриті не пір'ям, а лише пухом, під дощем можуть одразу промокнути, застудитися і загинути. Часом ще й дощу немає, однак спрацьовує материнський інстинкт, і квочка дбайливо збирає і ховає пташенят. Якщо ж кури не ховаються від дощу, то він буде не сильний.

Цікавим об'єктом для спостережень є півень. Якщо він у дворі взимку стоїть на одній нозі, буде мороз. Якщо влітку раптом починає кукурікати,

треба чекати дощу. А от коли в похмуру дощову погоду з самого ранку починають співати півні — буде ясно.

Привертає своєю поведінкою увагу дітей кішка. Особливо цікаво спостерігати за нею, коли вона лягає посеред кімнати, розтягується і спить. Дітям слід пояснити, що така поведінка кішки збігається з потеплінням погоди. Перед дощем і холодами кішка вибирає місце якомога вище і тепліше, згортається клубочком, затуляє мордочку лапкою і спить.

Якщо кішка вмивається, лиже лапку, тоді треба чекати на ясну сонячну погоду, а от коли шкребе підлогу, дряпає кігтями шкіру, значить, буде вітряно, дощ або заметіль взимку. Перед негодою кішка тягнеться до води і хлебче її більше звичайного. Однак вона себе так поводить і тоді, коли хоче просто почухатися, вмитися або погострити зубки.

Серед свійських тварин, які можуть стати об'єктом цікавих спостережень, є кози, свині, корови, коні. Дітям слід пояснити такі факти із життя цих тварин, які пов'язані зі змінами в неживій природі. Якщо кози спокійно випасаються на лузі, погода буде гарна; ховаються — чекай дощу. Отже, народна метеорологія — то своєрідна життєва школа природи для маленької дитини.

ДОДАТОК 3

Ігри

Мак

Діти стають у коло. Посередині — хлопчик. Всі обкручуються, приспівуючи або примовляючи:

*Маки, маківочки,
Золотії голівочки!
В підзагір'ї зелений мак,
Маки, маківочки,
Золотії голівочки.*

Питають в один голос:

— Чи поспів мак?

— Ще тільки орю! — говорить хлопчик і показує, як це робиться. Знов і знов повторюють те ж саме, а хлопчик, показуючи, що він робить, відповідає:

— Ще тільки сію.

— Ще тільки заволочую.

— Ще тільки прополюю.

— Ще тільки поливаю. Нарешті каже:

— Поспів! Тоді всі удають, ніби зривають голівки маку, вибивають і їдять.

Як захочуть, то почнуть заново.

Білки, жолуді, горіхи

Дітей розподіляють на трійки. Вони беруться за руки і утворюють кола на всій території майданчика. Кожен гравець у колі дістає назву: "Білка", "Жолудь", "Горіх". Одного з дітей вибирають ведучим.

На виклик вихователя "Горіхи!", "Білки!", або "Жолуді!" діти швидко міняються місцями в різних колах, а ведучий намагається зайняти місце в

одній із трійок, дістаючи назву гравцем, який вибув. Учень, що залишився без місця, стає ведучим. Перемагають діти, які жодного разу не були в ролі ведучого.

Бузьки

Усі учасники гри малюють собі кола діаметром 1 м (можна використати гімнастичні обручі) і стають у них на одній нозі. Учитель говорить: "Бузьки полетіли!". Всі учасники гри бігають по майданчику, махають "крилами".

Вихователь забирає одне "гніздо" і говорить: "Бузьки прилетіли!". Всі учасники займають будь-які "гнізда" і стоять на одній нозі. Хто не має "гнізда" і не може стояти на одній нозі - вибуває з гри.

Вітер і флюгер

Вихователь спершу з'ясовує, чи знають діти, де північ, південь, захід і схід, а потім пропонує їм таку гру.

Вихователь — "вітер", діти — "флюгери". Коли вихователь говорить: "Вітер дме з півдня", "флюгери" повертаються на південь і витягують руки вперед (долоні разом). Коли вихователь каже: "Вітер дме зі сходу" — "флюгери" повертаються на схід. Якщо вихователь говорить: "Буря", "флюгери" обертаються на місці, "штиль" - усі завмирають. Гру проводять у швидкому темпі. Переможцем вважають того, хто зробить найменше помилок.

Совонька

Мета: удосконалювати навички бігу. Виховувати спостережливість, кмітливість і швидку реакцію на сигнал.

Хід гри. У куточку майданчика (залу) креслять коло – «гніздо сови». «Совонька», яку призначає вихователь, стає в «гніздо». Решта дітей — «метелики і жучки» — стає за лінією, що накреслена на одному боці майданчика (залу). Середина майданчика вільна.

На слова вихователя «День починається, усі прокидаються!» «метелики і жучки» починають літати по Майданчику (бігають, присідають, паче збирають сік з квітів).

На слова вихователя «Ніч наступає, усе засинає» «метелики і жучки» завмирають у будь-якій позі. За своєю ініціативою «Совонька» в цей час тихо влітає на полювання, повільно розмахує «крилами» (руками) і забирає «метеликів і жучків», які поворухнулися (відводить їх у своє «гніздо»), «Совонька» ловить доти, поки вихователь не скаже «День!» «Совонька» повертається до свого «гнізда», а «метелики і жучки» починають знову літати. «Совонька» виходить на полювання 2-3 рази, після чого лічать «метеликів і жучків», яких вона зловила. Потім вибирають нову «совоньку», а ті, кого зловили, починають грати з усіма дітьми.

Вказівки до гри. Сигнал «Ніч!» триває в межах 15-20 с, бо дітям важко лишатися довго в нерухомій позі. Після слова «День!» «совонька» повертається в гніздо без здобичі, якщо діти стояли нерухомо. За спиною «совоньки» діти можуть змінювати позу, робити різні рухи, але так, щоб вона цього не помічала.

Гру можна проводити під музику. На бадьорі музику (полька) сказати «День», на повільнішу (вальс) – «Ніч».